

G R E T A

Grupa stručnjaka za borbu
protiv trgovine ljudima

GRETA(2025)12

Izvještaj o sprovođenju Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima od strane Crne Gore

Četvrti krug evaluacije

Sadržaj

Preambula	3
Izvršni rezime	3
Opšte informacije o trgovini ljudima u Crnoj Gori	4
I. Uvod	5
II. Pregled trendova i promjena u zakonodavnom, institucionalnom i političkom okviru za borbu protiv trgovine ljudima	7
III. Rješavanje ranjivosti u vezi sa trgovinom ljudima	9
1. Prevencija trgovine ljudima	9
a. Uvod.....	9
b. Mjere za sprječavanje ranjivosti određenih grupa na trgovinu ljudima.....	10
<i>i. Djeca</i>	10
<i>ii. Ranjivosti povezane sa rodnom dimenzijom trgovine ljudima</i>	12
<i>iii. LGBTI lica</i>	13
<i>iv. Migranti radnici</i>	14
<i>v. Tražioci azila i izbjeglice</i>	17
<i>vi. Manjine u nepovoljnom položaju</i>	20
<i>vii. Osobe sa invaliditetom</i>	24
2. Mjere za zaštitu i promociju prava žrtava trgovine ljudima	26
a. Identifikacija žrtava trgovine ljudima.....	26
b. Pomoć žrtvama.....	29
3. Materijalno krivično pravo i procesno pravo	32
a. Pojam „zloupotreba položaja ranjivosti” u zakonima i sudskoj praksi.....	32
b. Istraga, krivično gonjenje i sankcije.....	34
c. Krivično djelo korišćenja usluga žrtve.....	38
IV. Rješavanje trgovine ljudima putem informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) ..	38
V. Teme praćenja specifične za Crnu Goru ..	40
1. Pravna pomoć i besplatna pravna pomoć (član 15)	40
2. Naknada štete (član 15)	41
Aneks 1	43

Preambula

U skladu sa članom 38, stav 1, Konvencije o borbi protiv trgovine ljudima („Konvencija“), GRETA procjenjuje sprovođenje Konvencije putem postupka koji je podijeljen na evaluacione krugove. Na početku svakog kruga, GRETA bira određene odredbe na kojima se zasniva postupak evaluacije.

Prvi evaluacioni krug pružio je opšti pregled sprovođenja Konvencije od strane država potpisnica. Drugi evaluacioni krug ispitao je uticaj zakonodavnih, političkih i praktičnih mjera na prevenciju trgovine ljudima (THB), zaštitu prava žrtava i krivično gonjenje trgovaca ljudima, sa posebnim fokusom na mjere preduzete za rješavanje novih trendova u trgovini ljudima, naročito trgovine u svrhu radne eksploatacije i trgovine djecom. Treći evaluacioni krug bio je usmjeren na pristup pravdi i djelotvornim pravnim sredstvima za žrtve trgovine ljudima.

Za četvrti evaluacioni krug Konvencije, GRETA je odlučila da fokus stavi na **ranjivosti na trgovinu ljudima** i mjere koje su države potpisnice preduzele da ih spriječe, identifikuju i pruže podršku ranjivim žrtvama, kao i da kazne počinioce. Dodatni fokus odnosi se na **upotrebu informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT)** u izvršenju krivičnih djela trgovine ljudima, što donosi strukturne promjene u načinu djelovanja počinilaca i pogoršava postojeće ranjivosti.

Brojne odredbe Konvencije koje uspostavljaju materijalne i procesne obaveze relevantne su za ovu temu. Pojam „ranjivosti“ pojavljuje se u članovima 4 (definicije), 5 (prevencija trgovine ljudima) i 12 (pomoć žrtvama) Konvencije. Prema stavu 83 Izveštaja o objašnjenju Konvencije, „zloupotrebom položaja ranjivosti smatra se zloupotreba bilo koje situacije u kojoj osoba nema stvarnu i prihvatljivu alternativu osim da pristane na zloupotrebu. Ranjivost može biti bilo koje prirode – fizičke, psihološke, emocionalne, porodične, društvene ili ekonomske. Situacija može, na primjer, uključivati nesiguran ili nezakonit administrativni status žrtve, ekonomsku zavisnost ili narušeno zdravlje. Ukratko, to može biti bilo koje stanje nevolje koje osobu navodi da prihvati da bude eksploatisana. Osobe koje zloupotrebljavaju takvu situaciju grubo krše ljudska prava i dostojanstvo, kojih niko ne može valjano da se odrekne.“

GRETA se poziva na Informativni bilten ICAT-a br. 12/2022 o rješavanju ranjivosti u vezi sa trgovinom ljudima, u kojem se ranjivost definiše kao „urođeni, okolinski ili kontekstualni faktori koji povećavaju podložnost pojedinca ili grupe da postanu žrtve trgovine ljudima“. Ti faktori ranjivosti klasifikuju se u tri kategorije: lični (npr. uzrast, pol, etnička pripadnost, invaliditet), situacioni (npr. siromaštvo, nezaposlenost, pravni status) i kontekstualni (npr. diskriminatorni zakoni, politike i društvene norme, oružani sukobi, krize). Ovi faktori međusobno djeluju i mogu povećati rizik od trgovine ljudima za određene pojedince, grupe i/ili zajednice.¹ Ranjivost na trgovinu ljudima takođe je podložna intersekcionalnim faktorima, kao što su pol, pripadnost manjinskoj grupi i socio-ekonomski status.

Pored tematskog fokusa na ranjivosti u vezi sa trgovinom ljudima, GRETA je odlučila da svakoj državi potpisnici postavi **dodatna pitanja specifična za tu zemlju**, a koja se odnose na preporuke koje nijesu sprovedene ili su djelimično sprovedene nakon trećeg evaluacionog kruga.

GRETA podsjeća da koristi tri različita glagola – „**podstiče**“, „**smatra**“ i „**poziva**“ – koji označavaju različite stepene hitnosti u pogledu usklađivanja zakonodavstva i/ili prakse države potpisnice sa Konvencijom. Tako, GRETA koristi glagol „podstiče“ kada procijeni da nacionalno zakonodavstvo ili politike nijesu u skladu sa Konvencijom, ili kada utvrdi da, uprkos postojanju pravnih odredbi i drugih mjera, nedostaje sprovođenje ključne obaveze iz Konvencije. U drugim situacijama, GRETA „smatra“ da je potrebno dodatno unaprijediti postojeće mjere kako bi se u potpunosti ispunila obaveza iz Konvencije. Upotrebom glagola „poziva“, GRETA priznaje da su vlasti već na pravom putu i ohrabruje ih da nastave sa započetim aktivnostima.

¹ [ICAT Izveštaj br. 12 o rješavanju ranjivosti od trgovine ljudima - Pretraga \(bing.com\)](#)

Izvršni rezime

Ovaj izvještaj, koji obuhvata period od 2021. do juna 2025. godine, ocjenjuje mjere koje je Crna Gora preduzela radi sprječavanja ranjivosti na trgovinu ljudima (TLJ), otkrivanja i pružanja podrške ranjivim žrtvama, kao i kažnjavanja počinitelja. Posebna pažnja posvećena je upotrebi informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) za izvršenje krivičnih djela trgovine ljudima, kao i korišćenju tehnoloških inovacija u cilju prevencije TLJ, zaštite žrtava i krivičnog gonjenja trgovaca ljudima. Izvještaj takođe ocjenjuje napredak ostvaren u pojedinim oblastima koje je GRETA razmatrala tokom prethodnih evaluacionih krugova.

Tokom godina, crnogorske vlasti preduzele su niz koraka radi razvoja zakonodavnog i institucionalnog okvira za borbu protiv TLJ. U decembru 2023. godine, Krivični zakonik (KZ) Crne Gore izmijenjen je tako što je uvedena odredba o nekažnjavanju žrtava TLJ za krivična djela koja su bile primorane da poćine, kao i proširena definicija TLJ u članu 444 KZ-a. U maju 2024. godine, predstavnici relevantnih institucija i nevladinih organizacija zaključili su revidirani Sporazum o međusobnoj saradnji u oblasti borbe protiv TLJ, koji obuhvata prevenciju, identifikaciju i zaštitu žrtava.

Crna Gora je zemlja porijekla, odredišta i tranzita za žrtve TLJ. Broj identifikovanih žrtava u periodu 2021–2024. iznosio je 67, od kojih je većina bila djeca (79%). Najčešći oblik eksploatacije bilo je prisilno prosjaćenje, a zatim prisilni brak i seksualna eksploatacija.

U Crnoj Gori, romska i egipćanska zajednica, naroćito žene i djeca, često su izložene prisilnom prosjaćenju i dječjem ili prisilnom braku. Takođe, žene i djevojćice su ranjive na TLJ u svrhu seksualne eksploatacije u primorskim područjima. Lica bez državljanstva, od kojih većina pripada romskoj i egipćanskoj zajednici, suoćavaju se s rizikom od eksploatacije zbog svog nesigurnog statusa. Broj radnika migranata je u porastu, naroćito u građevinskoj industriji, a zajedno sa sezonskim radnicima zaposlenim u sektoru ugostiteljstva, oni su izloženi riziku od eksploatacije. Tražioci azila predstavljaju još jednu kategoriju lica ranjivih na TLJ.

GRETA pozdravlja napore crnogorskih vlasti u prevenciji trgovine djecom, uključujući usvajanje strateških dokumenata usmjerenih na unaprećenje pristupa zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju, kao i povećanje državnog budžeta za socijalnu i dječju zaštitu. GRETA smatra da bi vlasti trebalo da dodatno ojaćaju prevenciju podizanjem svijesti o pravima djece i rizicima od trgovine ljudima u svrhu razlićitih oblika eksploatacije, kao i pružanjem obuka o TLB nastavnicima i drugim profesionalcima koji rade s djecom, kako bi im se omogućilo jaćanje otpornosti djece.

Dalje, GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da razviju posebne mjere za jaćanje prevencije kroz promovisanje rodne ravnopravnosti i iskorjenjivanje rodno zasnovanog nasilja, te da preduzmu konkretne korake u cilju sprječavanja trgovine ženama i djevojćicama radi seksualne eksploatacije u kontekstu takozvane „elitne prostitucije“.

LGBTI osobe spadaju među najranjivije grupe u Crnoj Gori, ali do sada nije sprovedeno nijedno istraživanje o njihovoj ranjivosti na trgovinu ljudima. GRETA poziva crnogorske vlasti da sprovedu takvo istraživanje i razviju preventivne mjere posebno usmjerene na ovu grupu, u tijesnoj saradnji sa organizacijama civilnog društva.

Broj radnika migranata iz trećih zemalja u Crnoj Gori povećan je usljed rastućeg nedostatka radne snage. GRETA primjećuje da radne dozvole vezuju radnike migrante za konkretne poslodavce, što povećava njihovu zavisnost i čini ih ranjivijim na eksploataciju i moguću TLB. Takođe, nedostatak ljudskih i finansijskih resursa Inspekcije rada negativno utiće na njenu sposobnost da sprovodi redovne i proaktivne inspekcije. GRETA smatra da bi vlasti trebalo da smanje zavisnost radnika migranata od poslodavaca izdavanjem radnih dozvola koje omogućavaju promjenu poslodavca, uspostavljanjem bezbjednih mehanizama za prijavljivanje zloupotreba i obezbjeđivanjem dostupnosti tumaća za jezike koje strani radnici najčešće govore tokom inspekcija.

Dalje, GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da preduzmu dodatne korake kako bi spriječile da tražioci azila i izbjeglice postanu žrtve trgovine ljudima, unapređenjem njihovog pristupa tržištu rada i zdravstvenoj zaštiti. Pored toga, GRETA poziva crnogorske vlasti da povećaju ljudske i finansijske resurse centara za socijalni rad, kako bi se osiguralo da djeca bez pratnje i razdvojena djeca dobiju odgovarajuću zaštitu putem zakonskih staratelja.

Crnogorske vlasti preduzele su mjere za rješavanje ranjivosti romske i egipćanske djece na TLJ kroz zakonodavne izmjene, obrazovne kampanje i prevenciju napuštanja školovanja. Ipak, potrebno je uložiti dodatne napore u rješavanje siromaštva i socijalne isključenosti Roma i Egipćana, koji predstavljaju osnovne uzroke trgovine ljudskim bićima. Izvještaj takođe naglašava potrebu da se licima u riziku od apatridije obezbijedi pun pristup procedurama civilne registracije.

GRETA je informisana o slučajevima lica s invaliditetom uključenih u prisilno prosjačenje i slučajevima seksualne eksploatacije djece s intelektualnim invaliditetom, koje je policija odbacila kao slučajeve TLJ zbog nedostatka dokaza. Shodno tome, GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da sprovedu istraživanja o ranjivosti lica s invaliditetom na trgovinu ljudskim bićima i razviju preventivne mjere posebno usmjerene na ovu grupu. Takođe, profesionalcima koji rade s licima s invaliditetom trebalo bi obezbijediti obuke o trgovini ljudima.

Godine 2019. vlasti su uspostavile tim za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima i usvojile Standardne operativne procedure za identifikaciju žrtava. Od tada je broj identifikovanih žrtava TLJ u Crnoj Gori porastao. Međutim, nijedna žrtva trgovine ljudima nije identifikovana među tražiocima azila i licima u imigracionom pritvoru. GRETA pozdravlja multidisciplinarni pristup identifikaciji žrtava, koji je nezavisan od pokretanja krivičnog postupka, i smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da preduzmu dodatne korake kako bi se obezbijedila odgovarajuća procedura za identifikaciju žrtava trgovine među neregularnim migrantima i tražiocima azila, uključujući djecu bez pratnje i razdvojenu djecu, od strane granične policije i u prihvatnim centrima. Dalje, GRETA poziva crnogorske vlasti da obezbijede da, kada postoje razumni razlozi da se vjeruje da je strani državljanin žrtva TLJ, toj osobi bude omogućen period oporavka i razmišljanja.

Iako pozdravlja otvaranje namjenskog državnog skloništa za djecu žrtve TLJ, GRETA je zabrinuta zbog kontinuiranog izostanka skloništa za muške žrtve trgovine ljudima. GRETA poziva vlasti da obezbijede dostupnost smještaja za muške žrtve i da proces odobravanja i oduzimanja licenci nevladinim organizacijama koje upravljaju skloništim bude transparentan i da uključuje odgovarajuće mehanizme nadzora. Takođe, GRETA smatra da bi vlasti trebalo da obezbijede dugoročnu pomoć žrtvama TLJ i olakšaju njihovu reintegraciju u društvo.

GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da obezbijede da se zloupotreba položaja ranjivosti pravilno prepoznaje u krivičnim predmetima koji uključuju odrasle žrtve, te da nastave sa pružanjem obuka relevantnim profesionalcima o tome kako položaj ranjivosti žrtava može postojati ili nastati i kako se njegova zloupotreba može manifestovati u kontekstu trgovine ljudima.

Broj slučajeva TLJ koji se godišnje istražuju i procesuiraju povećan je u odnosu na prethodni izvještajni period. Iako to pozdravlja, GRETA naglašava potrebu za proaktivnim istragama slučajeva TLJ u svrhu radne eksploatacije, kao i seksualne eksploatacije koja se navodno odvija u primorskim područjima, te obezbjeđivanjem dovoljnog broja ljudskih i finansijskih resursa policiji i tužilaštvu. Dalje, GRETA poziva crnogorske vlasti da žrtvama TLJ obezbijede odgovarajuću zaštitu i podršku tokom čitavog krivičnog postupka.

Crnogorske vlasti su ukazale na sve veću ulogu interneta u vrbovanju i eksploataciji žrtava, pri čemu su djeca posebno ranjiva. Izvještaj se poziva na različite inicijative za podizanje svijesti o rizicima upotrebe IKT u vezi s trgovinom ljudima. GRETA poziva crnogorske vlasti da razviju dodatne mjere posebno usmjerene na prevenciju TLJ posredovane putem IKT, uključujući ulaganje u jačanje kapaciteta i digitalne alate za sprovođenje proaktivnih istraga, kao i unapređenje saradnje s IKT kompanijama i internet provajderima.

Iako pozdravlja nedavne izmjene Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, GRETA je zabrinuta što nijedna žrtva trgovine ljudima nije koristila besplatnu pravnu pomoć od treće evaluacije GRETA-e za Crnu Goru. Stoga,

GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da preduzmu mjere radi olakšavanja i garantovanja pristupa pravdi za žrtve TLJ, naročito obezbjeđivanjem da se advokat imenuje čim postoje razumni razlozi da se vjeruje da je osoba žrtva trgovine ljudima.

Izvještaj konstatuje da, slično situaciji u vrijeme druge i treće evaluacije, nijednoj žrtvi TLJ nije dodijeljena naknada štete. Stoga, GRETA poziva vlasti da u potpunosti primjenjuju zakonodavstvo o oduzimanju imovine stečene krivičnim djelima radi obezbjeđivanja naknade štete, da osiguraju da prikupljanje dokaza o šteti koju je žrtva pretrpjela bude sastavni dio krivične istrage, te da obezbijede obuke o naknadi štete za advokate, tužioce i sudije. Pored toga, vlasti bi trebalo da obezbijede da sve žrtve TLJ, bez obzira na državljanstvo i status boravka, imaju pravo na državnu naknadu štete, stavljanjem na snagu Zakona o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja bez daljeg odlaganja.

Opšte informacije o trgovini ljudima u Crnoj Gori (obuhvata period od 2021. godine do 4. jula 2025. godine)

Stupanje na snagu Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (THB)	1. novembar 2008. godine
Prethodne evaluacije od strane GRETA-e	• First evaluation report - Prvi evaluacioni izvještaj (objavljen 13. septembra 2012. godine) • Second evaluation report - Drugi evaluacioni izvještaj (objavljen 28. septembra 2016. godine) • Third evaluation report - Treći evaluacioni izvještaj (objavljen 2. juna 2021. godine)
Koordinacija nacionalnih aktivnosti protiv trgovine ljudima	• Ministarstvo unutrašnjih poslova, Odjeljenje za borbu protiv trgovine ljudima (Nacionalni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima) • Koordinaciono tijelo za praćenje sprovođenja Strategije za borbu protiv trgovine ljudima
Nacionalni izvjestilac za trgovinu ljudima	Položaj Nacionalnog izvjestioca još nije uspostavljen.
Specijalizovana tijela	• Multidisciplinarni tim za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima • Operativni tim za borbu protiv trgovine ljudima i krijumčarenja migranata, koji uključuje predstavnike policije i tužilaštva • Grupa Uprave policije za borbu protiv krijumčarenja migranata, trgovine ljudima i ilegalnih migracija
Nacionalna strategija/Akcioni plan	Strategija za borbu protiv trgovine ljudima (2019–2024. godine), uz prateće godišnje akcione planove
Relevantno zakonodavstvo	• Krivični zakonik (član 444 kriminalizuje trgovinu ljudima) • Zakonik o krivičnom postupku • Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći • Zakon o naknadi štete žrtvama nasilnih krivičnih djela (još nije stupio na snagu) • Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti • Zakon o zdravstvenoj zaštiti • Zakon o strancima
Nacionalni mehanizam upućivanja (NRM)	Formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima sprovodi multidisciplinarni tim koji čine službenici za sprovođenje zakona, socijalni radnik i predstavnik civilnog sektora. Identifikacija je odvojena od krivičnog postupka. Institucije i NVO koje pružaju usluge žrtvama trgovine ljudima zaključile su revidirani sporazum o saradnji u maju 2024. godine.
Profil trgovine ljudima	Crna Gora je zemlja porijekla, odredišta i tranzita za žrtve trgovine ljudima. Većina identifikovanih žrtava bila su djeca (79%). Najviše su bile eksploatisane u prinudnom prosjačenju, zatim u prinudnim brakovima i seksualnoj eksploataciji. Osam žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije identifikovano je, sve u 2024. godini.

I. Uvod

1. Crna Gora je bila među prvim državama koje su ratifikovale Konvenciju Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima („Konvencija“). Tokom godina, crnogorske vlasti su preduzele niz koraka kako bi razvile zakonodavni i institucionalni okvir za borbu protiv trgovine ljudima (THB), kao i kako bi ojačale koordinaciju među relevantnim akterima i međunarodnu saradnju. Ovo uključuje izmjenu definicije trgovine ljudima u Krivičnom zakoniku (KZ) kako bi se uskladila s Konvencijom, kao i usvajanje Standardnih operativnih procedura za identifikaciju žrtava trgovine ljudima. Vlasti redovno usvajaju strategije i akcione planove za borbu protiv trgovine ljudima. Takođe, uspostavile su multidisciplinarni tim za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima, policijsko odjeljenje za borbu protiv trgovine ljudima, kao i Operativni tim za borbu protiv trgovine ljudima i krijumčarenja migranata, koji uključuje predstavnike policije i tužilaštva. Ipak, nakon tri kruga evaluacije, GRETA je zaključila da i dalje postoje nedostaci u određenim oblastima, kao što su identifikacija žrtava trgovine ljudima, pristup žrtava pomoći i naknadi štete, kao i istraga i krivično gonjenje slučajeva trgovine ljudima.
2. Na osnovu trećeg izvještaja GRETA-e, 4. juna 2021. godine Komitet strana potpisnica Konvencije usvojio je preporuku upućenu crnogorskim vlastima, tražeći da u roku od dvije godine informišu Komitet o mjerama preduzetim radi usklađivanja sa preporukom. Izvještaj koji su dostavile crnogorske vlasti razmatran je na 32. sjednici Komiteta strana (16. juna 2023. godine) i učinjen je javno dostupnim.²
3. Dana 1. marta 2024. godine, GRETA je pokrenula četvrti krug evaluacije Konvencije u odnosu na Crnu Goru, dostavljanjem upitnika za ovu rundu crnogorskim vlastima. Rok za dostavljanje odgovora na upitnik bio je 1. jul 2024. godine, a odgovor vlasti primljen je tog istog dana.
4. Evaluaciona posjeta Crnoj Gori obavljena je u periodu od 2. do 5. decembra 2024. godine, sa ciljem održavanja sastanaka sa relevantnim državnim i nevladinim akterima, prikupljanja dodatnih informacija i ispitivanja praktične primjene usvojenih mjera. Posjetu je realizovala delegacija u sastavu:
 - gđa Biljana Lubarovska, članica GRETA-e;
 - g. Luka Mađerić, član GRETA-e;
 - gđa Asja Žujo, administrator u Sekretarijatu Konvencije.
5. Tokom posjete, delegacija GRETA-e sastala se sa predstavnicima Ministarstva unutrašnjih poslova, uključujući Odjeljenje za borbu protiv trgovine ljudima, Grupu za borbu protiv krijumčarenja, trgovine ljudima i neregularnih migracija, Graničnu policiju, Direktorata za azil, Direktorata za strance, migracije i readmisiju, Direktorata za prijem stranaca koji traže međunarodnu zaštitu, Grupu za borbu protiv sajber-kriminala, kao i sa predstavnicima Ministarstva pravde, Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga, Ministarstva socijalne zaštite, porodice i demografije, Ministarstva turizma, Ministarstva zdravlja, Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija, Ministarstva vanjskih poslova i Ministarstva za ljudska i manjinska prava. Održani su i sastanci sa predstavnicima tužilaštva, predstavnicima Vrhovnog i Višeg suda u Podgorici, te Uprave za izvršenje krivičnih sankcija. Pored toga, delegacija se sastala sa predstavnicima Institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, poslanicima Skupštine i predstavnicima Romskog savjeta.
6. Delegacija GRETA-e održala je zasebne sastanke sa nevladinim organizacijama (NVO). Takođe su održani sastanci sa predstavnicima Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za izbjeglice (UNHCR), Dječijeg fonda Ujedinjenih nacija (UNICEF), Međunarodne organizacije za migracije (IOM) i Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju (OEBS).
7. Tokom posjete, delegacija GRETA-e je obišla državni prihvatni centar za djecu žrtve i sklonište za odrasle žene žrtve trgovine ljudima, kao i prihvatni centar za tražioce azila u Podgorici.

² <https://rm.coe.int/report-submitted-by-the-authorities-of-montenegro-on-measures-taken-to/1680aba92c>.

-
8. Spisak nacionalnih organa, nevladinih organizacija i drugih organizacija sa kojima je delegacija održala konsultacije naveden je u Aneksu 3 ovog izvještaja. GRETA izražava zahvalnost za pružene informacije.
 9. GRETA želi da zabilježi visok nivo saradnje koji su pružile crnogorske vlasti, a posebno kontakt osobe imenovane za koordinaciju posjete – gospođa Irena Vuković i gospođa Dragana Babić iz Odjeljenja za borbu protiv trgovine ljudima Ministarstva unutrašnjih poslova.
 10. Nacrt ove verzije izvještaja usvojen je od strane GRETA-e na njenom 53. sastanku (održanom od 24. do 28. marta 2025. godine) i dostavljen je crnogorskim vlastima na komentare. Komentari vlasti primljeni su 11. juna 2025. godine i uzeti su u obzir od strane GRETA-e prilikom usvajanja konačnog izvještaja na 54. sastanku (30. jun-4. jul 2025.g.). Izvještaj pokriva stanje do 4. jula 2025. godine; dešavanja nakon tog datuma neće se uzimati u obzir u sljedećoj analizi I zaključcima. Zaključci i predlozi za djelovanje GRETA-e sumirani su u Aneksu 2.

II. Pregled trendova i promjena u zakonodavnom, institucionalnom i političkom okviru za borbu protiv trgovine ljudima

11. Crna Gora je zemlja porijekla, odredišta i tranzita za žrtve trgovine ljudima (THB). Ukupan broj identifikovanih žrtava u periodu od 2021. do 2024. godine iznosio je 67³ (detaljna statistika se nalazi u Tabeli u Prilogu 1). Ogromna većina žrtava bila su djeca (79%). Devet žena je identifikovano kao žrtve THB, uglavnom radi seksualne eksploatacije. Samo pet muškaraca je identifikovano kao žrtve THB, svi u 2024. godini. Većina identifikovanih žrtava bila je eksploatisana u svrhu prosjačenja, a zatim kroz prisilne brakove i seksualnu eksploataciju. Osam žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije identifikovano je, sve u 2024. godini. Kada je riječ o **novim trendovima**, prvi put su 2023. godine identifikovani slučajevi trgovine ljudima u svrhu upotrebe u pornografske svrhe.
12. Od treće evaluacije GRETA-e došlo je do nekoliko promjena u **zakonodavnom i institucionalnom okviru** u Crnoj Gori koje su relevantne za borbu protiv trgovine ljudima.
13. U decembru 2023. godine, Krivični zakonik (KZ) je izmijenjen tako da uključuje odredbu o nekažnjavanju žrtava trgovine ljudima za krivična djela koja su bile prisiljene da počinje (član 444, stav 11). **GRETA pozdravlja usvajanje posebne odredbe o nekažnjavanju i poziva nadležne vlasti da obezbijede njenu efikasnu primjenu u praksi.** Takođe, otmica je dodata kao jedno od sredstava za izvršenje krivičnog djela trgovine ljudima u stavu 1 člana 444 Krivičnog zakonika, a teška tjelesna povreda djeteta je dodata kao otežavajuća okolnost u stavu 5 Krivičnog zakonika. Posebno krivično djelo prodaje djece uvedeno je u KZ kroz član 445a, a krivično djelo prinudnog zaključenja braka, vanbračne zajednice ili istopolne zajednice uvedeno je kroz član 214a (vidi stav 35).
14. U maju 2024. godine, predstavnici relevantnih institucija i nevladinih organizacija zaključili su revidirani Sporazum o međusobnoj saradnji u oblasti borbe protiv trgovine ljudima, koji obuhvata prevenciju, identifikaciju i zaštitu žrtava trgovine ljudima (vidi stav 106).
15. Kada je riječ o **institucionalnom okviru**, aktivnostima u borbi protiv trgovine ljudima i dalje koordinira Odjeljenje za borbu protiv trgovine ljudima u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova, kojim rukovodi Nacionalni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima. U vrijeme posjete GRETA-e, nadležni organi su bili u procesu imenovanja novog Nacionalnog koordinatora, nakon što je prethodni prešao na drugo radno mjesto. U komentarima na nacrt izvještaja GRETA-e, crnogorske vlasti su istakle da još uvijek nije imenovan novi Nacionalni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima.
16. U aprilu 2024. godine, nadležnosti Operativnog tima za borbu protiv trgovine ljudima, koji je osnovan 2018. godine, proširene su i na krijumčarenje migranata, te je tim preimenovan u Operativni tim za borbu protiv trgovine ljudima i krijumčarenja migranata (vidi stav 133).
17. Nije ostvaren napredak u uspostavljanju pozicije nezavisnog **Nacionalnog izvjestioca za trgovinu ljudima**, uprkos činjenici da Strategija za borbu protiv trgovine ljudima za period 2019–2024. godine predviđa da će nadležni organi razmotriti tu mogućnost. GRETA ponavlja svoj stav da pristup borbi protiv trgovine ljudima zasnovan na ljudskim pravima, koji zagovara Konvencija, zahtijeva adekvatno praćenje i evaluaciju. Ključne karakteristike mehanizama Nacionalnih izvjestilaca, u smislu člana 29, stav 4 Konvencije⁴, treba da budu sposobnost za kritičko praćenje napora i efikasnosti svih državnih institucija, uključujući nacionalne koordinatore, te u tom cilju održavanje stalne razmjene sa civilnim društvom, akademskom zajednicom i drugim relevantnim

³ Radi poređenja, ukupan broj žrtava identifikovanih tokom prethodnog perioda iznosio je 70, naime tri u 2016, četiri u 2017, deset u 2018, jedna u 2019. i pedeset dvije u 2020. godini.

⁴ "Svaka strana treba razmotriti imenovanje Nacionalnih izvještaca ili drugih mehanizama za praćenje aktivnosti državnih institucija u borbi protiv trgovine ljudima i sprovođenja zahteva nacionalnog zakonodavstva."

akterima.⁵ **GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da ispituju mogućnost uspostavljanja nezavisnog Nacionalnog izvjestioca ili da odrede neki drugi postojeći mehanizam za praćenje aktivnosti državnih institucija u borbi protiv trgovine ljudima, kako je predviđeno članom 29, stav 4 Konvencije.**

18. U trenutku posjete GRETA-e, vlasti su sprovodile **Strategiju za borbu protiv trgovine ljudima** za period 2019–2024. godine, koja je opisana u trećem izvještaju GRETA-e,⁶ kao i Akcioni plan za 2024. godinu, koji je usvojen u maju 2024. godine. Za sprovođenje Akcionog plana za 2024. predviđen je budžet u iznosu od 657.680 eura (od čega je 378.050 eura trebalo da bude obezbijeđeno iz državnog budžeta, a ostatak od međunarodnih donatora). U maju 2024. godine, vlasti su takođe usvojile izvještaj Vlade o realizaciji prethodnog Akcionog plana (2023. godine).⁷ Nezavisna evaluacija Strategije 2019–2024. godine, koju je naručila OEBS, pripremljena je u novembru 2024. godine i dostavljena članovima Koordinacionog tijela koje prati sprovođenje Strategije.⁸ Evaluacija je pokazala da je sprovođenje Strategije generalno bilo pozitivno, ali da postoje oblasti koje bi trebalo unaprijediti, „posebno u pogledu jačanja partnerstava i koordinacije na lokalnom i međunarodnom nivou”.⁹ Takođe je utvrđeno da je veliki broj aktivnosti predviđenih akcionim planovima, zajedno sa okolnostima izazvanim restrikcijama usljed COVID-19 i čestim promjenama vlasti, dodatno opteretio institucije zadužene za sprovođenje.¹⁰ Evaluacija sadrži konkretne preporuke za pripremu nove strategije, koje uključuju jačanje sinergije sa drugim strateškim dokumentima, uključivanje više međusektorskih pitanja i adekvatno njihovo adresiranje (npr. rodna ravnopravnost, osobe sa invaliditetom i povezanost trgovine ljudima sa siromaštvom), kao i unapređenje koordinacije između institucija na centralnom i lokalnom nivou.¹¹ GRETA je obaviještena da je nacrt nove strategije, koja će pokrivati naredne četiri godine, pripremljen i da će biti dalje razvijen i usvojen od strane radne grupe (uključujući posmatrače iz međunarodnih organizacija) na dva sastanka koja su planirana za kraj decembra 2024. godine. U komentarima na nacrt izvještaja GRETA-e, crnogorske vlasti su istakle da su nova Strategija (za period 2025–2028. godina) i prateći Akcioni plan za 2025. godinu u fazi finalizacije, u konsultaciji sa relevantnim institucijama i OEBS-om.

⁵ U tom kontekstu, pogledajte i Izveštaj sažetka sa konsultativnog sastanka o jačanju partnerstva sa nacionalnim izveštačima o trgovini ljudima i ekvivalentnim mehanizmima, koji je organizovao Specijalni izveštač Ujedinjenih nacija za trgovinu ljudima, posebno ženama i decom, u Berlinu, 23–24. maja 2013. godine

⁶ Pogledajte treći izveštaj GRETA-e o Crnoj Gori, paragraf 15.

⁷ Izveštaj je utvrdio da je od 63 predviđene aktivnosti, 43 u potpunosti sprovedeno, pet aktivnosti djelimično sprovedeno, a 15 aktivnosti nije sprovedeno. Neimplementirane aktivnosti pripadaju sljedećim strateškim oblastima: prevencija trgovine ljudima, zaštita žrtava trgovine ljudima, odgovor pravosudnog sistema na trgovinu ljudima, te partnerstvo, koordinacija i međunarodna saradnja.

⁸ Pogledajte treći izveštaj GRETA-e o Crnoj Gori, paragraf 16.

⁹ Netkova Bistra, Evaluacija sprovođenja Strategije za borbu protiv trgovine ljudima 2019–2024, str. 33.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto., str. 54.

III. Rješavanje ranjivosti na trgovinu ljudima

1. Prevencija trgovine ljudima

a. Uvod

19. Prevencija je ključna u borbi protiv trgovine ljudima. Član 5 Konvencije stoga zahtijeva od država članica da uspostave i/ili ojačaju efikasne politike i programe za prevenciju trgovine ljudima, u saradnji između relevantnih javnih agencija, nevladinih organizacija i drugih segmenata civilnog društva. Takve politike i programi treba da budu posebno usmjereni na osobe koje su ranjive na trgovinu ljudima i stručnjake koji se bave ovom problematikom, i treba da uključuju istraživanja, informisanje, kampanje podizanja svijesti i obrazovanja, socijalne i ekonomske inicijative i programe obuke. U razvoju i sprovođenju mjera prevencije, države članice su dužne da promovišu pristup zasnovan na ljudskim pravima, koriste princip rodne ravnopravnosti i pristup osjetljiv na potrebe djece, preduzimajući posebne mjere za smanjenje ranjivosti djece na trgovinu ljudima. Nadalje, član 5 Konvencije zahtijeva od država članica da preduzmu mjere kako bi omogućile zakonite migracije. Pored toga, član 6 Konvencije postavlja pozitivnu obavezu državama da usvoje mjere kojima će obeshrabriti potražnju koja podstiče sve oblike eksploatacije osoba koji vode ka trgovini ljudima.
20. Crnogorske vlasti i nevladine organizacije koje djeluju u oblasti borbe protiv trgovine ljudima identifikovale su nekoliko grupa koje su ranjive na trgovinu ljudima u Crnoj Gori. Pripadnici romske i egipćanske zajednice, posebno žene i djeca, često su izloženi prinudnom prosjačenju i dječijim ili prinudnim brakovima. Lica bez državljanstva, od kojih većinu čine pripadnici pomenutih zajednica, takođe se suočavaju sa rizikom od eksploatacije i moguće trgovine ljudima zbog svog nesigurnog statusa. Takođe, broj radnika migranata je u porastu, posebno u građevinskoj industriji, a zajedno sa sezonskim radnicima u ugostiteljstvu, spadaju u rizične grupe kada je riječ o eksploataciji. Sagovornici GRETA-e su takođe istakli da su žene i djevojčice ranjive na trgovinu ljudima u svrhu seksualne eksploatacije u primorskim oblastima. Tražioci azila predstavljaju još jednu kategoriju lica koja su ranjiva na trgovinu ljudima.
21. Strategija za borbu protiv trgovine ljudima za period 2019–2024. godine sadrži poglavlje o prevenciji koje predviđa sljedeće ciljeve: 1) unaprjeđenje znanja stručnjaka koji mogu doći u kontakt sa žrtvama trgovine ljudima, 2) podizanje svijesti javnosti o trgovini ljudima i smanjenje potražnje za uslugama žrtava trgovine ljudima, 3) smanjenje ranjivosti ranjivih grupa kroz projekte usmjerene na njihovo osnaživanje, 4) unaprjeđenje sistema prikupljanja podataka i sprovođenje istraživanja o novim trendovima u vezi s trgovinom ljudima, i 5) unaprjeđenje znanja o rizicima i posljedicama dječije pornografije i drugih oblika seksualne eksploatacije, kao i zlostavljanja djece putem informaciono-komunikacionih tehnologija. Akcioni plan za 2024. godinu dodatno razrađuje mjere koje se sprovode u okviru svakog cilja. To uključuje finansiranje projekata nevladinih organizacija (u okviru cilja 3) koji su usmjereni na borbu protiv trgovine djecom/ugovorenih brakova i prinudnog prosjačenja, kao i zaštitu prava manjina (tj. Roma i Egipćana), za koje je predviđen ukupni budžet od 80.000 eura. U uvodu Akcionog plana naglašena je potreba za intenzivnijom identifikacijom žrtava među migrantima, sezonskim radnicima i tražiocima azila. Međutim, plan ne sadrži preventivne mjere koje su konkretno usmjerene na ove kategorije ili druge grupe koje su identifikovane kao ranjive.
22. Crnogorske vlasti i organizacije civilnog društva sprovele su niz kampanja s ciljem podizanja svijesti javnosti o trgovini ljudima. Godine 2021, Odjeljenje za borbu protiv trgovine ljudima, uz podršku Ambasade Sjedinjenih Američkih Država, kreiralo je i postavilo bilborde u osam gradova i na graničnim prelazima sa porukama o trgovini ljudima i broju telefona za pomoć žrtvama trgovine ljudima (11 66 66). U julu 2022. godine, Odjeljenje je emitovalo video spot na nacionalnoj televiziji sa informacijama o broju telefona za pomoć. Dana 30. jula 2023. godine, povodom Svjetskog dana borbe protiv trgovine ljudima, Odjeljenje je, u saradnji sa lokalnim samoupravama, IOM-om,

Crvenim krstom i NVO-ima: Crnogorski ženski lobi, Defendologija i SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja, organizovalo informativnu kampanju u 15 gradova pod nazivom „Prepoznaj i prijavi trgovinu ljudima“. U okviru ove kampanje, građanima su dijeljeni flajeri i brošure. Nezavisna evaluacija Strategije i njenih akcionih planova, pomenuta ranije, pokazala je da, iako nije moguće procijeniti da li je dostignut indikator „povećanja nivoa javne svijesti za 10% do 2024. godine“, kampanje za podizanje svijesti imale su pozitivan uticaj, što se vidi kroz povećan broj poziva potencijalnih žrtava trgovine ljudima na liniju za pomoć.¹²

23. Prema navodima crnogorskih vlasti, iskustva žrtava trgovine ljudima uzimaju se u obzir prilikom izrade politika za borbu protiv trgovine ljudima i uključuju se u obuke koje se pružaju relevantnim profesionalcima. GRETA pozdravlja ovu praksu. **Imajući u vidu značaj uzimanja u obzir životnih iskustava i stavova žrtava i preživjelih od trgovine ljudima prilikom kreiranja politika i mjera za borbu protiv trgovine ljudima, GRETA poziva crnogorske vlasti da uspostave Savjetodavno tijelo lica koja su preživjela trgovinu ljudima.** U tom kontekstu se upućuje na Smjernice ODIHR-a o uspostavljanju i održavanju Nacionalnih savjetodavnih tijela lica koja su preživjela trgovinu ljudima¹³ i Tematski dokument ICAT-a o obezbjeđivanju etičkog uključivanja lica koja su preživjela trgovinu ljudima¹⁴.

b. Mjere za sprječavanje ranjivosti određenih grupa na trgovinu ljudima

24. Ovaj odjeljak razmatra preventivne mjere preduzete u vezi s određenim ranjivim grupama, na osnovu informacija koje su dostavile crnogorske vlasti, kao i akteri koji nisu državni. GRETA naglašava da nije svaka osoba koja pripada jednoj od ovih grupa automatski ranjiva u pogledu trgovine ljudima, jer su obično prisutni dodatni faktori ranjivosti. Različite odabrane grupe treba posmatrati uz uvažavanje složenosti i međusobne povezanosti ranjivosti u vezi sa trgovinom ljudima.

i. Djeca

25. U svojim prethodnim izvještajima o Crnoj Gori, GRETA je posvetila posebnu pažnju sprečavanju trgovine djecom, posebno djecom iz romske i egipćanske manjine, kao i maloljetnicima bez pratnje ili onima koji su odvojeni od svojih porodica. Ovaj odjeljak se bavi opštim mjerama usmjerenim na prevenciju trgovine djecom i srodnih pojava. Mjere koje imaju za cilj smanjenje ranjivosti romske i egipćanske djece obrađene su u paragrafima 74–80, a pitanja koja se odnose na djecu bez pratnje u paragrafima 61–63 ovog izvještaja. Prevencija trgovine ljudima uz korišćenje informaciono-komunikacionih tehnologija u odnosu na djecu obrađena je u paragrafima 156, 157 i 159.
26. Strategija za borbu protiv trgovine ljudima za period 2019–2024. godine prepoznaje ranjivost djece od trgovine ljudima. Međutim, evaluacija Strategije pomenuta u stavu 18 ukazuje na to da dokument ne obuhvata podkategorije djece koje su takođe ranjive na trgovinu ljudima, poput djece bez roditeljskog staranja i djece žrtava porodičnog nasilja.¹⁵ Čini se da nije sprovedeno nijedno istraživanje o ranjivosti različitih grupa djece na trgovinu ljudima koje bi moglo poslužiti kao osnova za razvoj ciljanih preventivnih mjera.¹⁶ Akcioni plan za 2024. godinu sadrži niz mjera od značaja za prevenciju trgovine djecom uopšte, poput obuka za nastavnike, organizovanja radionica za osnovce i srednjoškolce, kao i podrške projektima NVO-a usmjerenim na borbu protiv dječjih i prinudnih brakova i prosjačenja.
27. Crna Gora je usvojila niz drugih strateških dokumenata koji su značajni za prevenciju trgovine

¹² Netkova Bistra, Evaluacija sprovođenja Strategije za borbu protiv trgovine ljudima 2019-2024. godine, str. 36.

¹³ OSCE/ODHIR, *Guidance on establishing and maintaining National Survivors of Trafficking Advisory Councils (NSTACs)*, 2024.

¹⁴ ICAT, *Ensuring Ethical Survivor Inclusion*, Issue Brief, 2025.

¹⁵ Netkova Bistra, Evaluacija sprovođenja Strategije za borbu protiv trgovine ljudima 2019-2024. godine, str. 47.

¹⁶ Strategija (str. 28) jednostavno priznaje da regionalni i međunarodni trendovi, kao i statistički podaci, ukazuju na to da mladi, posebno djeca bez roditeljskog staranja, djeca sa invaliditetom, djeca sa problemima u ponašanju, djeca koja pate od zavisnosti od supstanci i djeca koja su izložena zlostavljanju predstavljaju ranjive grupe.

djecom, kao što su Strategija o pravima djeteta (2019–2023. godine), Strategija za deinstitucionalizaciju (2025–2028. godine) i njen Akcioni plan za 2025. godinu, Strategija za razvoj sistema socijalne i dječje zaštite (2025–2028. godine), kao i Strategija za prevenciju i zaštitu djece od nasilja (2025–2029. godine) i njen Akcioni plan za period 2025–2026. godine. Ovi dokumenti se odnose na fenomen trgovine ljudima i pomenutu Strategiju za borbu protiv trgovine ljudima, i sadrže mjere koje su relevantne za prevenciju trgovine djecom, kao što su unapređenje pristupa zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju za djecu, zaštita djece od nasilja, uključujući seksualno zlostavljanje i trgovinu ljudima, te povećanje budžetskih sredstava za socijalnu i dječju zaštitu.

28. Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija organizuje godišnju informativnu kampanju u osnovnim i srednjim školama povodom Evropskog dana borbe protiv trgovine ljudima (18. oktobar), koja uključuje radionice, predavanja, predstave i debate na temu trgovine ljudima, seksualnog nasilja i eksploatacije, kao i nasilja putem interneta. Informativni materijali su objavljeni na internet stranicama škola. Ukupno je tokom 2021. godine održano 427 događaja, 2022. godine 363 događaja u 49 škola, a 2023. godine 700 događaja u više od 70 škola, i oko 600 istih u više od 60 škola u 2024. godini. Pored toga, 17. i 18. oktobra 2024. godine, Ministarstvo unutrašnjih poslova je, u saradnji sa Ministarstvom prosvjete, nauke i inovacija, sprovelo predavanja u nekoliko srednjih škola o rizicima trgovine ljudima putem društvenih medija i onlajn platformi.
29. GRETA je obaviještena da Institut za socijalnu i dječju zaštitu organizuje obuke za socijalne radnike i drugo osoblje u vezi sa prevencijom, identifikacijom i upućivanjem žrtava trgovine ljudima, uključujući teme prosjačenja djece i dječjih/prinudnih brakova. Obuke se takođe pružaju relevantnim stručnjacima iz oblasti socijalne i dječje zaštite u vezi sa zaštitom djece od zlostavljanja, zanemarivanja i eksploatacije, kao i u radu sa djecom i mladima iz romske i egipćanske zajednice. Tokom 2023. godine, Zavod za socijalnu i dječju zaštitu organizovao je konferenciju o međusektorskoj saradnji u zaštiti djece od porodičnog nasilja. Roditelji i staratelji imaju pristup priručniku putem interneta, a štampane kopije priručnika dostavljene su školama koje učestvuju u obukama iz oblasti socio-emocionalnih vještina. Tokom 2023. i 2024. godine, Odjeljenje za kontinuirani profesionalni razvoj Instituta za obrazovanje organizovalo je tri obuke za nastavnike na temu uloge obrazovnog sistema u prevenciji trgovine djecom, nedozvoljenih brakova i ekonomske eksploatacije djece.
30. Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija prati slučajeve nasilja u školama i mjere preduzete za njihovo rješavanje putem crnogorskog Obrazovnog informacionog sistema (MEIS). Institut za obrazovanje izradio je preporuke za upravljanje problemom nasilja u školama, koje su dostavljene svim obrazovnim ustanovama u zemlji. Takođe, u školama su formirani timovi podrške za učenike romske i egipćanske zajednice, koje čine pedagog, predstavnik uprave, razredni starješina, predmetni nastavnik i medijator. Svakim timom rukovodi koordinator tima koji, zajedno sa članovima, organizuje radionice o borbi protiv predrasuda i stereotipa, poznate kao Paket za nediskriminaciju.¹⁷ **GRETA poziva crnogorske vlasti da ojačaju timove podrške za romske i egipćanske učenike kroz integrisanje aktivnosti usmjerenih na prevenciju trgovine ljudima.**
31. **GRETA pozdravlja napore crnogorskih vlasti i smatra da bi trebalo dodatno ojačati mjere za prevenciju trgovine djecom, i to posebno:**
 - **sprovedenjem istraživanja o ranjivostima različitih grupa djece na trgovinu ljudima (npr. djeca sa invaliditetom i djeca bez roditeljskog staranja), te razvijanjem specifičnih mjera usmjerenih na te grupe;**
 - **nastavkom podizanja svijesti među djecom, roditeljima i drugim starateljima o dječjim pravima i rizicima trgovine ljudima u vezi sa različitim oblicima**

¹⁷ <http://www.skolskiportal.edu.me/Ideje%20za%20rjeavanje%20dilema%20izazova/Paket%20nediskriminacija.pdf>.

eksploatacije, uz posebno obraćanje pažnje na djecu u ranjivim situacijama;

- **nastavkom obuka o trgovini ljudima za nastavnike i druge stručnjake koji rade sa djecom.**

ii. Ranjivosti povezane sa rodnom dimenzijom trgovine ljudima

32. Žene i djevojčice koje su žrtve trgovine ljudima najčešće su izložene seksualnoj eksploataciji, kao i dječijim ili prinudnim brakovima. Muške žrtve trgovine ljudima uglavnom su bile izložene radnoj eksploataciji. Dječaci su ranjivi na prinudno prosjačenje, a u manjoj mjeri i na dječije brakove.
33. Rodna dimenzija trgovine ljudima prepoznata je u Strategiji za borbu protiv trgovine ljudima za period 2019–2024. godine. Ipak, pomenuta nezavisna evaluacija ove Strategije utvrdila je da su strateški ciljevi i zadaci, kao i većina aktivnosti, rodno neutralni, te da strategija ne predviđa rodno razdvojene pokazatelje na nivou pokazatelja učinka i rezultata.¹⁸ Takođe, od značaja su i brojni drugi strateški i pravni dokumenti koje je usvojila Crna Gora, a to su: Strategija za sprovođenje Rezolucije Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbjednost za period 2024–2027. godine i njen Akcioni plan za 2024–2025. godine, Nacionalni plan za sprovođenje Istanbulske konvencije za period 2023–2027. godine, Strategija za rodnu ravnopravnost 2021–2025. godine, kao i Zakon o rodnoj ravnopravnosti.
34. Dva nova krivična djela od značaja uvedena su izmjenama Krivičnog zakonika usvojenim 2023. godine: zloupotreba tuđeg snimka, fotografije, portreta, audio zapisa ili fajla sa seksualno eksplicitnim sadržajem (član 175a) i prinudno zaključenje braka, vanbračne zajednice ili istopolnog partnerstva (član 214a). Za drugo djelo predviđena je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina, a minimalna kazna se povećava na jednu godinu ukoliko je žrtva dijete. Takođe, član predviđa kaznu zatvora od tri mjeseca do tri godine za svakoga ko odvede ili nagovori drugo lice da otputuje u inostranstvo radi zaključenja prinudnog braka. Shodno informacijama koje su pružile crnogorske vlasti u komentarima na nacrt Izvještaja GRETA-e, od usvajanja pomenutih izmjena, državno tužilaštvo je pokrenulo ukupno 16 predmeta na osnovu člana 175a KZCG-a. Nije pokrenut nijedan krivični postupak od strane državnog tužilaštva na osnovu člana 214a KZCG-a.
35. U svom najnovijem izvještaju o Crnoj Gori, GREVIO je naveo da je, prema istraživanju OEBS-a iz 2019. godine, „42% žena u Crnoj Gori tokom odraslog života iskusilo neki oblik nasilja od strane partnera ili druge osobe.”¹⁹ Imajući u vidu da nasilje nad ženama može predstavljati dodatni faktor ranjivosti u kontekstu trgovine ljudima, GRETA upućuje na Zaključna zapažanja CEDAW-a o trećem periodičnom izvještaju Crne Gore,²⁰ objavljena u junu 2024. godine, u kojima se, *između ostalog*, preporučuje da crnogorske vlasti sprovedu javne obrazovne i kampanje podizanja svijesti o krivičnom karakteru svih oblika rodno zasnovanog nasilja nad ženama, te da kroz obavezne obuke za pripadnike policije i pravosuđa obezbijede efikasno istraživanje i precesuiranje ovih djela. Takođe, poziva se na pomenuti GREVIO izvještaj, koji podstiče crnogorske vlasti da „pojačaju napore u suzbijanju patrijarhalnih stavova koji i dalje postoje u svim sektorima društva kroz razvijanje i sprovođenje redovnih preventivnih mjera.”²¹
36. GRETA izražava zabrinutost zbog izvještaja o seksualnoj eksploataciji i prinudnoj prostituciji²², za koje se navodi da se dešavaju u luksuznim hotelima i na jahtama u primorskim gradovima tokom ljetnje sezone (tzv. „elitna prostitucija”). Po riječima predstavnika civilnog društva sa kojima se GRETA susrela, bilo je drugih slučajeva žena koje su namamljene u primorskim oblastima pod lažnim obećanjem dobijanja posla (npr. kao hostese) i da su umjesto toga prisiljavane na prostituciju. U medijskim izvještajima se navodi da je klijentela uključivala političare i druge dobro poznate osobe²³. GRETA je obaviještena o jednom slučaju iz oktobra 2023. godine koji je uključivao 15 žena koje su identifikovane kao žrtve trgovine ljudima od strane policije (vidjeti paragraf 144).

¹⁸ Netkova Bistra, Evaluacija sprovođenja Strategije za borbu protiv trgovine ljudima 2019–2024, str. 47.

¹⁹ GREVIO, Izgradnja povjerenja kroz pružanje podrške, zaštite i pravde: Prvi tematski evaluacioni izvještaj o Crnoj Gori (novembar 2024. godine), paragraf 49.

²⁰ CEDAW, Zaključna zapažanja o trećem periodičnom izvještaju Crne Gore, paragraf 26.

²¹ GREVIO, Izgradnja povjerenja kroz pružanje podrške, zaštite i pravde: Prvi tematski evaluacioni izvještaj o Crnoj Gori (novembar 2024. godine), str. 53, paragraf 6.

²² Prostitucija se u Crnoj Gori kažnjava kao prekršaj.

²³ <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-elitna-prostitucija/31420272.html> .

Navodno su žene bile porijeklom iz Ukrajine, Bjelorusije, Izraela i drugih zemalja, a regrutovane su putem interneta od strane članova međunarodne organizovane kriminalne grupe. Jedan od počinitelja bio je fotograf koji je žene pozivao na zabave, gdje ih je fotografisao uz obećanje da će im pomoći da postanu poznate. Umjesto toga, fotografije su korišćene za ucjenjivanje, a žene su bile primorane na prostituciju i objavljivanje seksualnog sadržaja na online platformi. Prema informacijama koje su crnogorske vlasti dale u svojim komentarima na nacrt izveštaja GRETA-e, Više državno tužilaštvo u Podgorici pokrenulo je krivični postupak protiv četiri osobe na osnovu člana 444, stav 1 i 6 Krivičnog zakonika (organizovana trgovina ljudima). Optuženi su da su regrutovali i transportovali dotične žene u primorske gradove Crne Gore, obmanjujući ih i zloupotrebljavajući njihove teške okolnosti i odnos zavisnosti, u cilju seksualne eksploatacije i korišćenja u pornografske svrhe. Nakon istrage, koja je obuhvatala finansijsku istragu protiv okrivljenih²⁴, optužnica je podignuta u aprilu 2024. godine, a postupak je u toku pred Višim sudom u Podgorici.

37. GRETA je obaviještena da Ministarstvo turizma, u saradnji sa Odjeljenjem za borbu protiv trgovine ljudima Ministarstva unutrašnjih poslova, sprovodi redovne obuke za hotelsko osoblje u turističkim mjestima s ciljem podizanja njihove osjetljivosti na indikatore trgovine ljudima. Iako je ovaj napor za pohvalu, izgleda da nisu preduzete mjere za rješavanje problema seksualne eksploatacije koja se, prema navodima, odvija na jahtama. Čini se da su vlasti ili nedovoljno upoznate sa razmjerama ovog problema i/ili nisu dovoljno voljne da ga adekvatno adresiraju.
38. **GRETA smatra da crnogorske vlasti treba da intenziviraju napore u ciljanom pristupu ranjivostima povezanim sa rodnom dimenzijom trgovine ljudima, uključujući:**
- **razvijanje konkretnih mjera za jačanje prevencije trgovine ljudima kroz promociju rodne ravnopravnosti i iskorjenjivanje rodno zasnovanog nasilja. Nova strategija za borbu protiv trgovine ljudima treba da uključi rodno specifične mjere i rodno razdvojene pokazatelje kako bi se efikasno pratili i adresirali različiti potrebe i ranjivosti polova;**
 - **preduzimanje konkretnih koraka za prevenciju trgovine ženama i djevojčicama u svrhu seksualne eksploatacije u kontekstu tzv. elitne prostitucije koja se odvija na primorju. Navodi o korupciji i mogućem učešću zvaničnika u trgovini ljudima na primorju moraju biti hitno istraženi i sankcionisani.**

iii. LGBTI lica

39. GRETA naglašava da su, uopšteno, LGBTI osobe izloženi riziku da postanu žrtve trgovine ljudima, naročito zato što su često marginalizovane u društvu i isključene iz svojih porodica, što ih čini idealnim metama za trgovce ljudima koji traže osobe sa slabijom zaštitom. Takođe se suočavaju sa poteškoćama u pristupu tržištu rada, budući da su mogućnosti zapošljavanja ograničene za osobe koje se ne identifikuju u okviru tradicionalne rodne binarnosti, što ih dovodi do češćeg rada u neformalnoj ekonomiji (uključujući prostituciju) ili čak do prihvatanja zloupotrebljavajućih ponuda za posao. Pored toga, LGBTI osobe su često prekomjerno zastupljene među djecom u uličnim situacijama i mogu biti žrtve diskriminacije od strane nadležnih organa i službi, što ih čini manje sklonim da podnesu prijavu ili zatraže pomoć.²⁵
40. LGBTI lica spadaju među najranjivije grupe u Crnoj Gori i često su izložene diskriminaciji, govoru mržnje i zločinima iz mržnje.²⁶ Prema analizi koju je sproveo LGBTIQ Socijalni centar, nasilje i diskriminacija predstavljaju glavne probleme sa kojima se LGBTI lica suočavaju u svakodnevnom

²⁴ Prema informacijama koje su dostavile crnogorske vlasti, finansijska istraga u ovom slučaju još nije završena.

²⁵ Vidjeti: <https://lac.iom.int/en/blogs/lgbtqi-victims-human-trafficking>

²⁶ Evropska komisija, Izvještaj o Crnoj Gori za 2024. godinu, str. 6. Prema izvještaju (str. 41-42), Direktorata policije je 2023. godine primio 264 prijave protiv 264 osobe zbog govora mržnje prema LGBTIQ licima.

životu, a skoro 84% ispitanika navelo je da je iskusilo govor mržnje.²⁷ Većina prijavljenih slučajeva govora mržnje protiv LGBTI lica procesuirana je kao prekršaj, prema Zakonu o javnom redu i miru.²⁸ Ekonomska marginalizacija i diskriminacija na radnom mjestu dodatno doprinose ranjivosti LGBTI lica. Prema istraživanju iz 2024. godine, 87,7% ispitanika navelo je da su doživjeli diskriminaciju na radu zbog svoje seksualne orijentacije, a 26,9% zbog svog rodnog identiteta. Takođe, 39,4% ispitanika izjavilo je da su izgubili posao zbog stvarnog ili pretpostavljenog članstva u LGBTI zajednici.²⁹ Čini se da u Crnoj Gori nije sprovedeno nijedno istraživanje koje bi se posebno bavilo ranjivošću LGBTI lica od trgovine ljudima.

41. Crna Gora je usvojila novu Strategiju za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba za period 2024–2028. godine, uz prateći Akcioni plan za 2024–2025. godine. Prema ocjeni Evropske komisije, ciljevi prethodne strategije (2019–2023. godine), koji su se odnosili na socijalno prihvatanje LGBTI osoba i njihov pristup radu, uslugama i servisima podrške, nijesu ostvareni.³⁰ U svom godišnjem izvještaju za 2024. godinu, kancelarija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda preporučila je da crnogorske vlasti usvoje zakon o pravnom priznavanju rodnog identiteta zasnovan na samoodređenju, da intenziviraju napore na podizanju svijesti šire javnosti o pravima LGBTI osoba i da obezbijede efikasan odgovor na krivična djela počinjena protiv pripadnika te zajednice.³¹
42. GRETA je informisana da je Ministarstvo unutrašnjih poslova uspostavilo „tim povjerenja“ koji čine predstavnici policije i nevladinih organizacija koje zastupaju LGBTI osobe, a čiji zadaci uključuju jačanje uloge LGBTI kontakt tačaka³² u opštinama, s ciljem poboljšanja komunikacije između LGBTI zajednice i policije na lokalnom nivou. Pored pružanja obuke policijskim službenicima i učešća u drugim aktivnostima usmjerenim na dalje senzibilizovanje policije o specifičnostima rada sa LGBTI osobama, tim povjerenja ima ulogu u razradi modaliteta rasvjetljavanja krivičnih djela i prekršaja počinjenih protiv LGBTI osoba. Međutim, izgleda da mnoge LGBTI osobe nijesu upoznate sa postojanjem ovog tima i kontakt tačaka.³³
43. Prema informacijama koje su dostavile vlasti, nijedna od identifikovanih žrtava tokom izvještajnog perioda nije bila žrtva eksploatacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji i/ili rodnom identitetu. Strategija za borbu protiv trgovine ljudima za period 2019–2024. godine ne sadrži mjere koje su posebno usmjerene na rješavanje ranjivosti LGBTI osoba od trgovine ljudima.
44. **GRETA poziva crnogorske vlasti da sprovedu istraživanje o ranjivosti LGBTI osoba od trgovine ljudima i da, u bliskoj saradnji sa organizacijama civilnog društva, razviju preventivne mjere usmjerene upravo na ovu grupu.**

iv. Migranti radnici

45. Kako je navedeno u prethodnim izvještajima GRETA-e, značajan broj migranata, uglavnom iz susjednih zemalja (Srbija, Bosna i Hercegovina, Sjeverna Makedonija, Albanija), dolazi u Crnu Goru na sezonski rad tokom ljeta, posebno u sektoru ugostiteljstva³⁴ i građevinskoj industriji. Migranti radnici iz zemalja izvan Evrope takođe su prisutni u Crnoj Gori, i vjerovatno će njihov broj rasti zbog sve većeg nedostatka radne snage u Crnoj Gori.³⁵ GRETA je obaviještena o slučaju koji je

²⁷ LGBTIQ Socijalni centar, Uticaj govora mržnje na bezbjednost LGBTI lica (februar 2023. godine), str. 9 i 11.

²⁸ LGBT Forum Progres/Socijalni centar, Tragovi mržnje: izvještaj o slučajevima govora mržnje i verbalnog uznemiravanja protiv LGBTI zajednice u Crnoj Gori, str. 11.

²⁹ LGBT Forum Progres/LGBTIQ Socijalni centar, Diskriminacija LGBTI lica na radnom mjestu i u oblasti radnih odnosa, str. 6 i 8.

³⁰ Evropska komisija, Izvještaj o Crnoj Gori za 2024. godinu, str. 41.

³¹ Kancelarija Ombudsmana, Godišnji izvještaj za 2024. godinu, str. 236.

³² Svako policijsko odjeljenje bezbjednosti ima posebno obučenog policijskog službenika za kontakt sa LGBTI osobama. U slučajevima kada postane jasno da su prijetnje, uvrede ili napadi na LGBTI osobu mogli biti motivisani njenom seksualnom orijentacijom ili rodnim identitetom, policijski službenik za kontakt sa LGBTI osobama se obično uključuje i pruža podršku dotičnoj osobi.

³³ LGBTIQ Socijalni centar, Uticaj govora mržnje na bezbjednost LGBTI osoba (februar 2023. godine), str. 16.

³⁴ Industrije ugostiteljstva i turizma čine 32% BDP-a Crne Gore. Pogledajte: Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, Đorđević S. i Petrović V., Prisilni rad: Eksploatacija rada na Zapadnom Balkanu (avgust 2024. godine), str. 8.

³⁵ Navodno, sezonski radnici iz susjednih zemalja sve više odlaze u Hrvatsku zbog boljih uslova, ostavljajući značajne nedostatke na

uključivao 334 strana radnika na gradilištu, uglavnom iz Turske, protiv kojih je podignuta optužnica 2024. godine protiv šest osoba. Građevinska firma navodno je radnicima obećala platu od 1.500 eura, ali su oni bili isplaćeni samo sa 100 eura ili nisu dobili nikakvu isplatu. Pored toga, njihovi pasoši su oduzeti, nisu bili registrovani u zemlji i bili su izloženi fizičkom nasilju (vidi paragrafe 101 i 145). Prema informacijama vlasti, radnici nisu identifikovani kao žrtve trgovine ljudima jer su napustili zemlju ubrzo nakon što je slučaj otkriven. Takođe, broj crnogorskih državljana koji migriraju da rade u inostranstvu (najviše u Njemačkoj i Sjedinjenim Američkim Državama) povećao se u posljednjim godinama.³⁶

46. Kako je razrađeno u prethodnim izvještajima GRETA-e, zapošljavanje migranata regulisano je Zakonom o strancima (Službeni list br. 12/2018, 3/2019 i 86/2022) i Zakonom o radu (Službeni list br. 74/2019, 145/2019, 8/2021, 59/2021 i 68/2021). Osobe koje imaju stalni boravak, koje su dobile međunarodnu ili privremenu zaštitu ili su u Crnoj Gori radi spajanja porodice imaju slobodan pristup tržištu rada (vidi, međutim, paragraf 68). Svi ostali strani državljani moraju dobiti jednogodišnju, obnovljivu privremenu dozvolu za rad i boravak (jedinostveni dokument) ili potvrdu o registraciji zaposlenja od Ministarstva unutrašnjih poslova kako bi legalno radili u Crnoj Gori. U roku od 24 časa od izdavanja dozvole za rad i boravak, zaposlenima mora biti izdat ugovor o radu i registrovani su u socijalnom osiguranju. Vlada utvrđuje kvotu za broj dozvola za rad/boravak koje će biti izdate godišnje. GRETA je obaviještena da je u 2023. godini izdato 40.000 radnih dozvola za strane radnike. Zakon o strancima predviđa kazne u iznosu od 1.000 do 10.000 eura za poslodavce koji prekrše odredbe zakona. Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga pripremlilo je nacrt Zakona o pojednostavljenom zapošljavanju u sezonskim i privremenim poslovima u određenim sektorima u sektorima kao što su turizam, ugostiteljstvo, trgovina, građevinarstvo i poljoprivreda.³⁷ Nacrtom zakona uvodi se pojam „stalnog sezonskog radnika“, omogućavajući kontinuitet radnog odnosa u sezonskim aktivnostima i poboljšavajući socijalnu sigurnost kroz obavezu poslodavca da prijavi takve radnike na penzijsko i invalidsko osiguranje. Nacrtom zakona takođe se predviđa obaveza poslodavca da ponudi stalnim sezonskim radnicima zaposlenje u narednoj sezoni.
47. Radne dozvole obavezuju migrante radnike da ostanu kod poslodavca za kojeg je izdata dozvola za rad. GRETA ukazuje na to da ova zavisnost migranata radnika od poslodavca čini ih podložnijim eksploataciji i potencijalnom trgovini ljudima. Prema riječima crnogorskih vlasti, zakonska odredba koja predviđa da stranci mogu da rade samo na poslovima za koje im je izdata dozvola za privremeni boravak i rad ili potvrda o prijavi rada i samo kod poslodavca koji ih zapošljava može se tumačiti kao zaštitna mjera koja doprinosi pravnoj sigurnosti i stabilnosti zaposlenja. Na ovaj način je omogućeno poslodavcima da planiraju dugoročnije zapošljavanje radne snage, što može rezultirati većim ulaganjem u obuku i integraciju radnika. Ipak, čini se da ne postoje povjerljivi mehanizmi za žalbe za migrante radnike koji bi im omogućili da prijave kršenja svojih prava i moguće slučajeve eksploatacije. U tom kontekstu, GRETA se poziva na preporuku Komiteta ministara Savjeta Evrope CM/Rec(2022)21 o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, koja preporučuje državama da uspostave sigurne i efikasne mehanizme za žalbe, kao način povećanja sklonosti žrtava trgovine ljudima da se samostalno identifikuju.³⁸
48. Od treće evaluacije GRETA, Inspektorat rada je premješten u Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga. GRETA je obaviještena da u zemlji postoji 26 inspektora rada (što je pad u odnosu na 31 inspektora zaposlenih tokom prethodnog izvještajnog perioda³⁹), što nije dovoljno, naročito tokom turističke sezone kada je angažovano mnogo sezonskih radnika. Crnogorske vlasti su priznale da nedostatak ljudskih i finansijskih resursa Inspektorata rada negativno utiče na

tržištu rada u Crnoj Gori. Godine 2023, pokušaj poslodavaca da angažuju sezonske radnike iz Nepala i Kameruna navodno je blokirala Vlada. Pogledajte: <https://www.cdm.me/ekonomija/vlada-blokirala-dolazak-sezonaca-iz-azije-hotelijeri-najavljuju-blokadu-tunela-sozina/>.

³⁶ Evropska trening fondacija, Kako migracija, ljudski kapital i tržište rada međusobno djeluju u Crnoj Gori (2021. godina), str. 11. Pogledajte i OECD, Migracija rada na Zapadnom Balkanu: Mapiranje obrazaca, rješavanje izazova i ostvarivanje koristi, str. 173.

³⁷ <https://investitor.me/2025/01/18/nova-pravila-za-sezonske-radnike-od-1-maja-drzava-placa-doprinose-i-podsticaje/>.

³⁸ Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope državama članicama CM/Rec(2022)21 o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, paragraf 20.

³⁹ Pogledajte treći izvještaj GRETA-e o Crnoj Gori, paragraf 149.

njegovu sposobnost da sprovodi redovne i proaktivne inspekcije. Nedovoljni ljudski resursi se djelimično objašnjavaju time što plate nisu atraktivne i da je teško zaposliti nove radnike.

49. GRETA je obaviještena da je Inspektorat rada započeo zaključivanje Memoranduma o razumijevanju (MoU) sa Direkcijom policije kako bi se definisale procedure za otkrivanje i prijavljivanje mogućih slučajeva trgovine ljudima policiji, kako je predviđeno Akcionim planom za 2023. godinu. Međutim, MoU još nije zaključen. U svojim komentarima na nacrt izvještaja GRETA-e, crnogorske vlasti su navele da je u toku priprema protokola o saradnji između Uprave policije, Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga i Tužilaštva. Cilj protokola je poboljšanje koordinacije u sprečavanju i identifikaciji slučajeva radne eksploatacije i zaštiti žrtava, omogućavajući brži odgovor nadležnih organa.
50. Prema informacijama koje su pružile crnogorske vlasti, Inspektorat rada je 2021. godine izvršio 8.105 inspekcija, tokom kojih je 945 osoba zatečeno da rade bez ugovora. U 2022. godini broj inspekcija bio je 6.042, a u 2023. godini Inspektorat rada je izvršio 6.867 inspekcija, tokom kojih je 1.356 osoba zatečeno da rade ilegalno (895 stranih državljana i 461 crnogorski državljanin). GRETA je obaviještena da je jedan mogući slučaj trgovine ljudima upućen u Odjeljenje za borbu protiv trgovine ljudima od strane Inspektorata rada tokom izvještajnog perioda. Trenutno u fazi istrage pred Višim državnim tužilaštvom u Podgorici, ovaj slučaj se tiče azerbejdžanskog državljanina za kojeg se sumnja da je eksploatisao radnike Azerbejdžance na gradilištu, organizujući njihov prevoz od jednog grada u Crnoj Gori ka drugom, uz obećanje značajne zarade koju izgleda nijesu nikad dobili.
51. Inspektorat rada takođe vrši zajedničke inspekcije sa Direkcijom policije, u skladu sa akcijskim planovima Strategije za borbu protiv trgovine ljudima. U 2021. godini, izvršene su zajedničke inspekcije u 1.895 objekata i lokacija, uključujući gradilišta, hotele, poslovne subjekte, autobuske i željezničke stanice, taksi stajališta, ugostiteljske objekte i marine, a kontrolisano je 7.803 strana lica. U 2022. godini izvršene su zajedničke inspekcije na 563 gradilišta, 171 hotelu, 357 privatnih smeštajnih objekata, 841 poslovnom subjektu i 387 ugostiteljskih objekata, a kontrolisano je ukupno 12.484 strana lica. Tokom 2023. godine, Inspektorat rada i Direkcija policije izvršili su 202 zajedničke inspekcije. Iako GRETA pozdravlja zajedničke inspekcije, napominje da inspektori rada nemaju pristup tumačiteljima ili kulturnim posrednicima koji bi omogućili komunikaciju sa stranim radnicima.
52. Posredovanje u zapošljavanju mogu obavljati Državni Zavod za zapošljavanje⁴⁰ ili privatne agencije koje ispunjavaju uslove propisane Zakonom o posredovanju u zapošljavanju (Službeni list br. 24/19), uključujući registraciju kao pravna lica i podnošenje izvještaja o svom radu, uključujući statističke podatke, Ministarstvu rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga.⁴¹ Tokom GRETA-ine posjete, bilo je registrovano sedam privatnih agencija, ali vlasti su napomenule da možda postoje i druge koje nisu registrovane. Inspekcija privatnih agencija za zapošljavanje spada u nadležnost Inspektorata rada. Pored olakšavanja zapošljavanja stranaca u Crnoj Gori, agencije za zapošljavanje pomažu i crnogorskim državljanima koji traže posao u inostranstvu, sa fokusom na organizovano zapošljavanje. Agencije vrše provjere, u saradnji sa vlastima zemlje odredišta, u vezi sa poslodavcem i uslovima zaposlenja. Drugi tip agencija koje posluju u Crnoj Gori su agencije za privremeno zapošljavanje. Tokom GRETA-ine posjete, bilo je oko 30 takvih agencija.⁴²
53. Crna Gora nije zaključila bilateralne sporazume sa drugim državama koji bi olakšali zapošljavanje stranih radnika u Crnoj Gori.
54. U decembru 2023. godine, Odjeljenje za borbu protiv trgovine ljudima organizovalo je obuku na temu „Borba protiv trgovine ljudima – Upoznavanje sa indikatorima za identifikaciju slučajeva

⁴⁰ Državni Zavod za zapošljavanje pomaže građanima Crne Gore, kao i strancima sa zakonitim boravkom u Crnoj Gori.

⁴¹ Uslovi su dalje propisani Pravilnikom o uslovima u pogledu prostora, kadra i opreme za obavljanje poslova u vezi sa zapošljavanjem (Službeni list br. 66/2020).

⁴² Registar koji je 2023. godine objavilo Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga sadrži 31 agenciju za privremeno zapošljavanje, od kojih su četiri prestale sa radom, a dvije su izgubile licencu.

radne eksploatacije", na kojoj je učestvovalo ukupno 12 predstavnika Inspektorata rada, Zavoda za zapošljavanje Crne Gore i agencija za privremeno zapošljavanje. Dodatno, u maju 2022. godine, Ministarstvo unutrašnjih poslova i OSCE organizovali su dvodnevnu konferenciju o prevenciji trgovine ljudima u lancima snabdijevanja. Međutim, ne postoji redovna obuka o trgovini ljudima za inspektore rada.

55. **Upućujući se na Smjernice GRETA-e o borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije⁴³ i Preporuku Komiteta ministara Saveta Evrope članicama CM/Rec(2022)21 o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije,⁴⁴ GRETA podstiče crnogorske vlasti da obezbijede da Inspektorat rada ima adekvatne ljudske i finansijske resurse za obavljanje inspekcija sa ciljem prevencije i detekcije slučajeva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.**
56. **Dodatno, GRETA smatra da crnogorske vlasti treba da preduzmu dodatne korake u zaštiti radnika migranata od trgovine ljudima, posebno:**
- **obezbjedjivanje redovne obuke i smjernica o trgovini ljudima za inspektore rada i druge relevantne zvaničnike, sa fokusom na ranjivosti koje vode do trgovine ljudima i na ranu detekciju slučajeva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije;**
 - **smanjenje zavisnosti radnika migranata od njihovih poslodavaca izdavanjem radnih dozvola koje omogućavaju radnicima da promijene poslodavce uz istu dozvolu boravka ili omogućavanje radnicima da apliciraju za novu radnu/dozvolu boravka kod novog poslodavca uz jednostavnu administrativnu proceduru unutar zemlje;**
 - **obezbjedjivanje da radnici migranti sistematski dobijaju jasne i dostupne informacije o rizicima od trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i o pravima žrtava trgovine ljudima, kao i o njihovim pravima prema zakonima o radu, na jeziku i u formatu koji lako mogu razumjeti;**
 - **uspostavljanje sigurnih mehanizama za prijavu i efikasnih anonimnih mehanizama za žalbe za radnike kako bi žrtve zlostavljanja ili eksploatacije mogle da prijave svoj slučaj bez straha od odmazde;**
 - **obezbjedjivanje dostupnosti tumača za jezike koje najčešće govore strani radnici tokom inspekcija koje sprovodi Inspektorat rada i zajedničkih inspekcija sa policijom;**

v. Tražioci azila i izbjeglice

57. Kao što je navedeno u stavu 20, tražioci azila predstavljaju kategoriju koja je posebno ranjiva na trgovinu ljudima. Crna Gora je dio rute mješovitog kretanja u zapadnom Balkanu. Prema UNHCR-u, dok većina tražilaca azila ulazi u Crnu Goru iz Albanije i izlazi prema Bosni i Hercegovini, novi ulazni punkt je otvoren na sjeveru zemlje u martu 2024. godine, a migranti/izbjeglice dolaze i iz Kosova.* GRETA je obaviještena da je broj osoba koje izražavaju namjeru da podnesu zahtjev za

⁴³ <https://rm.coe.int/guidance-note-on-preventing-and-combating-trafficking-in-human-beings-/1680a1060c>.

⁴⁴ <https://rm.coe.int/booklet-preventing-and-combating-trafficking-in-human-beings-for-the-p/1680aa08ef>.

azil⁴⁵ smanjen za 45% u 2024. godini⁴⁶ u poređenju sa prethodnom godinom, dok je broj djece bez pratnje i razdvojene djece (uglavnom iz Avganistana, a posljednjih mjeseci i iz Egipta) povećan. Broj osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita ostaje nizak (9 u 2022. godini, 14 u 2023. godini i 24 u 2024. godini). Dodatno, u vrijeme posjete GRETA-e, bilo je 8.600 osoba koje su pogođene ratom u Ukrajini i kojima je odobrena privremena zaštita.

58. Postoje dva prihvatna centra za tražioce azila, smještena u Božaju, blizu albanske granice, i u Spužu, blizu Podgorice, sa ukupnim kapacitetom od 164 mjesta.⁴⁷ Centar u Božaju smješta samce, dok porodice, samostalne žene i djeca bez pratnje i razdvojena djeca borave u Spužu. U prihvatnim centrima postoji velika rotacija tražilaca azila, sa mnogima koji ostaju samo 2-3 dana. GRETA je obaviještena da se samo oko polovine osoba koje registruju svoju namjeru da traže azil prijavljuju u prihvatne centre. Ovo je djelimično pripisano činjenici da mnoge osobe, uključujući djecu bez pratnje, nemaju namjeru da ostanu u Crnoj Gori i nastavljaju svoje putovanje. GRETA je obaviještena da granični policajci koji obavljaju prvi intervju sa migrantima ponekad ne informišu osobu o njenim pravima, uključujući pravo na azil, i ne ulažu dovoljno napora da identifikuju moguće ranjivosti i/ili trgovinu ljudima (vidi paragraf 102).
59. GRETA je posjetila prihvatni centar u Spužu, koji se sastoji od glavne zgrade i četiri kontejnera sa dodatnim smještajnim kapacitetima. Postoje odvojeni dijelovi za dječake/muškarce, djevojčice/žene i porodice, kao i dvije sobe sa pripadajućim kupatilima prilagođene osobama sa invaliditetom. GRETA izražava zabrinutost što su djeca bez pratnje bila smještena zajedno sa odraslima koji nisu u srodstvu, i poziva se na preporuku Specijalnog izvjestioca UN-a za prodaju i seksualnu eksploataciju djece, uključujući dječiju prostituciju, dječiju pornografiju i drugi materijal seksualnog zlostavljanja, da djeca bez pratnje u Crnoj Gori treba da budu smještena odvojeno od odraslih članova grupe sa kojom su stigla, uključujući navodne rođake, makar dok se ne utvrdi da dijete nije u riziku.⁴⁸ U svojim komentarima na nacrt izvještaja GRETA-e, vlasti su navele da, imajući u vidu rizike smještaja djece bez pratnje sa odraslima sa kojima nisu u srodstvu, djeca se smještaju u odvojene smještajne jedinice u okviru kolektivnog smještaja. Tim koji se sastoji od psihologa, službenika za smještaj, socijalnog radnika i medicinskog radnika sprovodi procjenu ranjivosti tokom kratkog intervjua sa novoprimitljenim tražiocima azila. Posebna pažnja se navodno posvećuje fizičkim i psihološkim znakovima traume, kao i mogućim indikatorima trgovine ljudima (vidi paragraf 102). GRETA je obaviještena da je osoblje prihvatnog centra prošlo obuku o trgovini ljudima. Međutim, obezbjeđivanje prevođenja za određene jezike koje govore tražioci azila, osim engleskog, može predstavljati izazov.⁴⁹
60. Pored prihvatnog centra u Spužu nalazi se pritvorski centar za strance čiji je zahtjev za azil odbijen ili koji čekaju ekstradiciju.⁵⁰ Bilo je slučajeva u kojima su osobe u pritvorskom centru odlučile da podnesu zahtjev za azil, i navodno su im tada bila omogućena sva prava iz azilne procedure, iako su ostajale u pritvorskom centru.
61. U slučaju djece bez pratnje i razdvojene djece koja izraze namjeru da traže azil u Crnoj Gori,

*Svi navodi o Kosovu, bilo da se odnose na teritoriju, institucije ili stanovništvo, u ovom izvještaju treba razumjeti u potpunoj saglasnosti sa Rezolucijom 1244 Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija i bez predrasuda prema statusu Kosova.

⁴⁵ Podnosioci zahtjeva za azil prvo moraju izraziti namjeru za traženje azila u Crnoj Gori, obično na graničnom prelazu, nakon čega im se izdaje potvrda o registraciji koja važi 15 dana. Tokom tih 15 dana, smješteni su u Spužu i moraju podnijeti zahtjev za međunarodnu zaštitu Direktoratu za azil. U 2024. godini, 2.572 osobe (od kojih je 60% iz Avganistana) registrovale su namjeru za podnošenje zahtjeva za azil, dok je 117 osoba podnijelo zahtjev za azil Direktoratu za azil iste godine.

⁴⁶ U 2024. godini, 2.572 osobe (od kojih je 60% iz Avganistana) su registrovale svoju namjeru da podnesu zahtjev za azil, dok je 117 osoba podnijelo zahtjev za azil Direkciji za azil iste godine.

⁴⁷ Broj osoba koje su boravile u periodu od 2020-2024. godine bio je: 2020. godine, 1.878 osoba u Spužu i 824 u Božaju; 2021. godine, 1.829 u Spužu i 850 u Božaju; 2022. godine, 4.106 u Spužu i 1.916 u Božaju; 2023. godine, 1.244 u Spužu i 1.849 u Božaju; i 2024. godine, 801 u Spužu i 836 u Božaju.

⁴⁸ Izvještaj Specijalnog izvjestioca o prodaji i seksualnoj eksploataciji djece, uključujući dječju prostituciju, dječju pornografiju i drugi materijal seksualnog zlostavljanja (10. januar 2022. godine), paragraf 78.

⁴⁹ Kancelarija Ombudsmana, Analiza rada državnih organa u vezi sa tretmanom osoba koje traže međunarodnu zaštitu u Crnoj Gori (2022. godine), str. 56.

⁵⁰ Kancelarija Ombudsmana, Analiza rada državnih organa u vezi sa tretmanom osoba koje traže međunarodnu zaštitu u Crnoj Gori (2022. godine), str. 57.

kontaktira se nadležni centar za socijalni rad radi imenovanja staratelja za dijete. Jedan socijalni radnik može predstavljati i do 200 djece, što, u kombinaciji sa nedostatkom tumača-prevodioca, otežava efikasno zastupanje interesa djece. Kao što je prethodno pomenuto, djece bez pratnje često borave samo nekoliko dana u prihvatnom centru prije nego što nastave svoje putovanje ka drugim državama.

62. GRETA je obaviještena da je od početka 2024. godine u Crnu Goru stiglo oko 100 djece iz Egipta, u nekoliko velikih grupa. Djeca su boravila u prihvatnom centru u Spužu nekoliko dana i izgledalo je da imaju mape i jasna uputstva o svom kretanju, te su bila nevoljna da govore o svojim okolnostima. Osoblje prihvatnog centra je od neke djece saznalo da su njihovi roditelji platili njihovo putovanje, dok su druga djeca bila dužna da ga otplate radeći za krijumčare. Informacije su proslijeđene policiji, ali nije bilo moguće sprovesti istragu jer su djeca napustila zemlju.
63. Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (član 41) predviđa postupak procjene starosti u slučaju sumnje u vezi sa godinama djeteta, koji uzima u obzir mišljenja stručnjaka, socijalnog radnika i osoblja prihvatnog centra koji rade sa djetetom, te propisuje medicinski pregled kao krajnju mjeru, uz saglasnost djeteta i staratelja.⁵¹ Međutim, čini se da se postupak procjene starosti ne primjenjuje u praksi. U vrijeme posjete GRETA-e, nadležni organi su bili u procesu formiranja radne grupe za sprovođenje postupka procjene starosti. GRETA je obaviještena da je Ministarstvo unutrašnjih poslova u aprilu 2023. godine osnovalo radnu grupu za razvoj „Procedura za određivanje i potvrđivanje starosti maloljetnih migranata bez pratnje“. Radnu grupu čine predstavnici nadležnih institucija i međunarodnih i nacionalnih organizacija, a podržava je Agencija Evropske unije za azil (EUAA). U tom kontekstu, poziva se na preporuku Savjeta ministara CM/Rec(2022)22 o principima ljudskih prava i smjernicama za procjenu starosti u kontekstu migracija⁵². U svojim komentarima na nacrt izvještaja GRETA-e, crnogorske vlasti su takođe navele da Centar za prihvatanje stranaca koji traže međunarodnu zaštitu konsultuje Standardne operativne procedure za postupanje sa decom odvojenom od roditelja i decom bez pratnje, razvijenim u saradnji sa UNICEF-om i Crvenim krstom Crne Gore.
64. Tražiocima azila besplatnu pravnu pomoć pruža NVO Građanska inicijativa, kroz program koji finansira UNHCR. Vlasti imaju sporazum sa MARRI (Regionalna inicijativa za migracije, azil i izbjeglice) o korišćenju njihove digitalne platforme za prevođenje, dok tim IOM-a koji je prisutan na granici sa Albanijom uključuje prevodioce za urdu i pashtu jezik. Osim toga, Frontex obezbjeđuje kulturne medijatore koji pomažu u komunikaciji sa tražiocima azila.
65. GRETA je obaviještena da su informativni materijali o pravima tražilaca azila i uslugama koje su im dostupne, kao i materijali o trgovini ljudima, pripremljeni i distribuirani tražiocima azila u prihvatnim centrima. U novembru 2023. godine, Odjeljenje za borbu protiv trgovine ljudima organizovalo je dvije informativne sesije za 11 tražilaca azila u prihvatnom centru u Spužu o prevenciji trgovine ljudima.
66. GRETA je obaviještena da većina osoba raseljenih usljed rata u Ukrajini), koje su dobile privremenu zaštitu, same obezbjeđuju sredstva za život. Navodi se da su se neki Ukrajinci, koji su prvobitno otišli u Njemačku i Poljsku, kasnije preselili u Crnu Goru. U vrijeme posjete GRETA-e, država je obezbjeđivala smještaj za 107 osoba iz Ukrajine u hotelu koji je iznajmila. Crveni krst Crne Gore pruža informacije o pravima i uslugama dostupnim osobama iz Ukrajine putem besplatne telefonske linije 080 041 041, koja uključuje snimljene poruke i pristup operaterima koji govore ukrajinski. Od decembra 2023. godine, IOM podržava četiri centra za osobe iz Ukrajine koji pružaju informacije o njihovim pravima, kao i obrazovne i socijalne aktivnosti. IOM je takođe izradio flajere koji pomažu državljanima Ukrajine da prepoznaju ranjivosti. Jedan od glavnih problema raseljenih osoba iz Ukrajine jeste mali broj djece upisane u školu (25%),⁵³ što se djelimično pripisuje činjenici

⁵¹ Procjena starosti se vrši na osnovu dostupnih informacija i stručnog mišljenja zvaničnika Centra za prihvatanje stranaca koji rade sa djetetom, kao i mišljenja staratelja djeteta.

⁵² <https://rm.coe.int/0900001680a96350>

⁵³ Prema informacijama koje su vlasti dostavile u odgovoru na upitnik, 526 djece iz Ukrajine upisano je u škole u Crnoj Gori, od kojih je 208 raseljeno zbog rata u Ukrajini.

da mnoga djeca i dalje pohađaju školu u Ukrajini putem interneta. Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, u saradnji sa UNICEF-om, sprovodi program podrške za uključivanje djece iz Ukrajine u obrazovni sistem Crne Gore, uključujući distribuciju informativnih materijala o postupku upisa, i uputilo je svim školama instrukcije da pruže dodatnu podršku roditeljima i djeci iz Ukrajine radi olakšavanja njihovog upisa u školu. Takođe, UNHCR sprovodi kampanju putem organizacije Good Deed s ciljem podsticanja upisa djece iz Ukrajine u školu.

67. GRETA je obaviještena da tražioci azila i osobe kojima je odobrena privremena zaštita imaju ograničen pristup zdravstvenoj zaštiti, zbog činjenice da nisu pokriveni zakonodavstvom o zdravstvenom osiguranju. Prema informacijama koje su crnogorske vlasti dale u svojim komentarima na nacrt izveštaja GRETA-e, nakon izmjena i dopuna Zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti stranaca iz 2024. godine, Ministarstvo zdravlja, Fond za zdravstveno osiguranje i Ministarstvo unutrašnjih poslova započeli su izradu relevantnih podzakonskih akata, kojima će se regulisati načini i obim pružanja zdravstvene zaštite licima koja traže međunarodnu zaštitu i onima kojima je ona odobrena. Vlasti su takođe navele da su, u međuvremenu, zahvaljujući aktivnostima nadležnih organa, tražioci azila i lica pod privremenom zaštitom imali nesmetan pristup primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj zdravstvenoj zaštiti u javnim zdravstvenim ustanovama u Crnoj Gori.
68. Osobe koje traže ili su dobile međunarodnu zaštitu imaju pravo na rad nakon devet mjeseci od dana podnošenja zahtjeva za međunarodnu zaštitu. Organizacije civilnog društva sa kojima je GRETA imala susrete istakle su da ovaj vremenski okvir ostavlja tražioce azila ranjivim na eksploataciju i trgovinu ljudima, jer su prisiljeni da traže zaposlenje na crnom tržištu.
69. **GRETA podstiče crnogorske vlasti da povećaju ljudske i finansijske resurse centara za socijalni rad kako bi se obezbijedila adekvatna zaštita za djecu bez pratnje i razdvojenu djecu putem zakonskih staratelja, kako bi se spriječilo da postanu žrtve trgovine ljudima.**
70. **Dodatno, GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da preduzmu dalje korake u kako bi spriječilo da tražioci azila postanu žrtve trgovine ljudima, posebno putem:**
 - **sistematskih pregleda migranata i tražioca azila na ranjivosti i indikatore trgovine ljudima na granici (pogledati i paragraf 104);**
 - **obezbjedivanjem obuke o trgovini ljudima za policajce na granici, kao i druge relevantne zvaničnike, sa fokusom na ranjivosti koje dovode do trgovine ljudima i na ranu detekciju slučajeva trgovine ljudima među tražiocima azila;**
 - **obezbjedivanjem da tražioci azila dobiju adekvatne informacije o svojim pravima i dostupnim uslugama od prvog kontakta sa vlastima i da se informacije pružaju na jasnom, razumljivom jeziku i formatu, osiguravajući da su dostupne svim osobama;**
 - **obezbjedivanjem iti da tražioci azila i osobe kojima je odobrena privremena zaštita imaju pristup dovoljnoj i adekvatnoj zdravstvenoj zaštiti;**
 - **obezbjedivanjem pravovremen pristup tržištu rada za tražioce azila;**
 - **Nastavljanjem sa podrškom izbjeglicama iz Ukrajine i vršenjem redovne i sveobuhvatne procjene rizika od eksploatacije i trgovine ljudima. U tom kontekstu, GRETA upućuje na svoje Smjernice o rješavanju rizika trgovine ljudima u vezi sa ratom u Ukrajini.⁵⁴**

vi. Ugrožene manjine

71. Kao što je navedeno u prethodnim izveštajima GRETA-e, pripadnici romske i egipćanske zajednice,

⁵⁴ <https://rm.coe.int/guidance-note-on-addressing-the-risks-of-trafficking-in-human-beings-r/1680a663e2>, accessed 10 July 2024.

naročito žene i djeca, posebno su ranjivi na trgovinu ljudima zbog više faktora. Romi i Egipćani se suočavaju sa diskriminacijom i socijalnom marginalizacijom, što *između ostalog* rezultira niskim pristupom obrazovanju⁵⁵ i zapošljavanju. Takođe, suočavaju se sa preprekama u pristupu zdravstvenoj zaštiti i dostojnom stanovanju, što dodatno pogoršava njihovu marginalizaciju i izlaže ih riziku od eksploatacije i trgovine ljudima. Pored ovih problema, interno raseljeni Romi i Egipćani sa Kosova suočavaju se sa rizikom od apatridnosti.⁵⁶ Izvještaj Specijalnog izvijestitelja o prodaji i seksualnom iskorištavanju djece iz 2022. godine, uključujući dječju prostituciju, dječju pornografiju i drugi materijal seksualnog zlostavljanja, pokazao je da u 52% slučajeva djevojčice iz romske zajednice nisu birale partnera niti vrijeme udaje, a 44,2% djevojčica nije poznavalo svog budućeg muža sve dok se nisu udale. Pored toga, zabilježeni su slučajevi prodaje romske i egipćanske djece u brak u inostranstvo.⁵⁷ Prinudno prosjačenje uglavnom pogađa Rome i Egipćane iz susjednih zemalja koji dolaze u Crnu Goru tokom ljetnje sezone (pogledati paragraf 79).

72. Strategija socijalne inkluzije Roma i Egipćana (2021-2025. godine) i prateći akcioni planovi sadrže niz mjera koje mogu doprinijeti rješavanju nekih od ranjivosti prema trgovini ljudima, uključujući smanjenje stambene segregacije Roma i Egipćana, povećanje procenta članova ove populacije koji su uspješno završili osnovnu i srednju školu, i smanjenje stope nezaposlenosti. Takođe, Strategija za borbu protiv trgovine ljudima 2019-2024. godine i prateći akcioni planovi sadrže mjere koje su usmjerene na prevenciju trgovine ljudima među Romima i Egipćanima. Konkretno, Akcioni plan za 2024. godinu predviđa finansiranje projekata NVO-a usmjerenih na borbu protiv dječjih/ugovorenih brakova i prosjačenja (30.000 eura) i projekte fokusirane na zaštitu i promociju ljudskih i manjinskih prava (50.000 eura). Prema informacijama koje su crnogorske vlasti dale u svojim komentarima na nacrt izveštaja GRETA-e, u 2024. godini podržana su sledeća tri projekta nevladinih organizacija u oblasti borbe protiv trgovine ljudima, u ukupnom iznosu od 46.000 eura: „Djelovanje svih aktera u lokalnim zajednicama za socijalnu inkluziju Romkinja i Egipćanki u Crnoj Gori“ („Centar za romske inicijative“); „Prevencija nasilja u romskim porodicama u Bijelom Polju“ („Klub kulture iz Bijelog Polja“); i „Unapređenje socio-ekonomskog položaja Roma/Romkinja i Egipćana/Egipćanki u Crnoj Gori“ („Centar za bezbjednosna sociološka i kriminološka istraživanja Crne Gore – Defendologija“).
73. Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava finansira rad Savjeta za Rome i ima posvećeno odjeljenje za Rome i Egipćane, na čijem čelu je Nacionalni koordinator za Rome i Egipćane. Prvi omladinski parlament Roma i Egipćana osnovan je u Nikšiću u novembru 2024. godine čije ključne aktivnosti obuhvataju zastupanje interesa mladih Roma i Egipćana pred lokalnim vlastima i na nacionalnom nivou, promociju ljudskih prava, posebno prava djece (sprečavanje ugovorenih brakova i dječjeg prosjačenja), podsticanje ostvarivanja prava na obrazovanje i rad, i pokretanje i podržavanje projekata i aktivnosti usmjerenih na poboljšanje života mladih Roma i Egipćana.
74. Kao dio zajedničkog projekta između EU i Vlade Crne Gore,⁵⁸ između marta i kraja decembra 2022. godine, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava sprovelo je kampanju „Moj život“, koja se fokusirala na prevenciju dječjih i prisilnih brakova, porodičnog nasilja i prisilnog prosjačenja. Kampanja je uključivala radionice, distribuciju brošura i flajera, kao i medijsku kampanju. Ministarstvo je takođe organizovalo 45 radionica i drugih događaja o ranjivostima žena i djevojčica prema trgovini ljudima u osnovnim školama u Baru, Beranama, Podgorici, Nikšiću, Herceg Novom i Tivtu, povodom Svjetskog dana Roma (8. april). Druga radionica za 45 članova romskih i egipćanskih zajednica organizovana je krajem 2023. godine u Beranama na temu borbe protiv trgovine ljudima, ugovorenih brakova i prisilnog prosjačenja, u saradnji sa NVO Asocijacijom za podršku Romima i Egipćanima.

⁵⁵ Stopa završetka osnovne škole u romskim naseljima je navodno 56%, u poređenju sa 96% u opštoj populaciji, dok je stopa završetka srednje škole samo 3%, u poređenju sa 85% u opštoj populaciji. Pogledajte Strategiju za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana (2021-2025. godine), str. 47.

⁵⁶ Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana (2021-2025. godine), str. 25.

⁵⁷ Izvještaj Specijalnog izvijestitelja o prodaji i seksualnoj eksploataciji djece, uključujući dječju prostituciju, dječju pornografiju i drugi materijal seksualnog zlostavljanja, 10. januar 2022. godine, paragraf 14.

⁵⁸ Projekat je dio Programa EU-Crna Gora za zapošljavanje, obrazovanje i socijalnu zaštitu (SOPESS 2015-2017), vrijednog 265,000 eura.

75. Pored toga, NVO Centar za romske inicijative realizovao je projekat na temu borbe protiv porodičnog nasilja i dječijih i prisilnih brakova, sa finansiranjem od strane vlade (18.201 eura) i učešćem predstavnika relevantnih institucija. Projekat je uključivao osnaživanje 15 romskih i egipćanskih aktivista iz Mreže PRVA u Nikšiću, Podgorici, Bijelom Polju i Baru za praćenje i uticanje na politiku u vezi sa ženama Romkinjama i Egipćankama. Pored toga, organizovane su radionice i informativne kampanje na teme dječijih i prisilnih brakova i nasilja zasnovanog na polu za oko 500 porodica i oko 1.000 mladih ljudi.
76. Kao što je pomenuto u paragrafu 13, kroz izmjene Krivičnog zakonika (KZ) koje su usvojene 2023. godine, uvedena su posebna krivična djela prodaje djece i prisilnog braka. Zaključivanje nezakonitog braka takođe je navedeno kao jedna od vrsta eksploatacije u vezi sa trgovinom ljudima u članu 444 KZ. Organizacije civilnog društva zalagale su se za izmjene Krivičnog zakonika i Porodičnog zakona kako bi se podigla granica starosti za zaključivanje braka sa 16 na 18 godina.⁵⁹ Međutim, ovi prijedlozi nisu imali potrebnu podršku. Navodi se da su vlasti smatrale da to ne bi riješilo problem dječijih i prisilnih brakova, jer mnogi takvi brakovi nisu formalno zaključeni. U tom kontekstu, GRETA se poziva na preporuku iz izvještaja Specijalnog izvjestioca za prodaju i seksualnu eksploataciju djece iz 2022. godine, koji je preporučio da se podigne starosna granica za brak na 18 godina⁶⁰ i da se obezbijedi da tumačenje nezakonitog braka obuhvati sve oblike dječijih brakova, kako formalnih, tako i neformalnih, kao jednu od vrsta eksploatacije prema članu 444 KZ.⁶¹
77. Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, u saradnji sa Ministarstvom ljudskih i manjinskih prava, Institutom za obrazovanje, Savjetom Roma i NVO-ima, promovise upis djece u predškolsko obrazovanje, osnovne i srednje škole, kontaktirajući roditelje i djecu iz romskih i egipćanskih zajednica i distribuirajući flajere na crnogorskom, romskom i albanskom jeziku sa informacijama o tome kako da upišu djecu u školu. GRETA je obaviještena da je 300 romske i egipćanske djece upisano u predškolsko obrazovanje 2024. godine, a 280 u 2023. godini. Tokom izvještajnog perioda, obezbijeđen je besplatan prevoz za oko 600 učenika osnovnih škola u Podgorici, Nikšiću, Beranama i Cetinju. Srednjoškolci i studenti imaju pristup stipendijama.
78. Vlasti nastavljaju da primjenjuju Protokol o prevenciji napuštanja školovanja i koriste usluge medijatora kako bi olakšale rad sa djecom koja su u riziku od napuštanja škole. Tokom izvještajnog perioda, angažovana su 24 medijatora u osnovnim školama u Podgorici, Nikšiću, Baru, Beranama, Ulcinju, Herceg Novom i Tivtu, kojima je obezbijeđena obuka. U vrijeme posjete GRETA-e, bilo je ukupno 52 medijatora. Relevantni propisi su izmijenjeni kako bi se odredilo da svaki medijator pokriva 35 djece, za razliku od ranijih 70, te je omogućeno i predškolskim ustanovama da angažuju medijatore. GRETA je obaviještena da se broj romske i egipćanske djece koja napuštaju školu smanjio zahvaljujući radu medijatora. U svojim najnovijim zaključcima o Crnoj Gori iz 2020. godine, Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI) zaključila je da su crnogorske vlasti u potpunosti implementirale njenu preporuku da se institucionalizuje i poveća broj romskih medijatora/asistenata u predškolskom i osnovnoškolskom obrazovanju kako bi se osiguralo pohađanje nastave i smanjio rizik od napuštanja školovanja.⁶²
79. Godine 2021. vlasti su revidirale Protokol o djeci koja žive i rade na ulici, usvojen 2019. godine⁶³, koji definiše postupke relevantnih stručnjaka u vezi sa zaštitom djece u situacijama života na ulici. Sastav koordinacionog tijela za sprovođenje protokola, kojim rukovodi Ministarstvo unutrašnjih poslova, revidiran je 2022. godine kako bi se odrazile promjene u strukturi i nadležnostima relevantnih institucija. Studija o svijesti i primjeni protokola sprovedena je u okviru projekta „PACT – Prevencija i borba protiv trgovine ljudima na Zapadnom Balkanu“, uz podršku Njemačke agencije

⁵⁹ Djeca uzrasta između 16 i 18 godina mogu se vjenčati uz saglasnost roditelja.

⁶⁰ Isto je preporučio CEDAW u Zaključnim zapažanjima o trećem periodičnom izvještaju Crne Gore, paragraf 26(e).

⁶¹ Izvještaj Specijalnog izvjestioca o prodaji i seksualnoj eksploataciji djece, uključujući dječju prostituciju, dječju pornografiju i drugi materijal seksualnog zlostavljanja, 10. januar 2022. godine, paragraf 54.

⁶² ECRI, Zaključci o sprovođenju preporuka u vezi sa Crnom Gorom koje su predmet privremenog praćenja, usvojeni 7. aprila 2020. godine, str. 5.

⁶³ Treći evaluacioni izvještaj GRETA-e o Crnoj Gori, paragraf 187.

za međunarodnu saradnju (GIZ) i Regionalne inicijative za migracije, azil i izbjeglice (MARRI). Na osnovu intervjua sa stručnjacima, studija je pokazala da je porijeklo većine djece koja žive i rade na ulici pripadnici romske i egipćanske zajednice, pretežno izvan Crne Gore. Među glavnim nedostacima istaknuti su nedovoljna upoznatost stručnjaka sa protokolom, manjak ljudskih i finansijskih resursa institucija, potreba za pripremom smjernica, formiranjem lokalnih timova za sprovođenje protokola i obukom relevantnih stručnjaka. Implementacija protokola razmatrana je na okruglim stolovima organizovanim u Bijelom Polju, Baru i Podgorici u oktobru i novembru 2023. godine.

80. NVO "Centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Crne Gore – Defendologija" iz Nikšića vodi jedini licencirani dnevni centar u zemlji za djecu u riziku od života i rada na ulici. Centar radi sa roditeljima i djecom, uglavnom iz romske i egipćanske zajednice, kako bi pomogao djeci da se vrate u školu. Centar dobija sredstva od države, ali ta sredstva nisu redovna niti dovoljna da pokriju sve aktivnosti.
81. Nedostatak prevodilaca za romski jezik prepoznat je kao jedna od prepreka u pružanju podrške romskoj zajednici, uključujući i informisanje Roma o njihovim pravima. Navodno je dio potreba za prevodom pokrivaio IOM, koji je objavio i distribuirao brošure na romskom jeziku, ali to se nije smatralo dovoljnim.
82. Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana (2021–2025. godine) ima za cilj obezbjeđivanje pristupa kvalitetnom i održivom zapošljavanju za pripadnike romske i egipćanske populacije. Dalje, 20. februara 2025. godine, Vlada je usvojila Nacionalni program za transformaciju neformalne zaposlenosti Roma/Romkinja i Egipćana/Egipćanki u Crnoj Gori za period 2024–2026. godine. U okviru sprovođenja ovog programa, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava zaposlilo je 21 saradnika na poslovima socijalne inkluzije pripadnika romskih i egipćanskih zajednica u Crnoj Gori.
83. Apatridija povećava rizik od postajanja žrtvom trgovine ljudima. Kao što je navedeno u trećem izvještaju GRETA-e⁶⁴, apatridija pogađa neke Rome i Egipćane rođene van Crne Gore koji su raseljeni nakon raspada Jugoslavije⁶⁵, kao i njihovu djecu. Iako su usvojene zakonske izmjene radi uspostavljanja postupka utvrđivanja apatridije i olakšavanja registracije djece rođene van zdravstvenih ustanova, problem apatridije i dalje postoji. Prema podacima UNHCR-a, u novembru 2024. godine u Crnoj Gori je bilo 424 osoba u riziku od apatridije, u poređenju sa 467 iz 2020. godine⁶⁶. Polovina njih su djeca. Iako zakon u Crnoj Gori omogućava sticanje državljanstva djeci rođenoj u Crnoj Gori od roditelja bez državljanstva, čini se da se ta odredba u praksi ne primjenjuje. Takođe, i dalje postoje prepreke za registraciju djece rođene van zdravstvenih ustanova, naročito kada majka nema identifikaciona dokumenta. Budući da sistem besplatne pravne pomoći ne pokriva administrativne postupke poput registracije rođenja, UNHCR ostaje jedini pružalac besplatne pravne pomoći za osobe bez državljanstva u Crnoj Gori. GRETA pozitivno ocjenjuje to što Strategija o migracijama i reintegraciji povratnika u Crnoj Gori za period 2021–2025. godine predviđa niz mjera za rješavanje problema apatridije, uključujući saradnju sa zemljama porijekla osoba u riziku i jačanje kapaciteta relevantnih državnih organa.
84. GRETA pozdravlja korake poduzete u rješavanju problema ranjivosti romske i egipćanske djece na prisilni brak i prisilno prosjačenje, uključujući i zakonodavne promjene, kampanje za podizanje svijesti i edukaciju, te sprječavanje napuštanja školovanja. Ipak, veći naglasak treba staviti na podizanje svijesti o štetnoj prirodi ovih pojava među roditeljima, relevantnim stručnjacima, kao i širom javnošću. Nadalje, treba uložiti napore u rješavanje problema siromaštva i socijalne isključenosti Roma i Egipćana, koji predstavljaju temeljne uzroke trgovine ljudima. Takođe je potrebno osigurati da osobe koje su u riziku od apatridije imaju puni pristup postupcima registracije građana.

85. **Dok pozdravlja mjere koje su crnogorske vlasti preduzele u cilju smanjenja ranjivosti**

⁶⁴ Treći evaluacioni izvještaj GRETA-e o Crnoj Gori, paragraf 159.

⁶⁵ Takve osobe su u riziku od apatridije ako ne mogu dokazati povezanost ni sa jednom od bivših jugoslovenskih zemalja.

⁶⁶ Takođe je važno napomenuti da je u 2024. godini bilo 18 osoba više bez državljanstva nego u 2023. godine.

romske i egipćanske zajednice na trgovinu ljudima (THB), GRETA smatra da je potrebno preduzeti dodatne korake ka prevenciji trgovine ljudima u ovim marginalizovanim zajednicama, i to:

- **nastaviti sa podizanjem svijesti među pripadnicima romske i egipćanske zajednice, kao i opšte javnosti, o trgovini ljudima, posebno kada je riječ o dječjim i prinudnim brakovima i prinudnom prosjačenju;**
- **obezbijediti dovoljno sredstava za NVO koje sprovode aktivnosti usmjerene na prevenciju trgovine ljudima među romskom i egipćanskom populacijom;**
- **obezbijediti obuke o trgovini ljudima za profesionalce koji rade sa pripadnicima romske i egipćanske zajednice, uključujući socijalne radnike, nastavnike i drugo školsko osoblje, zdravstvene radnike, predstavnike policije, medijatore i službenike lokalne uprave, kako bi mogli da prepoznaju znake dječjih i prinudnih brakova i prinudnog prosjačenja u kontekstu trgovine ljudima;**
- **obezbijediti dostupnost prevodilaca za romski jezik radi omogućavanja punog pristupa pravima i uslugama za članove romske i egipćanske zajednice;**
- **obezbijediti efikasan pristup postupcima civilne registracije i izdavanju ličnih dokumenata za izbjeglice iz bivše Jugoslavije i osobe u riziku od apatridije;**
- **sprovoditi mjere koje olakšavaju pristup zapošljavanju za pripadnike romske i egipćanske zajednice.**

vii. Osobe sa invaliditetom

86. Iako osobe sa invaliditetom⁶⁷ nijesu izričito pomenute u Konvenciji Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, njihova ranjivost na trgovinu ljudima dokumentovana je u izvještajima GRETA-e i drugih međunarodnih tijela. Među faktorima koji osobe sa invaliditetom čine ranjivim na trgovinu ljudima su zavisnost od staratelja ili sistema podrške, ograničen pristup informacijama i resursima, teškoće u komunikaciji ili zastupanju sopstvenih prava, stigma i diskriminacija, kao i nedostatak ili ograničen pristup tržištu rada i dostojanstvenom zapošljavanju.⁶⁸ Takođe se može uputiti na Opštu preporuku br. 38 (2020) Komiteta za eliminaciju diskriminacije nad ženama (CEDAW), u kojoj se navodi da su žene i djevojčice sa invaliditetom posebno ranjiva grupa kada je riječ o trgovini ljudima i da države treba da im obezbijede posebnu ekonomsku i socijalnu podršku.⁶⁹
87. U Crnoj Gori, prema dostupnim informacijama, osobe sa intelektualnim i psihosocijalnim invaliditetom, žene i djevojčice sa invaliditetom, kao i Romi i Egipćani sa invaliditetom imaju ograničen pristup uslugama podrške.⁷⁰ Iako među identifikovanim žrtvama trgovine ljudima tokom izvještajnog perioda nije bilo osoba sa invaliditetom, GRETA je od nevladinih organizacija informisana o slučajevima osoba sa invaliditetom uključenih u prinudno prosjačenje, kao i o slučajevima seksualne eksploatacije djece sa intelektualnim invaliditetom koje je policija odbacila kao slučajeve trgovine ljudima zbog nedostatka dokaza. Strategija za borbu protiv trgovine ljudima (2019–2024. godine) ne sadrži mjere koje se odnose na ranjivost osoba sa invaliditetom na trgovinu ljudima, a izgleda da nijedno istraživanje na ovu temu nije sprovedeno.
88. Crna Gora je 2009. godine ratifikovala Konvenciju Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom (UNCRPD) i njen Opcioni protokol, a 2017. godine je evaluirana od strane Komiteta za prava osoba sa invaliditetom (CRPD). CRPD je preporučio, između ostalog, da Crna Gora

⁶⁷ Prema Članu 1 Konvencije UN-a o pravima osoba sa invaliditetom, osobe sa invaliditetom uključuju one koje imaju dugoročne fizičke, mentalne, intelektualne ili senzorne poteškoće koje, u interakciji sa različitim preprekama, mogu ometati njihovo potpuno i efikasno učešće u društvu na ravnopravnoj osnovi sa drugima.

⁶⁸ Pogledajte OSCE, Nevidljive žrtve: Povezanost invaliditeta i trgovine ljudima, mart 2022. godine, str. 16.

⁶⁹ CEDAW, Opšta preporuka br. 38 (2020) o trgovini ženama i djevojčicama u kontekstu globalne migracije, paragrafi 40 i 55.

⁷⁰ UNPRPD, Analiza situacije o pravima osoba sa invaliditetom: Crna Gora (2022), str. 19.

preduzme dodatne zakonodavne korake kako bi spriječila diskriminaciju, eksploataciju, zlostavljanje i nasilje nad osobama sa invaliditetom, kao i da podstakne zapošljavanje osoba sa invaliditetom, naročito žena, na otvorenom tržištu rada u javnom i privatnom sektoru.⁷¹

89. Crna Gora je usvojila više strateških dokumenata relevantnih za zaštitu osoba sa invaliditetom, među kojima su Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori (2016–2020. godine), Strategija za zaštitu osoba sa invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti (2017–2021. godine i 2022–2023. godine), i Strategija deinstitucionalizacije u Crnoj Gori (2025–2028. godine). U martu 2024. godine Crna Gora je započela implementaciju Vodiča za akciju o invaliditetu Svjetske zdravstvene organizacije – nacionalnog strateškog plana koji sadrži korak-po-korak smjernice za uključivanje pitanja invaliditeta u postojeće zdravstvene planove.⁷²
90. Direktor za zaštitu i jednakost osoba sa invaliditetom ponovo je uspostavljen u martu 2024. godine u okviru Ministarstva za ljudska i manjinska prava. Njegov glavni fokus je na pripremi nacrtu zakona, izvještaja i analiza u vezi sa položajem osoba sa invaliditetom.
91. Početkom 2024. godine Kancelarija Zaštitnika ljudskih prava (Ombudsman) osnovala je Nezavisni mehanizam za praćenje sprovođenja, promociju i zaštitu UNCRPD, uz podršku Ujedinjenih nacija. Mehanizam čine predstavnici Kancelarije Ombudsmana i deset nevladinih organizacija koje predstavljaju osobe sa invaliditetom. Monitoring mehanizam je sproveo više terenskih posjeta obrazovnim i zdravstvenim ustanovama, kao i ustanovama za brigu o djeci, i u oktobru 2024. godine objavio je izvještaj o položaju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori. Izvještaj sadrži niz preporuka, uključujući uspostavljanje jedinstvenog registra osoba sa invaliditetom, unaprjeđenje sistema hraniteljstva za djecu bez roditeljskog staranja, definisanje procedure za ocjenjivanje rada asistenata za djecu sa invaliditetom u obrazovnim ustanovama, i usklađivanje definicije radne sposobnosti sa UNCRPD-om.⁷³
92. Pristup obrazovanju za djecu sa invaliditetom regulisan je Zakonom o obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama, u skladu sa kojim djeca sa invaliditetom pohađaju redovne škole. Ranije postojeće takozvane „specijalne škole“ transformisane su u tri resursna centra,⁷⁴ koji, između ostalog, pružaju obuke za nastavnike i stručne saradnike. Sporazum zaključen između resursnih centara i centara za socijalni rad omogućava smještaj porodica u resursne centre radi rane intervencije i individualnog tretmana.
93. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom (Službeni list CG br. 49/2008, 73/2010, 39/2011 i 55/2016) ima za cilj povećanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom putem podsticaja poslodavcima, profesionalne rehabilitacije i obuka za osobe sa invaliditetom. GRETA je informisana da je najčešće korišćen podsticaj subvencija zarade, koja iznosi između 50% i 75%, u zavisnosti od vrste invaliditeta. Visina subvencije se vremenom postepeno smanjivala. Prema navodima nadležnih organa, glavna prepreka zapošljavanju osoba sa invaliditetom su predrasude poslodavaca.
94. **GRETA smatra da crnogorske vlasti treba da sprovedu istraživanje o ranjivosti osoba sa invaliditetom na trgovinu ljudima i razviju preventivne mjere koje su posebno usmjerene na ovu grupu. Takođe, neophodno je obezbijediti obuku o trgovini ljudima za stručnjake koji pružaju podršku osobama sa invaliditetom.**

⁷¹ Pogledajte CRPD, Zaključna zapažanja o početnom izvještaju Crne Gore (2017), paragrafi 11, 33 i 49.

⁷² (<https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/montenegro--the-first-country-in-the-european-region-to-implement-the-who-disability-guide-for-action>): Crna Gora – prva zemlja u evropskom regionu koja je sprovela WHO vodič za akciju u oblasti invaliditeta.

⁷³ Kancelarija Ombudsmana: Izvještaj o položaju osoba sa invaliditetom na osnovu terenskih posjeta koje je sproveo Nezavisni mehanizam za praćenje i promociju sprovođenja UNCRPD (oktobar 2024. godine).

⁷⁴ Resursni centar za sluh i govor 'Dr Peruta Ivanović' u Kotoru, Resursni centar za intelektualne smetnje i autizam '1. jun' u Podgorici, i Resursni centar 'Podgorica' za fizičke i vizuelne smetnje.

2. Mjere za zaštitu i unaprjeđenje prava žrtava trgovine ljudima

95. Poglavlje III Konvencije predviđa niz mjera za zaštitu i unaprjeđenje prava žrtava. Prije svega, od ključnog je značaja pravilna identifikacija žrtava trgovine ljudima, jer im ona omogućava da ostvare druga prava i mjere sadržane u Konvenciji. U skladu sa članom 10 Konvencije, države potpisnice su dužne da obezbijede da nadležni organi za identifikaciju žrtava imaju obučene i kvalifikovane osobe za obavljanje tog zadatka, kao i da ti organi sarađuju sa relevantnim organizacijama podrške tokom procesa identifikacije. Dalje, član 12 Konvencije propisuje mjere pomoći koje države moraju pružiti žrtvama trgovine ljudima. Stav 7 ovog člana zahtijeva da se usluge pružaju uzimajući u obzir posebne potrebe osoba u ranjivoj situaciji, kao i prava djece. Imajući u vidu značaj identifikacije i pomoći žrtvama u kontekstu tematskog fokusa četvrtog kruga evaluacije Konvencije, ovaj dio izvještaja razmatra primjenu ova dva člana. Ostale odredbe iz Poglavlja III Konvencije, koje je GRETA detaljno analizirala tokom prethodnih evaluacija, obrađene su u poglavlju izvještaja pod nazivom „Pitanja praćenja“.

a. Identifikacija žrtava trgovine ljudima

96. Kao što je navedeno u trećem izvještaju GRETA-e o Crnoj Gori,⁷⁵ 2019. godine nadležni organi su osnovali tim za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima i usvojili Standardne operativne procedure (SOP) za identifikaciju žrtava, sa ciljem da se proces formalne identifikacije žrtava odvoji od pokretanja krivičnog postupka. Sastav tima se promijenio od posljednjeg izvještaja GRETA-e, pa sada uključuje i predstavnika civilnog sektora. U vrijeme posjete GRETA-e, tim je brojao četiri člana: načelnika Odjeljenja za borbu protiv trgovine ljudima kao predsjedavajućeg⁷⁶, rukovodioca policijske grupe za borbu protiv trgovine ljudima, socijalnog radnika (koji je i obučeni psiholog) i predstavnicu NVO Centar za ženska prava (takođe obučena psihološkinja). Peti član tima, iz Ministarstva unutrašnjih poslova, nedavno je prešao u drugo ministarstvo i bio je u procesu zamjene. Predstavnicu civilnog sektora, sa kojima je GRETA razgovarala, pozdravili su uključivanje NVO u sastav tima. Međutim, napomenuli su da bi tim trebalo da uključi i predstavnika romske/egipćanske NVO, budući da mnoge žrtve dolaze iz ovih zajednica.⁷⁷
97. Nakon što institucije ili nevladine organizacije, koje su prepoznale i došle u kontakt sa potencijalnim žrtvama, upute slučaj, tim razmatra slučaj i donosi formalnu odluku o identifikaciji, većinom glasova. Tim može odlučiti da sasluša žrtvu ukoliko je to potrebno prije donošenja odluke, kao i da zatraži dodatne informacije. U slučaju da je žrtva dijete, socijalni radnik (koji djeluje kao staratelj djeteta) prisustvuje diskusiji, ali ne učestvuje u glasanju. Pisana odluka o formalnoj identifikaciji se prosljeđuje Ministarstvu socijalnog staranja, brige o porodici i demografije.
98. Strategija za borbu protiv trgovine ljudima sadrži listu indikatora za identifikaciju žrtava trgovine ljudima, za različite vrste eksploatacije. Dodatna lista indikatora posebno za zdravstvene radnike je takođe razvijena. Relevantni stručnjaci su prošli obuke radi olakšanja procesa identifikacije žrtava trgovine ljudima. Na primjer, u 2022. i 2023. godini Ministarstvo unutrašnjih poslova je organizovalo više obuka za zdravstvene radnike, kao i obuke u saradnji sa IOM-om za ukupno 97 predstavnika policije, centara za socijalni rad, javnih ustanova koje pružaju smještaj žrtvama trgovine ljudima i nevladinih organizacija. Takođe je organizovana obuka za 29 policijskih službenika, uključujući graničnu policiju, u periodu 2022–2024. godine, uz podršku OEBS-a, o prepoznavanju indikatora trgovine ljudima i primjeni policijskih smjernica za ispitivanje žrtava. GRETA je obaviještena da je uspostavljena e-learning platforma o trgovini ljudima u okviru policije i da će biti operativna kada svi relevantni podaci budu uneseni. Uz podršku IOM-a razvijena je i veb aplikacija za identifikaciju žrtava trgovine ljudima, namenjena relevantnim stručnjacima, kao i široj javnosti. Svrha aplikacije je da omogući korisnicima da lako otkriju indikatore trgovine ljudima i dobiju uputstva o tome kako da postupaju u situacijama u kojima se otkriju.

⁷⁵ Treći evaluacioni izvještaj GRETA-e o Crnoj Gori, paragraf 165.

⁷⁶ U trenutku GRETA-ine posjete, pozicija nije bila popunjena, te su funkciju obavljali drugi predstavnici odjeljenja.

⁷⁷ Navodno, predstavnik NVO-a u timu mora biti psiholog, što ograničava broj predstavnika NVO-a koji ispunjavaju uslove za članstvo u timu.

99. GRETA je obaviještena da SOS telefon za žrtve trgovine ljudima, koji je ranije vodila NVO Ženski lobi, više nije funkcionalan zbog nedostatka sredstava iz državnog budžeta.
100. Broj identifikovanih žrtava trgovine ljudima u Crnoj Gori se povećao od kada je uspostavljen multidisciplinarni tim za identifikaciju: pet u 2021. godini, 16 u 2022. godini, 18 u 2023. godini, i 28 u 2024. godini (vidi tabelu u Dodatku 1). Većinu identifikovanih žrtava činile su žene i djeca. Dok je većina žrtava bila iz Crne Gore, u periodu 2021–2024. godine identifikovano je i 18 stranih državljana porijeklom iz Albanije (1), Azerbejdžana (4), Bosne i Hercegovine (1), Izraela (1), sa Kosova* (1), Rusije (3), Srbije (4) i Ukrajine (3). Sedam žrtava prisilnog prosjačenja koje su identifikovane 2024. godine su interno raseljene osobe sa Kosova*.
101. Statistika o identifikovanim žrtvama vjerovatno ne odražava u potpunosti razmjere fenomena trgovine ljudima u Crnoj Gori. GRETA je upoznata sa jednim slučajem u kojem je 15 osoba, navodno eksploatisanih na jahtama, identifikovano (vidjeti stav 37). Takođe, tokom 2023. godine identifikovani su slučajevi trgovine ženama u svrhu pornografije. Samo osam žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije je identifikovano (u građevinskom sektoru), iako je policija, prema navodima, u posljednjim godinama posvetila veću pažnju otkrivanju takvih slučajeva.⁷⁸ Kao što je pomenuto u stavu 45, u 2024. godini je otkriven slučaj koji uključuje 334 strana državljanina, uglavnom iz Turske, koji su navodno bili eksploatisani u građevinskoj industriji. Međutim, te osobe nijesu identifikovane kao žrtve trgovine ljudima kroz formalnu identifikaciju, budući da su ubrzo nakon otkrivanja slučaja napustile zemlju, ali su dobili status žrtve u postupku pred tužilaštvom, kao i u postupku pred sudom (vidjeti paragraf 145).
102. Tokom perioda izvještavanja nijesu identifikovane žrtve trgovine među tražiocima azila. Postojala su tri slučaja sumnje na trgovinu ljudima u svrhu seksualne eksploatacije, koji su uključivali muškarca iz Irana i dvije žene iz Maroka i Srbije. Ove slučajeve je policiji prijavio Odsjek za prihvrat stranaca koji traže međunarodnu zaštitu, ali lica nijesu identifikovana kao žrtve trgovine ljudima. Predstavnici nadležnih institucija koje je GRETA kontaktirala istakli su da, iako su nadležni organi obučeni za prepoznavanje indikatora trgovine ljudima, identifikacija žrtava trgovine među tražiocima azila je otežana činjenicom da većina tražilaca azila provodi kratko vrijeme u Crnoj Gori i nije voljna da govori o svom iskustvu tokom ograničene interakcije sa organima (vidjeti, na primjer, stav 62 koji se odnosi na djecu bez pratnje iz Egipta). Ipak, GRETA ističe da je potrebno uložiti dodatne napore u otkrivanje mogućih slučajeva trgovine ljudima među tražiocima azila, uključujući uspostavljanje procedura za skrining na graničnim prelazima i u prihvatnim centrima.
103. Nijedna žrtva trgovine ljudima nije identifikovana u crnogorskim zatvorima, niti u Centru za zadržavanje stranaca (vidjeti stav 60). Navodno postoje planovi da se obuka o trgovini ljudima uključi u osnovnu obuku zatvorske osoblja. GRETA je informisana o jednom sumnjivom slučaju trgovine ljudima koji se tiče stranog djeteta bez pratnje, koje je bilo optuženo za otmicu i smješteno u Centar „Ljubović“ za djecu u sukobu sa zakonom, gdje je čekalo suđenje. Slučaj je prijavljen multidisciplinarnom timu za identifikaciju žrtava, koji je zaključio da dijete nije žrtva trgovine ljudima. GRETA ukazuje na potrebu da se poveća svijest osoblja koje radi u zatvorima i pritvorskim jedinicama o pitanju trgovine ljudima, s obzirom na činjenicu da neke žrtve trgovine mogu biti zadržane u pritvoru/zatvorene usljed neuspjeha u sprovođenju postupka identifikacije i primjene principa nekažnjavanja.
104. **GRETA pozdravlja multidisciplinarni pristup identifikaciji žrtava, koji je nezavistan od pokretanja krivičnog postupka, i smatra da crnogorske vlasti treba da preduzmu dodatne korake u cilju unaprjeđenja identifikacije žrtava trgovine ljudima, uključujući:**

- **proaktivnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima u različitim oblicima eksploatacije, uz povećanu pažnju na trgovinu radi seksualne eksploatacije u**

⁷⁸ Jedna od žrtava bila je državljanin Bosne i Hercegovine koji je bio eksploatisan u Tivtu, dok se drugi slučaj odnosio na četiri državljana Azerbejdžana koji su bili eksploatisani u građevinskom sektoru u Podgorici.

turističkoj industriji (uključujući jahte) i trgovinu radi radne eksploatacije u građevinskom i turističkom sektoru;

- **obezbjedivanje odgovarajuće procedure za identifikaciju žrtava trgovine među neregularnim migrantima i tražiocima azila, uključujući djecu bez pratnje i razdvojenju djecu, od strane granične policije i u prihvatnim centrima.**
- **olakšavanje učešća specijalizovanih NVO u identifikaciji žrtava trgovine ljudima, uključujući obezbjeđivanje finansiranja za funkcionisanje SOS telefona za žrtve trgovine;**
- **obezbjedivanje dodatne obuke o trgovini ljudima za članove tima za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima, socijalne radnike, službenike za azil, zdravstvene radnike, zatvorsko osoblje i druge relevantne stručnjake uključene u proces identifikacije žrtava trgovine.**

105. Nijednoj stranoj žrtvi identifikovanoj tokom izvještajnog perioda nije odobren period oporavka i razmišljanja.⁷⁹ Prema navodima nadležnih organa, to je zbog toga što su se žrtve odlučile da se vrate u svoje matične zemlje. Takođe, nijednoj žrtvi tokom izvještajnog perioda nije izdata boravišna dozvola. **GRETA podstiče crnogorske vlasti da obezbijede da, kad god postoje opravdani razlozi za vjerovanje da je strani državljanin žrtva trgovine ljudima, toj osobi bude omogućen pristup periodu oporavka i razmišljanja. U tom kontekstu, GRETA upućuje na svoju Smjernicu o periodu oporavka i razmišljanja.**⁸⁰

⁷⁹ U skladu sa članom 54 Zakona o strancima, žrtve trgovine ljudima imaju pravo na period oporavka i refleksije u trajanju do 90 dana.

⁸⁰ <https://rm.coe.int/guidance-note-on-recovery-and-reflection-period-group-of-experts-on-ac/1680b1a3ca>.

b. Pružanje pomoći žrtvama

106. U maju 2024. godine, predstavnici relevantnih institucija i NVO-a⁸¹ zaključili su revidirani Sporazum o međusobnoj saradnji u oblasti borbe protiv trgovine ljudima, kojim je, *između ostalog*, predviđeno da će potpisnici pružati pomoć žrtvama i potencijalnim žrtvama trgovine ljudima⁸², bez obzira na njihovu spremnost da sarađuju sa organima krivičnog gonjenja, te da će ih informisati o njihovim pravima, uključujući pravo na besplatnu pravnu pomoć. Svaka institucija/NVO potpisnica Sporazuma potpisala je aneks koji precizira njenu ulogu u pružanju pomoći žrtvama trgovine ljudima. Aneks koji se odnosi na bivše Ministarstvo rada i socijalnog staranja⁸³ predviđa da će koordinaciju pružanja pomoći žrtvama trgovine ljudima vršiti nadležni centar za socijalni rad.
107. Više sagovornika GRETA-e istaklo je da ovaj sporazum nije nužno olakšao pristup žrtava uslugama. GRETA-i je naveden primjer žrtve kojoj je uskraćen pristup bolnici, iako je Ministarstvo zdravlja potpisnik sporazuma, kao i odgovarajućeg aneksa koji predviđa da Ministarstvo zdravlja mora obezbijediti prioritetan pristup zdravstvenoj zaštiti za žrtve trgovine ljudima.⁸⁴ Prema riječima nadležnih koje je GRETA kontaktirala, u planu je poboljšanje koordinacije pružalaca usluga na lokalnom nivou.
108. Prema Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti, pružanje usluga žrtvama trgovine ljudima, kao i žrtvama drugih oblika nasilja, mogu vršiti samo pružaoci usluga koji imaju licencu za obavljanje djelatnosti u oblasti socijalne i dječje zaštite i za rad skloništa. Samo licencirani pružaoci imaju pravo na državno finansiranje. Postupak za licenciranje pružalaca usluga socijalne i dječje zaštite (kao i za oduzimanje licenci)⁸⁵ i minimalni standardi za rad skloništa propisani su dvama podzakonskim aktima. Predstavnici civilnog sektora koje je GRETA konsultovala naglasili su da je proces licenciranja zahtjevan i da mnoge NVO nisu u mogućnosti da ispune uslove, kao što su minimalni broj zaposlenih, određeni prostorni standardi za skloništa i potreba za angažovanjem određenog broja licenciranih stručnjaka (npr. psihologa).⁸⁶ Licence se izdaju na period od tri ili šest godina, dok se finansijska sredstva odobravaju na godišnjem nivou, što stvara nesigurnost i otežava dugoročno pružanje podrške žrtvama od strane NVO-a. GRETA je informisana da većina licenciranih NVO-a koje pružaju usluge osim smještaja (vidi stav 113) dobija vrlo malo ili nimalo sredstava iz budžeta.⁸⁷ Izvještaj eksperta koji su naručile crnogorske vlasti, a koji je pripremljen u okviru EU programa TAIEX, preporučio je da nadležni uvedu višefazni postupak licenciranja u okviru kojeg bi se NVO-ima najprije izdavala privremena licenca, kao i da se obezbijedi da NVO-ima kojima je država povjerila pružanje usluga žrtvama trgovine ljudima bude nadoknađeno 100% osnovnih troškova za pružanje tih usluga.⁸⁸
109. U vrijeme posjete GRETA-e, u Crnoj Gori su postojala dva skloništa posebno namijenjena za žrtve trgovine ljudima: sklonište kojim upravlja NVO za odrasle ženske žrtve trgovine ljudima i novoosnovano državno sklonište za djecu žrtve trgovine ljudima. GRETA je posjetila oba skloništa.

⁸¹ Potpisnici sporazuma su: Vrhovni sud, Vrhovno državno tužilaštvo, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo rada i socijalne zaštite, Centar 'Ljubović', Centar za podršku djeci i porodicama Bijelo Polje, Crveni krst Crne Gore, i nevladine organizacije: "Crnogorski ženski lobi", "Sigurna ženska kuća", "SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja – Nikšić", i "Centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Crne Gore – Defendologija Nikšić".

⁸² Član 2 definiše potencijalne žrtve trgovine ljudima kao bilo koju osobu koja je ili za koju se sumnja da je izložena riziku od trgovine ljudima.

⁸³ Sada Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije.

⁸⁴ Posebno, aneks sporazuma obuhvata hitnu medicinsku pomoć, prevenciju i liječenje zaraznih bolesti i zdravstvenu zaštitu u vezi sa materinstvom. U svim drugim slučajevima, zdravstvena zaštita se pruža u skladu sa zakonom. Kao i u prethodnoj verziji sporazuma, troškove liječenja žrtava trgovine ljudima pokriva državni budžet, a ako je žrtva državljanin zemlje sa kojom je Crna Gora potpisala bilateralni sporazum o socijalnom osiguranju, troškovi se pokrivaju u skladu sa tim sporazumom.

⁸⁵ U vrijeme GRETA-ine posjete, procedura za oduzimanje licenci bila je u procesu revizije.

⁸⁶ Ovo pitanje je pokrenuto u prvom tematskom evaluacionom izvještaju GREVIO-a: Izgradnja povjerenja kroz pružanje podrške, zaštite i pravde u vezi sa Crnom Gorom (2024), str. 6.

⁸⁷ U vrijeme GRETA-ine posjete, jedina druga finansirana usluga bila je SOS telefon za žrtve porodičnog nasilja, kojim upravlja NVO SOS Nikšić.

⁸⁸ De Hovre S., Minet J., Nemes A., Izvještaj ekspertske misije o zaštiti žrtava trgovine ljudima, str. 7 i 8.

110. Sklonište za žrtve trgovine ljudima kojim upravlja NVO može primiti do tri ženske žrtve trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije. Ista NVO također upravlja skloništem za žrtve rodno zasnovanog nasilja, koje ima 20 mjesta, i pruža psihološko savjetovanje žrtvama. Sklonište za žrtve trgovine ljudima iz budžeta države dobija oko polovine svojih godišnjih operativnih troškova (ukupni trošak iznosi 105.000 eura). GRETA je informisana da nadležni u 2024. godini nijesu uputili nijednu žrtvu trgovine ljudima u to sklonište. Sedam žena iz Ukrajine, koje su bile dio grupe žena za koje se sumnja da su bile eksploatisane na jahti (vidi stav 37), bilo je smješteno u skloništu za žrtve rodno zasnovanog nasilja. Takođe, još dvije žene za koje se sumnjalo da su žrtve trgovine ljudima bile su smještene u istom skloništu, jer su više voljele da borave sa drugim ženama. Prva je bila 19-godišnja djevojka koja je došla u Crnu Goru kao sezonska radnica i bila je izložena seksualnoj eksploataciji. Druga je navodno bila prodana u prinudni brak u Crnoj Gori i bila je smještena sa svoje dvoje djece. NVO je obje žene uputila timu za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima, ali nije bilo poznato da li su identifikovane kao žrtve. Prema informacijama koje su vlasti dale u svojim komentarima na nacrt izveštaja GRETA-e, u slučaju prve žene, tim je jednoglasno odlučio da ona nije žrtva trgovine ljudima, ali da je u riziku da to postane.
111. Žrtve trgovine ljudima mogu također biti smještene u sklonište za žene i djecu žrtve nasilja kojim upravlja NVO "Sigurna ženska kuća". Dvije žrtve trgovine ljudima bile su smještene u tom skloništu u 2023. godini.
112. Državno sklonište za djecu žrtve trgovine ljudima otvoreno je u aprilu 2024. godine u dvospratnoj zgradi koja je ranije bila dio centra „Ljubović“ za djecu sa problemima u ponašanju i djecu u sukobu sa zakonom. Zgrada je ograđena i fizički odvojena od ostatka kompleksa „Ljubović“. Organizacije civilnog društva izrazile su zabrinutost zbog blizine skloništa ustanovi za djecu sa problemima u ponašanju. Delegacija GRETA-e je primijetila da djeca žrtve imaju pristup samo malom dvorištu, a s obzirom na to da je zgrada okružena visokom ogradom, to stvara restriktivno i izolovano okruženje za djecu. GRETA je zabrinuta zbog izvještaja da je dječak koji je bio optužen za trgovinu svojom sestrom bio smješten svega nekoliko metara od nje, u zgradi za djecu u sukobu sa zakonom. Takođe, izgleda da djeca nemaju pristup povjerljivim mehanizmima za žalbe, što im otežava prijavljivanje povreda njihovih prava. Ovaj nedostatak u sistemu ostavlja djecu ranjivom na dodatnu eksploataciju i zlostavljanje bez sigurnog i pouzdanog kanala za izražavanje zabrinutosti.
113. Sklonište za djecu žrtve trgovine ljudima ima četiri spavaće sobe na spratu i jednu sobu u prizemlju prilagođenu djeci sa invaliditetom. Ukupni kapacitet skloništa je 10 korisnika, a boravak može trajati do godinu dana. Dječaci i djevojčice su smješteni odvojeno. U vrijeme posjete GRETA-e, u centru je boravilo sedmoro djece, uključujući četrnaestogodišnju djevojčicu koja je bila u šestom mjesecu trudnoće. Sva djeca su bila iz romske zajednice, a četvoro nije imalo crnogorsko državljanstvo. Za svako dijete se izrađuje individualni plan, a djeca pohađaju lokalnu školu. Sklonište zapošljava dva socijalna radnika, jednog sociologa i osam saradnika, uključujući vaspitače. Takođe, po potrebi je dostupan i spoljni dječiji psihijatar. GRETA je informisana da su zahtjevi za licenciranje, koji propisuju broj zaposlenih iz svake stručne kategorije (npr. broj zaposlenih sa visokom stručnom spremom), previše rigidni i otežavaju skloništu da obezbijedi potreban kadar. Sklonište dobija 350 eura mjesečno po djetetu, ali ne postoje posebna sredstva za režijske troškove. Osoblje skloništa izrazilo je zabrinutost zbog nedostatka kapaciteta i stručnosti za rad sa složenijim slučajevima, poput korisnice koja je trudna, i istaklo potrebu za dodatnim obukama. GRETA je informisana da je sklonište u određenim situacijama koristilo usluge dječijeg psihologa iz ustanove za djecu sa problemima u ponašanju i djecu u sukobu sa zakonom. Iako je prepoznato da u Crnoj Gori postoji nedostatak dječijih psihologa, GRETA napominje da potrebe djece žrtava trgovine ljudima, koja zahtijevaju specijalizovanu psihološku podršku za prevazilaženje traume, često značajno razlikuju od potreba djece sa problemima u ponašanju.
114. GRETA je informisana da je prethodno sklonište za žrtve trgovine ljudima zatvoreno 2022. godine zbog navoda o fizičkom zlostavljanju i lošem postupanju prema djeci, od kojih je većina bila iz romske i egipatske zajednice. Navodno su direktor skloništa, koji je ranije bio osuđen zbog nasilja nad djecom, i još jedan zaposleni optuženi za fizičko zlostavljanje, zastrašivanje i iskorišćavanje pojedinih korisnika skloništa, koje je direktor navodno prisiljavao da rade u njegovom domaćinstvu.

Licenca skloništa je oduzeta, ali GRETA shvata da nisu preduzete nikakve zakonske mjere protiv odgovornih.

115. Djeca žrtve trgovine ljudima takođe mogu biti smještena u Dječjem domu „Mladost“ u Bijeloj, koji je GRETA posjetila tokom misije u martu 2020. godine.
116. Organizacije civilnog društva izrazile su zabrinutost da se djeca žrtve trgovine ljudima radi prinudnog prosjačenja i prisilnih brakova često vraćaju u svoje porodice, gdje su izložena riziku od ponovne trgovine i time može biti ugrožena njihova bezbjednost. GRETA je informisana da centri za socijalni rad sarađuju sa medijatorima za romsku i egipatsku zajednicu, kao i sa „porodičnim saradnicima“ koji su počeli da rade sa pripadnicima ovih zajednica 2024. godine. Međutim, finansiranje rada porodičnih saradnika obezbijeđeno je kroz projektne aktivnosti i očekivalo se da će isteći do kraja 2024. godine.
117. U Crnoj Gori ne postoji sklonište za muške žrtve trgovine ljudima. GRETA je informisana da je Ministarstvo unutrašnjih poslova zaključilo memorandum o razumijevanju sa Glavnim gradom Podgoricom, na osnovu kojeg će sklonište za muške žrtve trgovine ljudima biti osnovano u jednoj od zgrada unutar kolektivnog centra „Vrela Ribnička“. Prema navodima nadležnih, većina muških žrtava se brzo vraća u zemlje porijekla, zbog čega, prema njihovom mišljenju, nije bilo potrebe za obezbjeđivanjem smještaja.
118. Predstavnici centara za socijalni rad su, prema dostupnim informacijama, prošli obuke o trgovini ljudima i senzibilisani su za rad sa osobama sa invaliditetom i LGBTI osobama. Budući projekat koji će biti sproveden uz podršku GIZ-a predviđa obuku trenera o trgovini ljudima za 15 predstavnika centara za socijalni rad, koji će nakon sticanja sertifikata obučavati druge socijalne radnike širom zemlje. Obuka će uključivati modul o radu sa osobama sa invaliditetom, LGBTI osobama i pripadnicima romske i egipćanske zajednice.
119. Postoji više nevladinih organizacija koje pružaju podršku žrtvama trgovine ljudima i ranjivim grupama, poput Ženskog lobija, Centra za ženska prava i Crvenog krsta Crne Gore. Ove organizacije se uglavnom oslanjaju na sredstva međunarodnih donatora. NVO Centar za romske inicijative jedini je licencirani pružalac savjetovanja za žrtve prisilnih brakova u zemlji i ima licencu za SOS liniju za žrtve prisilnih brakova. Nijedna od ovih usluga nije finansirana iz budžeta države.
120. Iako pozdravlja otvaranje državnog skloništa namijenjenog djeci žrtvama trgovine ljudima, GRETA izražava zabrinutost zbog niza i dalje prisutnih nedostataka u pružanju pomoći žrtvama trgovine ljudima u Crnoj Gori. **GRETA podstiče crnogorske vlasti da preduzmu mjere za unaprjeđenje pružanja pomoći žrtvama trgovine ljudima, posebno tako što će obezbijediti:**
 - da su svi pružaoci usluga, uključujući zdravstvene ustanove, upoznati sa svojom obavezom da pružaju podršku žrtvama trgovine ljudima u skladu sa važećim propisima i Sporazumom o međusobnoj saradnji u oblasti borbe protiv trgovine ljudima, kao i da postoji odgovarajuća koordinacija i praćenje pružanja podrške žrtvama;
 - da je postupak izdavanja i oduzimanja licenci NVO-ima koje upravljaju skloništima transparentan i da uključuje odgovarajuće mehanizme nadzora;
 - da su djeca žrtve smještena u bezbjedne i djeci prilagođene prostorije, te da osoblje skloništa, uključujući psihologe, kao i drugi profesionalci koji rade sa djecom žrtvama trgovine ljudima, budu adekvatno obučeni i senzibilisani za ovu temu;
 - da postoji adekvatan smještaj za muške žrtve trgovine ljudima;
 - da u svakom skloništu postoji efikasan mehanizam za žalbe koji omogućava njegovim korisnicima da kontaktiraju nadležne spoljne organe na povjerljivoj osnovi, a sve žalbe na nedozvoljeno ponašanje osoblja da se efikasno istražuju.

121. **Takođe, GRETA smatra da crnogorske vlasti treba da preduzmu sljedeće korake:**

- **da obezbijede da program pomoći za žrtve trgovine ljudima bude prilagođen specifičnim potrebama osoba sa fizičkim, mentalnim, intelektualnim ili senzornim oštećenjima, kao i drugih marginalizovanih grupa, poput LGBTI zajednice;**
- **da obezbijede dugoročno finansiranje nevladinih organizacija koje upravljaju skloništim i pružaju druge usluge žrtvama trgovine ljudima;**
- **da obezbijede dugoročnu pomoć žrtvama trgovine ljudima i olakšaju njihovu reintegraciju u društvo.**

3. Materijalno krivično pravo i procesno parvo

122. Konvencija pred državama potpisnicama postavlja niz obaveza sa ciljem omogućavanja efikasnog krivičnog gonjenja trgovaca ljudima i obezbjeđivanja da budu kažnjeni na srazmjeran i odvraćajući način. S obzirom na to da je sprovođenje ovih odredbi Konvencije detaljno razmatrano tokom prethodnih evaluacionih krugova, u četvrtom evaluacionom krugu posebna pažnja posvećena je pojmu „zloupotreba stanja ranjivosti” i njenoj primjeni u sudskoj praksi. Takođe, GRETA je odlučila da u okviru četvrtog evaluacionog kruga ispita primjenu člana 19 Konvencije koji se odnosi na krivično gonjenje zbog korišćenja usluga žrtava trgovine ljudima.

a. Pojam „zloupotrebe stanja ranjivosti” u zakonodavstvu i sudskoj praksi

123. Zloupotreba stanja ranjivosti predstavlja sastavni dio međunarodne pravne definicije trgovine ljudima i ključna je za razumijevanje tog fenomena.⁸⁹ Ona je jedan od načina na koji se djela trgovine ljudima izvršavaju i relevantna je za sve oblike trgovine ljudima i sve vidove eksploatacije. Do zloupotrebe stanja ranjivosti dolazi kada se „lična, situaciona ili okolnosna ranjivost pojedinca namjerno koristi ili na drugi način iskorišćava kako bi se ta osoba regrutovala, prevezla, prenijela, sklonila ili primila u svrhu njene eksploatacije, tako da osoba vjeruje da je potčinjavanje volji zlostavljača jedina stvarna ili prihvatljiva opcija koja joj je dostupna, a ta vjera je razumna s obzirom na situaciju u kojoj se žrtva nalazi.”⁹⁰
124. U skladu sa članom 444, stav 1 Krivičnog zakonika Crne Gore, „zloupotreba ovlašćenja, povjerenja, zavisnosti ili teških okolnosti drugog lica” predstavlja jedno od sredstava izvršenja krivičnog djela trgovine ljudima kada su u pitanju punoljetne žrtve. Osim toga, prema članu 42a KZ-a, činjenica da je krivično djelo izvršeno prema osobi koja pripada posebno ranjivoj kategoriji lica (djeca, osobe sa invaliditetom, trudnice, starije osobe, izbjeglice) smatra se otežavajućom okolnošću prilikom izricanja kazne.
125. GRETA je dobila tri primjera presuda u kojima su sudovi utvrdili da su optuženi zloupotrijebili zavisnost žrtve. Sva tri slučaja odnosila su se na djecu kao žrtve. U svom obrazloženju, sudovi su priznali da upotreba sredstava (tj. zloupotreba autoriteta, povjerenja, zavisnosti ili teških okolnosti druge osobe) nije potrebna prema Članu 444 kada su u pitanju dječje žrtve, ali su ipak utvrdili da su optuženi zloupotrijebili položaj zavisnosti žrtava. Ne čini se da je ovaj faktor uzet u obzir kao otežavajuća okolnost prilikom izricanja kazne.
126. Prvi slučaj koji su dostavile vlasti (K. br. 87/17) već je opisan u trećem izvještaju GRETA-e i datira

⁸⁹ "Pogledajte UNODC Tematski dokument Zloupotreba položaja ranjivosti i drugih 'sredstava' unutar definicije trgovine ljudima, Ujedinjene nacije, april 2013. godine, str. 3.

⁹⁰ UNODC Vodič o 'zloupotrebi položaja ranjivosti' kao sredstvu trgovine ljudima u Članu 3 Protokola za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i decom, dopunjujući Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala.

iz 2017. godine.⁹¹ Odnosio se na 12-godišnju djevojčicu koju su majka i očuh prisilili na pružanje seksualnih usluga. Sud je priznao da element sredstava nije potreban u slučaju dječje žrtve i da je pristanak žrtve irelevantan, ali je utvrdio da je očigledno da je "zloupotrebom odnosa zavisnosti u kojem se oštećena nesumnjivo nalazila u odnosu na svoju majku, optuženi --, koji je zloupotrebio značaj roditeljskog autoriteta, i optuženi --, koji je zloupotrebio kontrolu koju je imao kao očuh nad odgojem oštećene, natjerali oštećenu da osjeća lojalnost, strah i krivicu, sve sa ciljem značajnog smanjenja njene autonomije volje, te su je kroz inkriminisanu regrutaciju primorali na opisane radnje obavljanja prostitucije". Sud je zaključio da "zbir navedenih simptoma sveukupnog mentalnog i fizičkog stanja oštećene, koji su isključivo posljedica specifičnog konteksta inkriminiranih radnji, učinili su oštećenu još ranjivijom, što je dovelo do pomjeranja kod osjećanja krivice, straha za život i buduću sudbinu njoj bliskih osoba, što je rezultiralo bespomoćnošću oštećene da pronađe drugo rješenje osim bijega i namjere da okonča svoj život..."

127. Drugi slučaj (K. br. 4/19) odnosio se na četvoro djece uzrasta između sedam i deset godina koje je njihov otac prisiljavao na prosjačenje zajedno sa njihovom majkom i na pranje prozora automobila u Podgorici i Budvi. Optuženi je oduzimao dokumenta žrtvama i koristio silu protiv njih ako bi odbili da ga poslušaju. Sud je utvrdio da je "optuženi bio svjestan da, koristeći silu, zloupotrebljavajući odnos zavisnosti i oduzimajući lične dokumente oštećenih i njihove majke, vrši regrutaciju i prevoz u svrhu prosjačenja i eksploatacije oštećenih kao maloljetnih osoba..." Viši sud u Podgorici je u julu 2020. godine proglasio okrivljenog krivim za trgovinu ljudima po članu 444, stav 1, 3 i 6 Krivičnog zakonika i osudio ga na 10 godina zatvora, koja je po žalbi smanjena na osam godina.
128. Treći slučaj (K. br. 82/20), pomenut u trećem izvještaju GRETA-e,⁹² odnosio se na 12-godišnje dijete koje je njen otac prisilio da stupi u nedozvoljeni brak 2017. godine, za šta je primio 5.000 eura. Sud je napomenuo da upotreba sredstava nije potrebna u slučaju dječje žrtve trgovine ljudima i da pristanak žrtve nije relevantan. Ipak, sud je utvrdio da je optuženi "zloupotrebom odnosa zavisnosti, povjerenja i teških okolnosti svog djeteta, regrutovao dijete kako bi stupilo u nedozvoljeni brak, te s obzirom na to da su radnje izvršene nad 12-godišnjim djetetom, optuženi sa direktnom namjerom počinio krivično djelo trgovine ljudima." Optuženi je osuđen na dvije godine zatvora.
129. GRETA je upoznata sa samo jednim slučajem trgovine odraslim osobama koji je navodno uključivao zloupotrebu stanja ranjivosti, a koji je rezultirao kaznom zatvora u trajanju od godinu i dva mjeseca za optuženog (vidi paragraf 140). Optuženi je koristio silu, prijetnje i zloupotrebu teških okolnosti žrtve prilikom vrbovanja oštećene i još nekoliko žena, prisiljavajući ih na prostituciju. U drugom slučaju (Kt br. 232/19), okrivljeni su optuženi da su zloupotrebljavali teške okolnosti i odnose zavisnosti, upotrebom prijetnji da drže dvije punoljetne žrtve u situaciji sličnoj ropstvu, radi obavljanja prinudnog rada. Optužnica u ovom slučaju podignuta je u decembru 2019. godine; međutim, Viši sud u Podgorici okrivljene je oslobodio. Tužilaštvo je uložilo žalbu, a odlukom Apelacionog suda Crne Gore od 9. septembra 2021. godine, prvostepena presuda je ukinuta i predmet vraćen na ponovno odlučivanje, koje je trenutno u toku.
130. GRETA je informisana da je koncept „zloupotrebe stanja ranjivosti“ uključen u obuke koje Centar za obuku u pravosuđu i Državnom tužilaštvu organizuje za sudije, tužioce i advokate. Programi obuke pružaju smjernice o tumačenju ovog koncepta, koristeći širok spektar indikatora. Iako se specifične kategorije žrtava ne razmatraju detaljno, obuka takođe doprinosi boljem razumijevanju koncepta „zloupotrebe položaja ranjivosti“ u odnosu na migrante.
131. **GRETA smatra da crnogorske vlasti treba da obezbijede da se zloupotreba stanja ranjivosti adekvatno prepozna u krivičnim predmetima koji se odnose na odrasle žrtve. U tu svrhu, crnogorske vlasti treba da obezbijede obuku i smjernice za relevantne stručnjake o tome kako stanje ranjivosti žrtava može postojati ili nastati i kako se njegova zloupotreba može ispoljiti u kontekstu trgovine ljudima.**

⁹¹ Treći evaluacioni izvještaj GRETA-e o Crnoj Gori, paragraf 85.

⁹² Treći evaluacioni izvještaj GRETA-e o Crnoj Gori, paragraf 88.

b. Istraga, krivično gonjenje i sankcije

132. Grupa za borbu protiv krijumčarenja migranata, trgovine ljudima i ilegalnih migracija⁹³ pri Upravi policije i dalje broji osam članova. Na čelu grupe je član Operativnog tima za borbu protiv trgovine ljudima (vidi paragraf 133). Dok se grupa ranije uglavnom fokusirala na istrage slučajeva krijumčarenja, od 2020. godine, prema navodima se veći akcenat stavlja na borbu protiv trgovine ljudima. Grupa sarađuje sa kontakt tačkama za teška krivična djela i krivična djela nad djecom na lokalnom nivou, u zavisnosti od slučaja. Predstavnici grupe sa kojima se GRETA sastala istakli su da bi imenovanje kontakt tačaka specijalizovanih za trgovinu ljudima u lokalnim policijskim upravama unaprijedilo njihov rad i olakšalo istrage u tim slučajevima. Međutim, čini se da je to otežano zbog nedostatka resursa u policiji, posebno imajući u vidu da se očekuje da uskoro mnogi policijski službenici odu u penziju.
133. Kao što je pomenuto u paragrafu 16, u aprilu 2024. godine nadležnost Operativnog tima za borbu protiv trgovine ljudima proširena je na krijumčarenje migranata, te je tim preimenovan u Operativni tim za borbu protiv trgovine ljudima i krijumčarenja migranata⁹⁴. Prema riječima članova Operativnog tima sa kojima se GRETA sastala, ova promjena je doprinijela većoj sposobnosti tima da razmjenjuje informacije i koordinira rad relevantnih organa za sprovođenje zakona u vezi sa istragama i krivičnim gonjenjem slučajeva trgovine ljudima. Operativni tim sarađuje sa međunarodnim partnerima i timom za formalnu identifikaciju žrtava, a po potrebi pruža i podršku žrtvama. Tim takođe razmjenjuje iskustva i daje smjernice tužilaštvima, što je ilustrovano sastankom sa predstavnicima osnovnih tužilaštava održanim uoči posjete GRETA-e.
134. GRETA je informisana da postoje tužioci koji su prošli obuku o trgovini ljudima i koji se smatraju specijalizovanim za ovu oblast. Među njima su dva tužioca u Specijalnom državnom tužilaštvu, šest u Višem državnom tužilaštvu u Podgorici i dva u Višem državnom tužilaštvu u Bijelom Polju. Još dva tužioca su bila u procesu obuke. Prema navodima su u svim višim tužilaštvima u zemlji određeni dežurni tužioci za predmete trgovine ljudima, koji o svakom sumnjivom slučaju obavještavaju Operativni tim. Prema riječima predstavnika Operativnog tima, osnovna tužilaštva sve češće prosljeđuju višim tužilaštvima predmete koji uključuju prisilne brakove i prisilnu prostituciju kao moguće slučajeve trgovine ljudima.
135. U skladu sa Sporazumom o međusobnoj saradnji u oblasti borbe protiv trgovine ljudima, pomenutim u paragrafu 106, krivični postupci u predmetima trgovine ljudima treba da se vode bez nepotrebnog odlaganja. GRETA je informisana da ovi postupci u prosjeku traju tri godine.
136. Obuke o trgovini ljudima za predstavnike organa za sprovođenje zakona i pravosuđa organizuju Centar za obuku u pravosuđu i Državnom tužilaštvu, Ministarstvo unutrašnjih poslova, međunarodne organizacije (UNODC i OEBS) i nevladine organizacije.⁹⁵ Ipak, sagovornici GRETA-e su istakli da je potrebno više obuka, posebno za policijske službenike, zbog česte smjene kadrova.
137. GRETA je informisana da IOM razvija bazu podataka o slučajevima trgovine ljudima u okviru regionalnog projekta koji finansira Danska. Baza će sadržati informacije o žrtvama i navodnim počinocima i biće dostupna predstavnicima policije, tužilaštava i sudova, u skladu sa njihovim nadležnostima. U svojim komentarima na nacrt izveštaja, crnogorske vlasti su navele da je baza podataka operativna i da sadrži podatke iz Uprave policije i Tima za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima. Dalje, planirano je potpisivanje sporazuma o saradnji sa Vrhovnim državnim tužilaštvom i Vrhovnim sudom kako bi se omogućila razmjena podataka o trgovini ljudima. GRETA

⁹³ Odjeljenje je smanjeno na nivo grupe kao dio nedavne reorganizacije policije. Međutim, GRETA je obaviještena da postoje planovi da se ono ponovo vrati na nivo odjeljenja.

⁹⁴ Operativni tim sastoji se od predstavnika Vrhovnog tužilaštva, Viših tužilaštava u Podgorici i Bijelom Polju, Osnovnih tužilaštava u Kotoru i Pljevljima, Grupe za borbu protiv krijumčarenja migranata, trgovine ljudima i ilegalnih migracija (Uprava policije), Grupe za borbu protiv krijumčarenja migranata i prekograničnog kriminala (Granična policija), tima za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima i Direktorata za prijem stranaca koji traže međunarodnu zaštitu.

⁹⁵ Za kompletnu listu obuka koje su sprovedene, pogledajte odgovor vlasti na upitnik za četvrtu rundu, str. 72-74.

pozdravlja uspostavljanje baze podataka, koja bi trebalo da omogući praćenje trendova u trgovini ljudima i sprovođenje analize kao osnove za oblikovanje budućih politika.

138. Broj slučajeva trgovine ljudima koji se godišnje istražuju i procesuiraju porastao je u odnosu na prethodni izvještajni period.⁹⁶ Prema informacijama koje su dostavile crnogorske vlasti, u periodu od 2021. do 2024. godine policija je istraživala ukupno 12 slučajeva, dok je tužilaštvo izdalo naredbu za sprovođenje istrage u 21 slučaju (četiri u 2021. godini, pet u 2022. godini, devet u 2023. godini i tri u 2024. godini – vidi Aneks 1). Slučajevi su se odnosili na prisilno prosjačenje, radnu eksploataciju, prisilnu prostituciju i druge oblike seksualne eksploatacije (uključujući korišćenje u pornografske svrhe), kao i na nezakonite dječje brakove. Broj procesuiranih slučajeva bio je pet u 2021. godini, sedam u 2022. godini, petnaest u 2023. godini i četiri u 2024. godini. U trenutku posjete GRETA-e, u toku je bilo 17 postupaka u vezi sa trgovinom ljudima.
139. GRETA je upoznata sa sedam osuđujućih presuda koje su izrečene u predmetima trgovine ljudima tokom izvještajnog perioda. U predmetu broj 21/21 (trgovina ljudima u svrhu seksualne eksploatacije), optužena je osuđena na godinu i dva mjeseca zatvora; u predmetu broj 196/21 (trgovina djetetom u svrhu prisilnog prosjačenja) na godinu zatvora; a u predmetu broj 163/21 (trgovina djetetom u svrhu prisilnog braka) izrečena je kazna zatvora od dvije godine. Vlasti sa kojima se GRETA sastala su takođe navele da 2022. godine nije bilo presuda, ali su dva slučaja koja su uključivala prisilni brak i prisilno prosjačenje okončana 2023. godine, i to kaznama zatvora u trajanju od dvije i tri godine. Dalje, 2024. godine donijeta je jedna presuda u slučaju koji se tiče prisilnog braka kojom je optuženi osuđen na tri godine zatvora, dok su u drugom slučaju, koji se odnosio na trgovinu ljudima u svrhu prisilnog prosjačenja i prisilnog braka, dva optužena osuđena na tri godine, odnosno 16 meseci zatvora. GRETA napominje da su većina kazni zatvora za trgovinu ljudima blizu ili ispod zakonski propisanog minimuma prema članu 444 Krivičnog zakonika (minimalna kazna je jedna godina zatvora za odrasle žrtve i tri godine zatvora za maloljetne žrtve).
140. Prema analizi sudske prakse UNODC-a u predmetima trgovine ljudima, u prvom gore pomenutom slučaju (predmet broj 21/21) presuda je donesena na osnovu sporazuma o priznanju krivice zaključenog između tužilaštva i optuženog.⁹⁷ Istragom je utvrđeno da je optuženi koristio silu, prijetnje i zloupotrebu teških životnih okolnosti žrtve prilikom njenog vrbovanja, kao i u slučaju još nekoliko žena, prisiljavajući ih na prostituciju. Optuženi je takođe prijetio da će objaviti snimke seksualnih radnji žena ukoliko ne nastave da pružaju seksualne usluge klijentima koje im je on dovodio. Navodno, oštećena nije bila uključena u postupak sporazuma o priznanju krivice u značajnoj mjeri. GRETA podsjeća da se postupak zaključenja sporazuma o priznanju krivice treba koristiti samo izuzetno u slučajevima trgovine ljudima, uz puno poštovanje prava žrtava.
141. Gore pomenuta analiza UNODC-a zaključila je, *između ostalog*, da postoji dobra saradnja između policije, tužilaštva i sudova u pogledu prikupljanja materijalnih dokaza u analiziranim slučajevima, te je pozitivno ocijenjena upotreba posebnih istražnih radnji i digitalnih dokaza u istragama slučajeva trgovine ljudima⁹⁸. Takođe, kao dobru praksu istaknuta je odluka postupajućeg tužioca u jednom od analiziranih slučajeva da sprovede finansijsku istragu paralelno sa krivičnom istragom, sa ciljem oduzimanja imovinske koristi stečene izvršenjem krivičnog djela.⁹⁹ U svojim komentarima na nacrt izveštaja GRETA, crnogorske vlasti su navele da je svih šest finansijskih istraga pokrenutih u slučajevima trgovine ljudima protiv 17 lica tokom izvještajnog perioda još uvijek u toku.
142. Predstavnici policije i tužilaštva sa kojima se GRETA sastala naveli su da su istrage u slučajevima trgovine ljudima u svrhu prisilnog braka često izazovne, jer je teško obezbijediti dokaze o zaključenju braka i razmjeni novca između porodica. Ovaj problem se pokušava riješiti kroz unaprjeđenje saradnje sa predstavnicima romske i egipćanske zajednice.

⁹⁶ Kako je navedeno u trećem evaluacionom izvještaju GRETA-e o Crnoj Gori, paragraf 84, sprovedene su četiri istrage o trgovini ljudima (THB) i podignute su dvije optužnice u periodu 2016-2019. Godine. Tokom 2020. godine istraženo je šest slučajeva, dok je pet procesuirano.

⁹⁷ UNODC, Odgovor Crne Gore u oblasti krivičnog pravosuđa na trgovinu ljudima (april 2022. godine), str. 31-33, 47.

⁹⁸ Isto, str. 43 i 44.

⁹⁹ Isto, str. 45.

143. Dodatni izazov predstavlja nedostatak dostupnih prevodilaca za određene strane jezike, što se navodno dešava zbog niske naknade za njihove usluge. Ovaj problem je naročito izražen u slučajevima krijumčarenja migranata, koji mogu uključivati i žrtve trgovine ljudima. Teškoće u komunikaciji sa žrtvama krijumčarenja značajno otežavaju sposobnost nadležnih da otkriju moguće slučajeve trgovine ljudima među njima. Nedostatak prevodilaca bio je problem i u slučaju seksualne eksploatacije žena na jahtama, u kojem je nevladina organizacija koja je pomagala žrtvama morala sama obezbijediti prevodioce za ruski i ukrajinski jezik. Navodno, do ovoga je došlo jer nije bilo jasno utvrđeno koji centar za socijalni rad je nadležan za pružanje pomoći žrtvama i obezbjeđivanje prevoda.
144. Kao što je navedeno u paragrafu 37, sagovornici GRETA-e izrazili su zabrinutost zbog nedostatka istraga o mogućim slučajevima trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije u primorskim oblastima. Jedini slučaj koji su pomenuli predstavnici organa gonjenja sa kojima se GRETA sastala jeste onaj koji uključuje 15 ženskih žrtava koje su navodno eksploatisane na jahtama, pomenut u paragrafu 37.
145. Nadalje, iako je policija, kako se navodi, posvetila veću pažnju slučajevima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, broj istraga koje se odnose na eksploataciju stranih radnika i dalje je nizak u odnosu na sumnjivi obim ovog fenomena. Kao što je pomenuto u paragrafu 45, jedan slučaj otkriven tokom izvještajnog perioda uključivao je 334 strana državljanina, uglavnom iz Turske, koje je navodno eksploatisala jedna građevinska kompanija u Crnoj Gori. Istraga u ovom slučaju, koja je trajala šest mjeseci, otkrila je fiktivne ugovore sa radnicima koji su dolazili u Crnu Goru mjesecima nakon zaključenja ugovora. Tužilaštvo se uglavnom oslanjalo na dokumentaciju kao dokaz, s obzirom na to da je većina radnika odlučila da se odmah nakon otkrivanja slučaja vrati u svoju zemlju, pa ih kasnije nije bilo moguće pronaći. Krivični postupak protiv šest optuženih (uključujući i prevodioca koji je radio za jedno od ministarstava) bio je u toku u vrijeme posjete GRETA-e. U svojim komentarima na nacrt izveštaja GRETA-e, crnogorske vlasti su navele da je protiv sedam lica podignuta optužnica, koju je potvrdio Viši sud u Podgorici i da je postupak trenutno u fazi suđenja. U ovom slučaju je pokrenuta i finansijska istraga, koja je u toku.
146. GRETA je informisana da nacrt izmjena Zakona o krivičnom postupku (ZKP) uvodi pojam „žrtve“ krivičnog djela (umjesto dosadašnjeg „oštećenog lica“) i jača prava tih osoba u krivičnom postupku. Pored prava koja su već predviđena za oštećene u ZKP-u, žrtve bi, *između ostalog*, imale pravo na zaštitu od zastrašivanja i osвете, da budu saslušane bez odlaganja i samo u onoj mjeri koliko je nužno, da budu u pratnji osobe od povjerenja, kao i pravo da budu informisane o radnjama koje preduzima tužilac, te o obustavi postupka i/ili pritvoru okrivljenog. Izmjene takođe predviđaju obavezu organa koji vodi saslušanje da izvrši individualnu procjenu žrtve. Pored toga, žrtvama bi bio omogućen pristup profesionalnim službama za podršku žrtvama, u kojima će raditi socijalni radnici, psiholozi, pedagozi i drugi stručnjaci iz relevantnih oblasti, a koje će biti uspostavljene pri višim sudovima i višim tužilaštvima.¹⁰⁰
147. Kao što je navedeno u trećem evaluacionom izvještaju GRETA-e,¹⁰¹ postoji Stručna služba za podršku svjedocima pri Vrhovnom državnom tužilaštvu koja pruža podršku svjedocima i posvećuje posebnu pažnju žrtvama trgovine ljudima, naročito djeci. Predstavnici ove službe po pravilu učestvuju u ispitivanjima djece žrtava, koja se snimaju, kao i odraslih žrtava, u zavisnosti od slučaja. Djeca žrtve se ispituju samo jednom. Postoje prostorije prilagođene djeci u šest sudova u zemlji. Međutim, GRETA izražava zabrinutost zbog izvještaja da žrtve trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije koja se dešavala na jahtama (vidi gore) nijesu imale odgovarajući tretman tokom ispitivanja od strane policije i da su čak bile dovedene u situaciju da dođu u neposredan kontakt sa navodnim počiniocima dok su boravile u policijskoj stanici.
148. **Iako pozdravlja povećan broj istraga i krivičnih postupaka u predmetima trgovine ljudima, GRETA podstiče crnogorske vlasti da preduzmu dodatne mjere kako bi**

¹⁰⁰ Za puni tekst predloženih amandmana, pogledajte odgovor crnogorskih vlasti na upitnik za četvrtu rundu, str. 22-26. GRETA je obaviještena da postojeće usluge podrške svjedocima u sudovima nisu funkcionalne.

¹⁰¹ Treći evaluacioni izvještaj GRETA-e o Crnoj Gori, paragraf 108.

unaprijedile odgovor krivičnog pravosuđa na trgovinu ljudima, uključujući:

- **intenziviranje napora na proaktivnom istraživanju i gonjenju slučajeva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, uz uključivanje inspektora rada, kao i slučajeva trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije, za koje se sumnja da se dešavaju u primorskim oblastima, uz izricanje efikasnih, proporcionalnih i odvraćajućih kazni;**
- **obezbjedjivanje dovoljno kadrovskih i finansijskih resursa policiji i tužilaštvu, uključujući i na lokalnom nivou, kako bi se olakšalo istraživanje i gonjenje slučajeva trgovine ljudima;**
- **obezbjedjivanje dostupnosti prevodilaca za jezike koje govore žrtve trgovine ljudima, radi olakšavanja istraga;**
- **obezbjedjivanje adekvatne zaštite i podrške žrtvama trgovine ljudima tokom cijelog krivičnog postupka, kako bi se spriječila odmazda, zastrašivanje i dodatna viktimizacija.**

149. **Takođe, GRETA smatra da crnogorske vlasti treba da preduzmu mjere kako bi:**

- **obezbijedile da se institut sporazuma o priznanju krivice koristi samo izuzetno u slučajevima trgovine ljudima, uz odgovarajuće zaštitne mjere, i to kada su koristi sporazuma jasno veće od smanjenja kazne (te koristi treba da budu navedene u sudskoj odluci kojom se odobrava sporazum), i kada sporazum ni na koji način ne šteti pravima žrtava;**
- **organizovale obuke o trgovini ljudima za pripadnike policije, tužioce, sudije i vještake psihologe koji svjedoče u slučajevima trgovine ljudima, uključujući teme kao što su zloupotreba položaja ranjivosti u slučajevima trgovine ljudima i ozbiljne posljedice eksploatacije po žrtve. GRETA upućuje na HELP kurs o trgovini ljudima, koji je razvilo Vijeće Evrope, a koji sadrži posebne module u vezi sa istragom i krivičnim gonjenjem u ovim slučajevima.¹⁰²**

¹⁰² <https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/help-online-training-course>.

c. Krivično djelo korišćenja usluga žrtve trgovine ljudima

150. Kao što je navedeno u drugom izvještaju GRETA-e,¹⁰³ korišćenje usluga žrtava trgovine ljudima, kada je počinilac znao da je lice žrtva, kriminalizovano je Krivičnim zakonikom. Član 444, stav 8, KZ-a propisuje da: „ko koristi usluge lica za koje zna da je žrtva krivičnog djela iz stava 1 ovog člana, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.” Nadalje, stav 9, člana 444 propisuje da se djelo kažnjava zatvorom od tri do 15 godina ako je žrtva dijete.
151. GRETA je informisana da su tri osobe osuđene za korišćenje usluga žrtava trgovine ljudima tokom izvještajnog perioda. Prvi slučaj se odnosi na korišćenje seksualnih usluga žrtve koja je bila primorana na prostituciju, dok su druga dva slučaja navodno uključivala trgovinu ljudima u svrhu prinudnog braka i prinudnog prosjačenja. GRETA pozdravlja primjenu odredbi o korišćenju usluga žrtava trgovine ljudima.

IV. Borba protiv trgovine ljudima putem informacionih i komunikacionih tehnologija (IKT)

152. Zemlje koje prati GRETA prijavile su sve veću upotrebu informacionih i komunikacionih tehnologija (IKT) za regrutaciju i kontrolu žrtava trgovine ljudima. GRETA je 2022. godine sprovedla studiju s ciljem da ocijeni u kojoj mjeri tehnologija utiče na trgovinu ljudima i da istraži operativne i pravne izazove sa kojima se države suočavaju prilikom otkrivanja, istraživanja i procesuiranja trgovine ljudima putem interneta i IKT-a.¹⁰⁴ Kao što je istaknuto u toj studiji, tehnologija ima naročito jak uticaj na regrutaciju i eksploataciju žrtava, uključujući njihovu kontrolu kroz različite faze procesa trgovine ljudima. Studija je ukazala na brojne izazove u identifikaciji, istraživanju i procesuiranju slučajeva trgovine ljudima, usljed velikog obima onlajn aktivnosti i sa tim povezane količine digitalnih dokaza, korišćenja enkriptovane komunikacije, nadimaka i pseudonima, kao i dugotrajnog procesa pribavljanja dokaza od privatnih kompanija i/ili iz drugih jurisdikcija. Istovremeno, akteri u borbi protiv trgovine ljudima koriste tehnološke inovacije za prevenciju, zaštitu žrtava i krivično gonjenje trgovaca. Zbog toga je od suštinske važnosti ulagati u ljudske kapacitete i tehnološke alate kako bi se potencijal IKT-a efikasno iskoristio u borbi protiv trgovine ljudima.
153. Crnogorske vlasti su naglasile sve značajniju ulogu interneta u regrutaciji i eksploataciji žrtava, pri čemu su djeca posebno ranjiva. Kao što je pomenuto u stavu 37, brojne žrtve trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije bile su regrutovane putem interneta, a prvi slučajevi trgovine ljudima u svrhu pornografije otkriveni su 2023. godine (vidi stav 101). Iako su preduzeti koraci ka podizanju svijesti o rizicima koje IKT nosi u kontekstu trgovine ljudima, sagovornici GRETA-e istakli su da su potrebni dodatni napor na unaprjeđenju znanja o rizicima od trgovine ljudima i zloupotrebe putem informacionih i komunikacionih tehnologija, što je jedan od ciljeva Strategije za borbu protiv trgovine ljudima.
154. Crna Gora je potpisnica Konvencije Savjeta Evrope o sajber kriminalu (Budimpeštanska konvencija). GRETA je informisana da se očekuje da će Drugi dodatni protokol uz ovu konvenciju, koji se odnosi na unaprijeđenu saradnju i obezbjeđivanje elektronskih dokaza, biti ratifikovan 2025. godine. Vlasti su takođe usvojile Strategiju sajber bezbjednosti za period 2022–2026. godine, koja predviđa osnivanje Agencije za sajber bezbjednost.
155. Kao što je pomenuto u stavu 35, krivično djelo zloupotrebe tuđeg snimka, fotografije, portreta, audio zapisa ili fajla sa seksualno eksplicitnim sadržajem uvedeno je u Krivični zakonik 2023. godine, kroz član 175a. Ova odredba zabranjuje dijeljenje ili prijetnju da će se dijeliti seksualno

¹⁰³ Drugi evaluacioni izvještaj GRETA-e o Crnoj Gori, paragraf 142.

¹⁰⁴ Paolo Campana, Onlajn i tehnologijom podržana trgovina ljudima, Savjet Evrope:

<https://rm.coe.int/online-and-technology-facilitated-trafficking-in-human-beings-full-rep/1680a73e49>, objavljeno u aprilu 2022. godine.

eksplicitan sadržaj (slike, video/audio snimci ili dokumenti), bez pristanka osobe na koju se odnosi, kao i dijeljenje seksualno eksplicitnog sadržaja koji je izmijenjen ili kreiran putem računarskih sistema. Osnovni oblik ovog krivičnog djela kažnjava se zatvorom do dvije godine. Ukoliko je sadržaj široko dijeljen putem informacionih i komunikacionih tehnologija ili na drugi način, kazna može biti do tri godine zatvora. Ukoliko je djelo počinjeno nad djetetom, predviđena je kazna do osam godina zatvora, a ukoliko je počinitelj službeno lice, kazna može iznositi do deset godina, u zavisnosti od oblika djela.

156. Ministarstvo unutrašnjih poslova sprovodi kampanju podizanja svijesti u školama o rizicima koje nosi IKT. Svake godine, povodom Međunarodnog dana sigurnijeg interneta, Ministarstvo prosvjete organizuje radionice i predavanja na temu sajber bezbjednosti i zaštite privatnosti. Informativni materijali za djecu, roditelje i nastavnike dostupni su i na onlajn platformi „Digitalna škola”.¹⁰⁵ GRETA je informisana da službenici Grupe za suzbijanje sajber kriminala policije učestvuju u aktivnostima podizanja svijesti u školama.
157. Obuke o bezbjednosti na internetu pružene su nastavnicima i drugim relevantnim stručnjacima. Na primjer, Zavod za školstvo organizovao je devet obuka na temu medijske pismenosti kao ključne kompetencije u obrazovanju za ukupno 221 učesnika tokom 2023. i 2024. godine. Priručnik o medijskoj pismenosti distribuiran je svim osnovnim školama. Takođe su održane četiri obuke na temu prevencije nasilja i zlostavljanja djece u virtuelnom svijetu, na kojima je učestvovalo 19 nastavnika.
158. GRETA je informisana da je Odjeljenje za borbu protiv trgovine ljudima, uz podršku IOM-a, pripremilo analizu usklađenosti zakonodavnog okvira sa međunarodnim i EU standardima u vezi sa upotrebom informacionih i komunikacionih tehnologija (IKT) u izvršenju krivičnih djela trgovine ljudima. Pripremljeni su i obrazovni materijali na temu istraživanja i krivičnog gonjenja takvih djela. Tokom 2023. godine organizovane su dvije jednodnevne obuke na ovu temu za 24 predstavnika Ministarstva unutrašnjih poslova, tužilaštva, Ministarstva rada i socijalnog staranja i centara za socijalni rad. Tema „Korišćenje informacionih i komunikacionih tehnologija kao istražnih tehnika u slučajevima trgovine ljudima” uvrštena je u nastavni plan Centra za obuku u sudstvu i Državnom tužilaštvu. GRETA pozdravlja ove novitete.
159. GRETA je informisana da se Grupa za suzbijanje sajber kriminala pri policiji prvenstveno fokusira na proaktivna istraživanja slučajeva onlajn zlostavljanja djece. Ova grupa je bila uključena u istragu slučaja pomenutog u stavu 37, koji se odnosi na seksualnu eksploataciju žena na jahtama. Istragu je podržao Interpol, a otkriveni su digitalni dokazi i ustanovljeno je da su finansijske transakcije obavljene putem kriptovaluta. U tom kontekstu, GRETA je obaviještena da zaposleni u Grupi takođe mogu preduzeti preventivne mjere. Naime, u specifičnim slučajevima koji zahtijevaju uklanjanje onlajn sadržaja ili onemogućavanje pristupa njemu, zahtjev se šalje nadležnim kompanijama, društvenim mrežama itd. (jer zaposleni u Grupi nemaju ovlašćenja da direktno uklanjaju ili onemogućavaju pristup spornom sadržaju).
160. **GRETA pozdravlja prethodno navedene aktivnosti crnogorskih vlasti i poziva ih:**
 - **da dodatno razviju mjere usmjerene na prevenciju trgovine ljudima posredstvom IKT, uključujući ulaganje u izgradnju kapaciteta i digitalne alate za proaktivne istrage svih oblika trgovine ljudima;**
 - **da pojačaju napore u podizanju svijesti javnosti o rizicima koji se odnose na korišćenje IKT za regrutaciju i eksploataciju žrtava trgovine ljudima;**
 - **da unaprijede saradnju sa IKT kompanijama i pružiocima internet usluga i razviju procedure za razmjenu podataka sa kompanijama koje posjeduju relevantne**

¹⁰⁵ <https://www.digitalnaskola.edu.me/>.

podatke;

- **da ratifikuju Drugi dodatni protokol uz Konvenciju o sajber kriminalu, koji se odnosi na unaprijeđenu saradnju i razmjenu elektronskih dokaza.**

V. Teme praćenja specifične za Crnu Goru

1. Pravna pomoć i besplatna pravna pomoć (član 15.)

161. U trećem izvještaju o Crnoj Gori,¹⁰⁶ GRETA je podstakla crnogorske vlasti da preduzmu dodatne korake u cilju olakšavanja i garantovanja pristupa pravdi za žrtve trgovine ljudima, posebno tako što će se obezbijediti da se advokat imenuje čim postoje osnovani razlozi da se vjeruje da je neko žrtva trgovine ljudima, da nadležni organi i Advokatska komora podstiču obuke i specijalizaciju advokata za pružanje pravne pomoći žrtvama trgovine, te da se žrtvama trgovine ljudima sistematski dodjeljuju specijalizovani advokati sa iskustvom u krivičnim predmetima.
162. Kao što je navedeno u trećem izvještaju GRETA-e,¹⁰⁷ žrtve trgovine ljudima su prepoznate kao povlašćeni korisnici prema Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći i mogu ostvariti pravo na ovu pomoć bez procjene svog imovinskog stanja. Besplatna pravna pomoć obuhvata postupke koji se odnose na traženje i izvršenje naknade štete. GRETA je informisana da će, prema predloženim izmjenama Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći¹⁰⁸, žrtvama trgovine ljudima biti omogućeno da koriste besplatnu pravnu pomoć i u postupcima koji se vode po zakonima koji regulišu porodične i obligacione odnose, kao i u izvršnim i postupcima obezbjeđenja, nakon što se pravosnažnom presudom utvrdi da je osoba žrtva trgovine ljudima.
163. Besplatna pravna pomoć se pruža putem službi za besplatnu pravnu pomoć koje su uspostavljene pri svim osnovnim sudovima, a pružaju je advokati sa liste Advokatske komore. Sagovornici GRETA-e su ukazali na to da nedostatak specijalizacije i senzibiliteta kod advokata, zajedno sa činjenicom da žrtve često nijesu adekvatno informisane o svom pravu na besplatnu pravnu pomoć, predstavljaju glavne razloge zbog kojih nijedna žrtva trgovine ljudima nije koristila ovo pravo od stupanja na snagu Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći. GRETA je informisana da žrtve najčešće dobijaju pravnu pomoć i zastupanje preko nevladinih organizacija. U svojim komentarima na nacrt izvještaja GRETA, vlasti su navele da od oktobra 2024. godine postoji lista advokata specijalizovanih za pružanje pravne pomoći žrtvama trgovine ljudima, koja obuhvata 47 specijalizovanih advokata, i da je dužnost tužilaštva i suda da postave advokate sa ove liste. Predstavnici Vrhovnog suda su predložili da bi se sistem besplatne pravne pomoći mogao unaprijediti uspostavljanjem službi koje bi bile nezavisne od sudova. Sagovornici GRETA-e su takođe naglasili važnost obezbjeđivanja prisustva advokata prilikom ispitivanja žrtava u policiji, što u praksi nije slučaj.
164. U okviru projekta Horizontal Facility III za Zapadni Balkan i Tursku o pristupu pravdi, koji sprovode Savjet Evrope i Evropska unija, u 2024. godini realizovana je informativna kampanja fokusirana na pravo žrtava trgovine ljudima na besplatnu pravnu pomoć. Informativni materijali su razvijeni na albanskom, engleskom, farsiju, crnogorskom i ukrajinskom jeziku, u saradnji sa Vrhovnim sudom, Odjeljenjem za borbu protiv trgovine ljudima i IOM-om (dostupni na crnogorskom, albanskom, farsij i ukrajinskom jeziku). Takođe, obezbjeđena je obuka za 48 advokata u 2024. godini.
165. Iako pozdravlja nedavne izmjene i dopune Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, GRETA izražava

¹⁰⁶ Treći evaluacioni izvještaj GRETA-e o Crnoj Gori, paragraf 54.

¹⁰⁷ Pogledajte treći evaluacioni izvještaj GRETA-e o Crnoj Gori, paragrafi 48-51.

¹⁰⁸ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, koji je stupio na snagu 31. decembra 2024. godine („Službeni list Crne Gore“, br. 123/24).

zabrinutost što nijedna žrtva trgovine ljudima nije koristila besplatnu pravnu pomoć od treće evaluacije Crne Gore. **Stoga, GRETA smatra da crnogorske vlasti treba da preduzmu korake kako bi olakšale i garantovale pristup pravdi za žrtve trgovine ljudima, posebno tako što će osigurati da se advokat imenuje čim postoje osnovani razlozi za vjerovanje da je osoba žrtva trgovine ljudima, prije nego što dotična osoba mora da odluči da li želi da sarađuje sa vlastima i/ili da da zvaničnu izjavu.**

166. **Takođe, GRETA smatra da bi nadležni organi i Advokatska komora trebalo da podstiču obuku i specijalizaciju advokata za pružanje pravne pomoći žrtvama trgovine ljudima.**

2. Naknada štete (član 15.)

167. U trećem izvještaju o Crnoj Gori,¹⁰⁹ GRETA je izrazila zabrinutost što nijedna žrtva trgovine ljudima nije dobila naknadu štete tokom perioda koji je izvještaj obuhvatio, te je pozvala crnogorske vlasti da preduzmu mjere kako bi garantovale efikasan pristup naknadi štete za žrtve, kako od počinitelaca, tako i od države.
168. Nije bilo promjena u zakonodavnom okviru od treće evaluacije GRETA-e. Žrtve trgovine ljudima mogu tražiti naknadu štete od počinioca u krivičnom postupku, podnošenjem imovinsko-pravnog zahtjeva u skladu sa ZKP-om i/ili pred građanskim sudom, u skladu sa Zakonom o parničnom postupku.
169. Takođe, žrtve trgovine ljudima su među kategorijama žrtava krivičnih djela koje imaju pravo na naknadu štete od države, prema Zakonu o naknadi štete žrtvama krivičnih djela sa elementima nasilja, koji je usvojen 1. jula 2015. godine, ali će stupiti na snagu tek kada Crna Gora postane članica EU. Procjena ovog zakona sprovedena je u junu 2022. godine, uz podršku projekta Horizontal Facility II Savjeta Evrope i Evropske unije, kojom su identifikovana tri područja u kojima su potrebna poboljšanja: a) potreba za unaprijeđenjem zakonskih rješenja sadržanih u samom zakonu; b) potreba za donošenjem podzakonskih akata i c) potreba za identifikacijom izvora finansiranja.
170. Kao što je navedeno u stavu 162, žrtve trgovine ljudima imaju pravo na besplatnu pravnu pomoć za ostvarivanje i izvršenje naknade štete. Dalje, u skladu sa izmjenama i dopunama Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći iz decembra 2024. godine, žrtve trgovine ljudima imaju pravo da dobiju neophodna sredstva za potpuno ili djelimično pokrivanje troškova pravnog savjetovanja, zastupanja u postupcima pred sudom, državnim tužilaštvom i Ustavnim sudom i u postupcima za vansudsko rješavanje sporova, što uključuje pomoć prilikom podnošenja imovinskopravnih zahtjeva, kako u krivičnim tako i u parničnim postupcima.
171. GRETA pozdravlja izmjene i dopune Zakona o oduzimanju imovinske koristi stečene kriminalnom djelatnošću¹¹⁰ u skladu sa preporukom. Izmjenjenim i dopunjenim članom 61 stav 2 Zakona je predviđeno da oduzeta imovina postaje državna svojina i da se na raspolaganje ovom imovinom primjenjuje Zakon o državnoj imovini. Takođe se precizira da će 50% oduzete imovine biti iskorišćeno "za potrebe organa državne uprave nadležnog za poslove pravosuđa, od čega najmanje polovina za potrebe zaštite i podrške žrtvama krivičnih djela."
172. Prema informacijama koje su dostavile vlasti, nijednoj žrtvi trgovine ljudima nije dosuđena naknada štete tokom izvještajnog perioda. Iako su žrtve trgovine podnijele imovinsko-pravne zahtjeve u šest krivičnih postupaka koji su pravosnažno okončani u periodu 2019–2024. godine, svi su upućeni da naknadu štete potražuju u parničnom postupku. Navodi se da su sudovi ocijenili da imovinsko-pravni zahtjevi nijesu bili precizno postavljeni ili da činjenice utvrđene u krivičnom postupku ne pružaju pouzdanu osnovu za potpuno ili djelimično odlučivanje, te da bi odlučivanje o zahtjevu značajno odložilo postupak.

¹⁰⁹ Pogledajte treći evaluacioni izvještaj GRETA-e o Crnoj Gori, paragrafi 54.

¹¹⁰ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o oduzimanju imovinske koristi stečene kriminalnom djelatnošću, stupio na snagu 12. juna 2024. godine („Službeni list Crne Gore", br. 54/24).

173. GRETA je informisana da su tužiocima dostavljene smjernice kojima se nalaže prikupljanje dokaza u korist imovinsko-pravnih zahtjeva žrtava u krivičnim postupcima. Vrhovni sud je preporučio nižim sudovima da odlučuju o imovinsko-pravnim zahtjevima u krivičnim postupcima kada za to postoje dovoljni osnovi. Takođe se očekuje da će tokom 2025. godine biti izrađene smjernice za unaprjeđenje sudske prakse u vezi sa naknadom štete žrtvama u krivičnim postupcima.
174. Iako priznaje napore crnogorskih vlasti u cilju unaprjeđenja sistema naknade štete žrtvama trgovine ljudima, GRETA izražava zabrinutost što, slično kao i u vrijeme druge i treće evaluacije, nijedna žrtva nije dobila naknadu štete tokom izvještajnog perioda. Zbog toga **GRETA još jednom podstiče da crnogorske vlasti garantuju efikasan pristup naknadi štete za žrtve trgovine ljudima, posebno kroz:**
- obezbjeđivanje da prikupljanje dokaza o šteti koju je žrtva pretrpjela, uključujući finansijsku korist od eksploatacije žrtve ili pretrpljeni gubitak, bude dio krivične istrage u cilju podrške zahtjevima za naknadu štete pred sudom;
 - puno korišćenje zakonskih mogućnosti u vezi sa oduzimanjem imovine stečene kriminalom kako bi se obezbijedila naknada štete za žrtve trgovine ljudima;
 - obuku advokata, tužilaca i sudija o pitanju naknade štete žrtvama trgovine ljudima i podsticanje da koriste sve mogućnosti koje zakon omogućava za ostvarenje zahtjeva za naknadu štete;
 - obezbjeđivanje da sve žrtve trgovine ljudima, bez obzira na državljanstvo i status boravka, imaju pravo na državnu naknadu štete, stavljanjem u punu primjenu Zakona o naknadi štete žrtvama nasilnih krivičnih djela bez daljeg odlaganja.

IV Zaključci

175. Od objavljivanja trećeg izvještaja GRETA-e o Crnoj Gori, 2. juna 2021. godine, ostvaren je napredak u nizu oblasti obuhvaćenih tim izvještajem.
176. Krivični zakonik Crne Gore izmijenjen je 2023. godine kako bi se uveo institut nekažnjavanja žrtava trgovine ljudima za krivična djela koja su bile primorane da izvrše. Sprovedena je nezavisna evaluacija Strategije za borbu protiv trgovine ljudima za period 2019–2024, kojom su date preporuke za izradu naredne strategije za period 2025–2028. U maju 2024. godine, predstavnici relevantnih institucija i nevladinih organizacija zaključili su revidirani sporazum o međusobnoj saradnji u oblasti borbe protiv trgovine ljudima, koji obuhvata prevenciju, identifikaciju i zaštitu žrtava. Organizovane su obuke o trgovini ljudima za različite profesionalce, uključujući organe za sprovođenje zakona, inspekciju rada, zdravstvene i organe za zaštitu djece. Broj formalno identifikovanih žrtava trgovine ljudima je tokom godina povećan. Takođe, 2024. godine otvoreno je državno sklonište za djecu žrtve trgovine ljudima.
177. GRETA pozdravlja ove pozitivne pomake u Crnoj Gori. Međutim, uprkos postignutom napretku, i dalje postoji niz pitanja koja izazivaju zabrinutost. Neke od preporuka koje je GRETA više puta davala u prethodnim izvještajima nijesu sprovedene ili su sprovedene samo djelimično. U ovom izvještaju, GRETA ponovo poziva crnogorske vlasti da preduzmu mjere u sljedećim oblastima:
- **Naknada štete (član 15 Konvencije).** Crnogorske vlasti treba da garantuju djelotvoran pristup naknadi štete za žrtve trgovine ljudima, obezbjeđivanjem da prikupljanje dokaza o pretrpljenoj šteti bude sastavni dio krivične istrage, punim korišćenjem zakonodavstva o oduzimanju i konfiskaciji imovine stečene kriminalnom djelatnošću, kao i pružanjem obuka o naknadi štete žrtvama za advokate, tužioce i sudije. Nadalje, vlasti treba da obezbijede da sve žrtve trgovine ljudima, bez obzira na državljanstvo i status boravka, imaju pravo na državnu naknadu štete, stavljanjem u primjenu Zakona o naknadi štete žrtvama nasilnih krivičnih djela bez daljeg odlaganja.

- **Period oporavka i razmišljanja (član 13 Konvencije).** Crnogorske vlasti treba da obezbijede da, kada postoje opravdani razlozi da se smatra da je strani državljanin žrtva trgovine ljudima, toj osobi bude omogućen period oporavka i razmišljanja.
 - **Istrage, krivično gonjenje i sankcije (članovi 23 i 27 Konvencije).** Crnogorske vlasti treba da ojačaju odgovor krivičnog sistema na trgovinu ljudima, uključujući proaktivno sprovođenje istraga u slučajevima trgovine ljudima koje će rezultirati proporcionalnim i odvraćajućim kaznama, obezbjeđivanje dovoljnih ljudskih i finansijskih resursa za policiju i tužilaštvo, kao i pružanje adekvatne zaštite i podrške žrtvama trgovine ljudima tokom cijelog krivičnog postupka, radi sprečavanja odmazde ili zastrašivanja i izbjegavanja dalje viktimizacije.
178. Imajući u vidu da su ove preporuke više puta ponavljane, traži se njihova prioritarna primjena, koja će se pratiti u okviru nadzora sprovođenja Konvencije.
179. U vezi sa tematskim fokusom četvrtog kruga evaluacije, koji se odnosi na **ranjivosti na trgovinu ljudima**, crnogorske vlasti su prepoznale da su pripadnici romske i egipćanske zajednice, naročito žene i djeca, osobe bez državljanstva, radnici migranti i tražioci azila posebno ranjivi na trgovinu ljudima. Strategija za borbu protiv trgovine ljudima za period 2019–2024 i pripadajući akcioni planovi uključivali su mjere usmjerene na rješavanje određenih ranjivosti i suzbijanje trgovine ljudima u svrhu dječjih brakova i prisilnog prosjačenja, kao i na zaštitu prava ugroženih manjina.
180. Iako pozdravlja mjere koje su crnogorske vlasti preduzele radi sprečavanja trgovine ljudima kroz aktivnosti usmjerene na ranjive grupe, GRETA je identifikovala više oblasti koje zahtijevaju dodatno djelovanje. Sljedeća pitanja treba rješavati kao prioritet:
- radi sprečavanja trgovine ljudima i eksploatacije **radnika migranata**, obezbijediti da Inspekcija rada ima dovoljan broj zaposlenih i resurse za sprovođenje redovnih i proaktivnih inspekcija, kao i da inspektori rada dobijaju redovne obuke i smjernice;
 - obezbijediti da **djeca bez pratnje i razdvojena djeca** budu adekvatno zaštićena od rizika trgovine ljudima od strane zakonskih staratelja;
 - sistematski vršiti procjenu ranjivosti i indikatora trgovine ljudima kod **tražilaca azila** i obezbijediti im blagovremen pristup tržištu rada;
 - preduzeti dodatne korake ka sprečavanju trgovine ljudima među **ugroženim manjinama**, kroz podizanje svijesti i obuke, kao i mjere za olakšavanje pristupa zapošljavanju pripadnicima romske i egipćanske zajednice;
 - obezbijediti da **djeca žrtve** trgovine ljudima budu smještena u bezbjednim i djeci prilagođenim objektima sa adekvatno obučanim osobljem, kao i da postoji odgovarajući smještaj za **odrasle muške žrtve** trgovine ljudima.
181. GRETA pozdravlja aktivnosti podizanja svijesti o bezbjednosti na internetu koje su sprovedene u školama, kao i obuke organizovane za policiju, tužioce i druge relevantne stručnjake u vezi sa upotrebom informaciono-komunikacionih tehnologija u izvršenju krivičnih djela trgovine ljudima. Crnogorske vlasti se pozivaju da razviju dodatne mjere usmjerene na sprečavanje trgovine ljudima omogućene **upotrebom informaciono-komunikacionih tehnologija**, uključujući ulaganja u jačanje kapaciteta i digitalne alate za sprovođenje proaktivnih istraga, unapređenje saradnje sa IT kompanijama i pružaocima internet usluga, kao i razvoj procedura za razmjenu podataka sa kompanijama koje posjeduju relevantne podatke.
182. GRETA poziva crnogorske vlasti da je redovno informišu o razvoju događaja u vezi sa sprovođenjem Konvencije. GRETA izražava uvjerenje da će u Crnoj Gori postojati kontinuirana politička posvećenost očuvanju napora u borbi protiv trgovine ljudima, kroz primjenu pristupa zasnovanog na ljudskim pravima, u skladu sa Konvencijom, te se raduje nastavku dijaloga sa crnogorskim vlastima i civilnim društvom.

Aneks 1

Tabela sa statističkim podacima o žrtvama i slučajevima trgovine ljudima u Crnoj Gori u periodu 2021–2024. godine

Podaci prikazani u tabeli nijesu direktno uporedivi između država potpisnica Konvencije zbog razlika u metodologijama koje se koriste za prikupljanje podataka

Indikator		2021	2022	2023	2024
Broj formalno identifikovanih žrtava (od strane identifikacionog tima)		5	16	18	28
Pol i starosna grupa	Žene	0	4	5	0
	Muškarci	0	0	0	5
	Djevojčice (0-18)	4	9	8	12
	Dječaci (0-18)	1	3	5	11
Vrsta eksploatacije	Seksualna	1	3	4**	0
	Radna	0	0	0	8***
	Prisilno prosjačenje	2	5*	6	23
	Prisilni brak	2	9	4	0
	Prisilna kriminalna aktivnost	0	0	1	0
	Upotreba u pornografske svrhe	0	0	4	0
Državljanstvo stranih žrtava		Srbija (1)	Srbija (2) Rusija (1)	Albanija (1) Izrael (1) Kosovo* (1) Srbija (1) Ukrajina (3)	Azerbejdžan (4) Bosna i Hercegovina (1) Republika Moldavija (1) Interno raseljena lica sa Kosova* (7)
Broj žrtava uključenih u program pomoći		(nije dostupno) ¹¹¹	(nije dostupno)	(nije dostupno)	(nije dostupno)
Broj žrtava kojima je odobren period oporavka i refleksije		0	0	0	0
Broj istraga		4 slučaja koja uključuju 7 oštećenih strana	5 slučaja koja uključuju 8 oštećenih strana	9 slučajeva koja uključuju 362 oštećene strane	11 slučaja
Broj krivičnih gonjenja		5 slučajeva koji uključuju 8 optuženih i 8 oštećenih	7 slučajeva koji uključuju 9 optuženih i 10 oštećenih	15 slučajeva koji uključuju 10 optuženih i 369 oštećenih	14 slučaja koji uključuju 25 optuženih
Broj osuđujućih presuda koje su rezultirale zatvorskom kaznom (osobe)		2	0	2	3

*Jedna osoba bila je žrtva trgovine ljudima (THB) u svrhu i prisilnog braka i prisilnog prosjačenja.

**Jedna osoba bila je žrtva i seksualne eksploatacije i upotrebe u pornografske svrhe, a jedna osoba bila je žrtva i seksualne eksploatacije i prinude na vršenje krivičnih djela.

*** Tri dječaka bila su žrtve radne eksploatacije i prisilnog prosjačenja.

¹¹¹ (nije dostupno)

Aneks 2

Lista zaključaka GRETA-e i , predlozi za preduzimanje aktivnosti

U zagradi je navedena pozicija predloga za preduzimanje aktivnosti u tekstu izvještaja

Teme vezano za četvrti krug evaluacije Konvencije

Prevenција trgovine ljudima

- Uzimajući u obzir značaj uvažavanja životnih iskustava i stavova žrtava i lica koja su preživjela trgovinu ljudima prilikom kreiranja politika i mjera za borbu protiv trgovine ljudima, GRETA poziva crnogorske vlasti da uspostave savjetodavno tijelo lica koja su preživjela trgovinu ljudima (paragraf 23).

Mjere za sprečavanje ranjivosti specifičnih grupa na trgovinu ljudima

Djeca

- GRETA poziva crnogorske vlasti da ojačaju timove podrške za romske i egipćanske učenike kroz integrisanje aktivnosti usmjerenih na prevenciju trgovine ljudima. (paragraph 30)
- GRETA pozdravlja napore crnogorskih vlasti i smatra da bi trebalo dodatno ojačati mjere za prevenciju trgovine djecom, i to posebno:
 - sprovođenjem istraživanja o ranjivostima različitih grupa djece na trgovinu ljudima (npr. djeca sa invaliditetom i djeca bez roditeljskog staranja), te razvijanjem specifičnih mjera usmjerenih na te grupe;
 - nastavkom podizanja svijesti među djecom, roditeljima i drugim starateljima o dječjim pravima i rizicima trgovine ljudima u vezi sa različitim oblicima eksploatacije, uz posebno obraćanje pažnje na djecu u ranjivim situacijama;
 - nastavkom obuka o trgovini ljudima za nastavnike i druge stručnjake koji rade sa djecom, omogućavajući im da izgrade otpornost djece. (paragraph 31)

Ranjivosti vezano za rodnu dimenziju trgovine ljudima

- GRETA smatra da crnogorske vlasti treba da intenziviraju napore u ciljanom pristupu ranjivostima povezanim sa rodnom dimenzijom trgovine ljudima, uključujući:
 - razvijanje konkretnih mjera za jačanje prevencije trgovine ljudima kroz promociju rodne ravnopravnosti i iskorjenjivanje rodno zasnovanog nasilja. Nova strategija za borbu protiv trgovine ljudima treba da uključi rodno specifične mjere i rodno razdvojene pokazatelje kako bi se efikasno pratili i adresirali različite potrebe i ranjivosti polova;
 - preduzimanje konkretnih koraka za prevenciju trgovine ženama i djevojčicama u svrhu seksualne eksploatacije u kontekstu tzv. elitne prostitucije koja se odvija na primorju. Navodi o korupciji i mogućem učešću zvaničnika u trgovini ljudima na primorju moraju biti hitno istraženi i sankcionisani.(paragraf 38)

LGBTI osobe

- **GRETA poziva crnogorske vlasti da sprovedu istraživanje o ranjivosti LGBTI osoba od trgovine ljudima i da, u bliskoj saradnji sa organizacijama civilnog društva, razviju preventivne mjere usmjerene upravo na ovu grupu.(paragraf 44)**

Migranti radnici

- **GRETA podstiče crnogorske vlasti da obezbijede da Inspektorat rada ima adekvatne ljudske i finansijske resurse za obavljanje inspekcija sa ciljem prevencije i detekcije slučajeva trgovine ljudima u u svrhu radne eksploatacije.(paragraf 55) ;**
- **GRETA smatra da crnogorske vlasti treba da preduzmu dodatne korake u zaštiti radnika migranata od trgovine ljudima, posebno:**
 - **obezbjeđivanje redovne obuke i smjernica o trgovini ljudima za inspektore rada i druge relevantne zvaničnike, sa fokusom na ranjivosti koje vode do trgovine ljudima i na ranu detekciju slučajeva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije;**
 - **smanjenje zavisnosti radnika migranata od njihovih poslodavaca izdavanjem radnih dozvola koje omogućavaju radnicima da promijene poslodavce uz istu dozvolu boravka ili omogućavanje radnicima da apliciraju za novu radnu/dozvolu boravka kod novog poslodavca uz jednostavnu administrativnu proceduru unutar zemlje;**
 - **obezbjeđivanje da radnici migranti sistematski dobijaju jasne i dostupne informacije o rizicima od trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i o pravima žrtava trgovine ljudima, kao i o njihovim pravima prema zakonima o radu, na jeziku i u formatu koji lako mogu razumjeti;**
 - **uspostavljanje sigurnih mehanizama za prijavu i efikasnih anonimnih mehanizama za žalbe za radnike kako bi žrtve zlostavljanja ili eksploatacije mogle da prijave svoj slučaj bez straha od odmazde;**
 - **obezbjeđivanje dostupnosti tumača za jezike koje najčešće govore strani radnici tokom inspekcija koje sprovodi Inspektorat rada i zajedničkih inspekcija sa policijom (paragraf 56)**

Tražioc azila i izbjeglice

- **GRETA podstiče crnogorske vlasti da povećaju ljudske i finansijske resurse centara za socijalni rad kako bi se obezbijedila adekvatna zaštita za djecu bez pratnje i razdvojenu djecu putem zakonskih staratelja, kako bi se spriječilo da postanu žrtve trgovine ljudima. (paragraf 69) ;**
- **GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da preduzmu dalje korake u kako bi se spriječilo da tražioci azila postanu žrtve trgovine ljudima, posebno putem:**
 - **sistematskih pregleda migranata i tražioca azila na ranjivosti i indikatore trgovine ljudima na granici (pogledati i paragraf 104);**
 - **obezbjeđivanjem obuke o trgovini ljudima za policijske službenike na granici, kao i druge relevantne zvaničnike, sa fokusom na ranjivosti koje dovode do trgovine ljudima i na ranu detekciju slučajeva trgovine ljudima među tražiocima azila;**
 - **obezbjeđivanjem da tražioci azila dobiju adekvatne informacije o svojim pravima i**

dostupnim uslugama od prvog kontakta sa vlastima i da se informacije pružaju na jasnom, razumljivom jeziku i formatu, osiguravajući da su dostupne svim osobama;

- obezbijedivanjem da tražioci azila i osobe kojima je odobrena privremena zaštita imaju pristup dovoljnoj i adekvatnoj zdravstvenoj zaštiti;
- obezbijedivanjem pravovremen pristup tržištu rada za tražioce azila;
- Nastavljanjem sa podrškom izbjeglicama iz Ukrajine i vršenjem redovne i sveobuhvatne procjene rizika od eksploatacije i trgovine ljudima. U tom kontekstu, GRETA upućuje na svoje Smjernice o rješavanju rizika trgovine ljudima u vezi sa ratom u Ukrajini.¹¹² (paragraf 70).

Ugrožene manjine

- **Dok pozdravlja mjere koje su crnogorske vlasti preduzele u cilju smanjenja ranjivosti romske i egipćanske zajednice na trgovinu ljudima (THB), GRETA smatra da je potrebno preduzeti dodatne korake ka prevenciji trgovine ljudima u ovim marginalizovanim zajednicama, i to:**
 - nastaviti sa podizanjem svijesti među pripadnicima romske i egipćanske zajednice, kao i opšte javnosti, o trgovini ljudima, posebno kada je riječ o dječjim i prinudnim brakovima i prinudnom prosjačenju;
 - obezbijediti dovoljno sredstava za NVO koje sprovode aktivnosti usmjerene na prevenciju trgovine ljudima među romskom i egipćanskom populacijom;
 - obezbijediti obuke o trgovini ljudima za profesionalce koji rade sa pripadnicima romske i egipćanske zajednice, uključujući socijalne radnike, nastavnike i drugo školsko osoblje, zdravstvene radnike, predstavnike policije, medijatore i službenike lokalne uprave, kako bi mogli da prepoznaju znake dječjih i prinudnih brakova i prinudnog prosjačenja u kontekstu trgovine ljudima;
 - obezbijediti dostupnost prevodilaca za romski jezik radi omogućavanja punog pristupa pravima i uslugama za članove romske i egipćanske zajednice;
 - obezbijediti efikasan pristup postupcima civilne registracije i izdavanju ličnih dokumenata za izbjeglice iz bivše Jugoslavije i osobe u riziku od apatridije;
 - sprovoditi mjere koje olakšavaju pristup zapošljavanju za pripadnike romske i egipćanske zajednice. (paragraf 85).

Osobe sa invaliditetom

- **GRETA smatra da crnogorske vlasti treba da sprovedu istraživanje o ranjivosti osoba sa invaliditetom na trgovinu ljudima i razviju preventivne mjere koje su posebno usmjerene na ovu grupu. Takođe, neophodno je obezbijediti obuku o trgovini ljudima za stručnjake koji pružaju podršku osobama sa invaliditetom. (paragraf 94)**

Identifikacija žrtava trgovine ljudima

- **GRETA pozdravlja multidisciplinarni pristup identifikaciji žrtava, koji je nezavistan od pokretanja krivičnog postupka, i smatra da crnogorske vlasti treba da preduzmu dodatne korake u cilju unaprjeđenja identifikacije žrtava trgovine ljudima, uključujući:**

¹¹² <https://rm.coe.int/guidance-note-on-addressing-the-risks-of-trafficking-in-human-beings-r/1680a663e2>, accessed 10 July 2024.

- **proaktivnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima u različitim oblicima eksploatacije, uz povećanu pažnju na trgovinu ljudima radi seksualne eksploatacije u turističkoj industriji (uključujući jahte) i trgovinu ljudima radi radne eksploatacije u građevinskom i turističkom sektoru;**
 - **obezbjedivanje odgovarajuće procedure za identifikaciju žrtava trgovine među neregularnim migrantima i tražiocima azila, uključujući djecu bez pratnje i razdvojenu djecu, od strane granične policije i u prihvatnim centrima**
 - **olakšavanje učešća specijalizovanih NVO u identifikaciji žrtava trgovine ljudima, uključujući obezbjeđivanje finansiranja za funkcionisanje SOS telefona za žrtve trgovine ljudima;**
 - **obezbjedivanje dodatne obuke o trgovini ljudima za članove tima za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima, socijalne radnike, službenike za azil, zdravstvene radnike, zatvorsko osoblje i druge relevantne stručnjake uključene u proces identifikacije žrtava trgovine. (paragraph 104);**
- **GRETA podstiče crnogorske vlasti da obezbijede da, kad god postoje opravdani razlozi za vjerovanje da je strani državljanin žrtva trgovine ljudima, toj osobi bude omogućen pristup periodu oporavka i razmišljanja. U tom kontekstu, GRETA upućuje na svoju Smjernicu o periodu oporavka i razmišljanja. (paragraph 105).**

Podrška žrtvama

- **GRETA podstiče crnogorske vlasti da preduzmu mjere za unaprjeđenje pružanja pomoći žrtvama trgovine ljudima, posebno tako što će obezbijediti:**
- **da su svi pružaoci usluga, uključujući zdravstvene ustanove, upoznati sa svojom obavezom da pružaju podršku žrtvama trgovine ljudima u skladu sa važećim propisima i Sporazumom o međusobnoj saradnji u oblasti borbe protiv trgovine ljudima, kao i da postoji odgovarajuća koordinacija i praćenje pružanja podrške žrtvama;**
 - **da je postupak izdavanja i oduzimanja licenci NVO-ima koje upravljaju skloništima transparentan i da uključuje odgovarajuće mehanizme nadzora;**
 - **da su djeca žrtve smještena u bezbjedne i djeci prilagođene prostorije, te da osoblje skloništa, uključujući psihologe, kao i drugi profesionalci koji rade sa djecom žrtvama trgovine ljudima, budu adekvatno obučeni i senzibilisani za ovu temu;**
 - **da postoji adekvatan smještaj za muške žrtve trgovine ljudima;**
 - **da u svakom skloništu postoji efikasan mehanizam za žalbe koji omogućava njegovim korisnicima da kontaktiraju nadležne spoljne organe na povjerljivoj osnovi, a sve žalbe na nedozvoljeno ponašanje osoblja da se efikasno istražuju. (paragraf 120);**
- **GRETA smatra da crnogorske vlasti treba da preduzmu sljedeće korake:**
- **da obezbijede da program pomoći za žrtve trgovine ljudima bude prilagođen specifičnim potrebama osoba sa fizičkim, mentalnim, intelektualnim ili senzornim oštećenjima, kao i drugih marginalizovanih grupa, poput LGBTI zajednice;**
 - **da obezbijede dugoročno finansiranje nevladinih organizacija koje upravljaju skloništima i pružaju druge usluge žrtvama trgovine ljudima;**
 - **da obezbijede dugoročnu pomoć žrtvama trgovine ljudima i olakšaju njihovu**

reintegraciju u društvo. (paragraph 121)

Pojam "zloupotrebe položaja ranjivosti" u zakonodavstvu i sudskoj praksi

- **GRETA smatra da crnogorske vlasti treba da obezbijede da se zloupotreba položaja ranjivosti adekvatno prepozna u krivičnim predmetima koji se odnose na odrasle žrtve. U tu svrhu, crnogorske vlasti treba da obezbijede obuku i smjernice za relevantne stručnjake o tome kako položaj ranjivosti žrtava može postojati ili nastati i kako se njegova zloupotreba može ispoljiti u kontekstu trgovine ljudima. (paragraph 131).**

Istraga, krivično gonjenje i sankcije

- **Iako pozdravlja povećan broj istraga i krivičnih postupaka u predmetima trgovine ljudima, GRETA podstiče crnogorske vlasti da preduzmu dodatne mjere kako bi unaprijedile odgovor krivičnog pravosuđa na trgovinu ljudima, uključujući:**
 - **intenziviranje napora na proaktivnom istraživanju i gonjenju slučajeva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, uz uključivanje inspektora rada, kao i slučajeva trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije, za koje se sumnja da se dešavaju u primorskim oblastima, uz izricanje efikasnih, proporcionalnih i odvraćajućih kazni;**
 - **obezbjedjivanje dovoljno kadrovskih i finansijskih resursa policiji i tužilaštvu, uključujući i na lokalnom nivou, kako bi se olakšalo istraživanje i gonjenje slučajeva trgovine ljudima;**
 - **obezbjedjivanje dostupnosti prevodilaca za jezike koje govore žrtve trgovine ljudima, radi olakšavanja istraga;**
 - **obezbjedjivanje adekvatne zaštite i podrške žrtvama trgovine ljudima tokom cijelog krivičnog postupka, kako bi se spriječila odmazda, zastrašivanje i dodatna viktimizacija. (paragraf 148);**
- **GRETA smatra da crnogorske vlasti treba da preduzmu mjere kako bi:**
 - **obezbijedile da se institut sporazuma o priznanju krivice koristi samo izuzetno u slučajevima trgovine ljudima, uz odgovarajuće zaštitne mjere, i to kada su koristi sporazuma jasno veće od smanjenja kazne (te koristi treba da budu navedene u sudskoj odluci kojom se odobrava sporazum), i kada sporazum ni na koji način ne šteti pravima žrtava;**
 - **organizovale obuke o trgovini ljudima za pripadnike policije, tužioce, sudije i vještake psihologe koji svjedoče u slučajevima trgovine ljudima, uključujući teme kao što su zloupotreba položaja ranjivosti u slučajevima trgovine ljudima i ozbiljne posljedice eksploatacije po žrtve. GRETA upućuje na HELP kurs o trgovini ljudima, koji je razvio Savjet Evrope, a koji sadrži posebne module u vezi sa istragom i krivičnim gonjenjem u ovim slučajevima. (paragraf 149).**

Borba protiv trgovine ljudima putem informacionih i komunikacionih tehnologija (IKT)

- **GRETA pozdravlja prethodno navedene aktivnosti crnogorskih vlasti i poziva ih:**
 - **da dodatno razviju mjere usmjerene na prevenciju trgovine ljudima posredstvom IKT, uključujući ulaganje u izgradnju kapaciteta i digitalne alate za proaktivne istrage svih oblika trgovine ljudima;**
 - **da pojačaju napore u podizanju svijesti javnosti o rizicima koji se odnose na korišćenje IKT za regrutaciju i eksploataciju žrtava trgovine ljudima;**

- da unaprijede saradnju sa IKT kompanijama i pružaocima internet usluga i razviju procedure za razmjenu podataka sa kompanijama koje posjeduju relevantne podatke;
- da ratifikuju Drugi dodatni protokol uz Konvenciju o sajber kriminalu, koji se odnosi na unaprijeđenu saradnju i razmjenu elektronskih dokaza. (paragraf 160).

Teme praćenja specifične za Crnu Goru

Pregled trendova i izmjena u zakonodavnom, institucionalnom i okviru politika za borbu protiv trgovine ljudima

- GRETA pozdravlja usvajanje posebne odredbe o nekažnjavanju i poziva nadležne vlasti da obezbijede njenu efikasnu primjenu u praksi (paragraf 13);
- GRETA smatra da bi crnogorske vlasti trebalo da ispituju mogućnost uspostavljanja nezavisnog Nacionalnog izvjestioca ili da odrede neki drugi postojeći mehanizam za praćenje aktivnosti državnih institucija u borbi protiv trgovine ljudima, kako je predviđeno članom 29, stav 4 Konvencije. (paragraf 17).

Pravna pomoć i besplatna pravna pomoć

- GRETA smatra da crnogorske vlasti treba da preduzmu korake kako bi olakšale i garantovale pristup pravdi za žrtve trgovine ljudima, posebno tako što će osigurati da se advokat imenuje čim postoje osnovani razlozi za vjerovanje da je osoba žrtva trgovine ljudima, prije nego što dotična osoba mora da odluči da li želi da sarađuje sa vlastima i/ili da da zvaničnu izjavu. (paragraf 165)
- Takođe, GRETA smatra da bi nadležni organi i Advokatska komora trebalo da podstiču obuku i specijalizaciju advokata za pružanje pravne pomoći žrtvama trgovine ljudima. (paragraf 166).

Naknada štete

- GRETA još jednom podstiče da crnogorske vlasti garantuju efikasan pristup naknadi štete za žrtve trgovine ljudima, posebno kroz:
 - obezbjeđivanje da prikupljanje dokaza o šteti koju je žrtva pretrpjela, uključujući finansijsku korist od eksploatacije žrtve ili pretrpljeni gubitak, bude dio krivične istrage u cilju podrške zahtjevima za naknadu štete pred sudom;
 - puno korišćenje zakonskih mogućnosti u vezi sa oduzimanjem imovine stečene kriminalom kako bi se obezbijedila naknada štete za žrtve trgovine ljudima;
 - obuku advokata, tužilaca i sudija o pitanju naknade štete žrtvama trgovine ljudima i podsticanje da koriste sve mogućnosti koje zakon omogućava za ostvarenje zahtjeva za naknadu štete;
 - obezbjeđivanje da sve žrtve trgovine ljudima, bez obzira na državljanstvo i status boravka, imaju pravo na državnu naknadu štete, stavljanjem u punu primjenu Zakona o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja bez daljeg odlaganja. (paragraf 174).

Aneks 3

Lista državnih organa, međuvladinih organizacija i aktera civilnog društva sa kojima je GRETA održala konsultacije

Državni organi

- Ministarstvo unutrašnjih poslova
 - Odjeljenje za borbu protiv trgovine ljudima
 - Policijska grupa za borbu protiv krijumčarenja, trgovine ljudima i neregularnih migracija
 - Direktor za azil
 - Direktor za strance, migracije i readmisiju
 - Direktor za prihvatanje stranaca koji traže međunarodnu zaštitu
 - Granična policija
 - Grupa za borbu protiv sajber kriminala
- Ministarstvo pravde
- Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga
- Ministarstvo socijalnog staranja, porodice i demografije
- Ministarstvo turizma
- Ministarstvo zdravlja
- Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija
- Ministarstvo vanjskih poslova
- Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava
- Vrhovni sud
- Viši sud u Podgorici
- Vrhovno državno tužilaštvo
- Više državno tužilaštvo
- Više državno tužilaštvo Bijelo Polje
- Osnovna tužilaštva u Bijelom Polju i Kotoru
- Uprava za izvršenje krivičnih sankcija
- Zaštitnik ljudskih prava i sloboda
- Odbor za ljudska prava i Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore
- Romski savjet

Međuvladine organizacije

- Visoki komesar Ujedinjenih nacija za izbjeglice (UNHCR)
- Dječiji fond Ujedinjenih nacija (UNICEF)
- Međunarodna organizacija za migracije (IOM)
- Organizacija za bezbjednost i saradnju u Evropi (OEBS/OSCE)

Akteri civilnog društva

- Centar za romske inicijative
- Crnogorski ženski lobi
- Centar za ženska prava
- Crveni krst Crne Gore
- Građanska alijansa
- Defendologija – Centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Crne Gore
- Sigurna ženska kuća
- SOS Nikšić

Komentari Vlade

Sljedeći komentari ne čine dio analize GRETA-e u vezi sa situacijom u Crnoj Gori

GRETA je vodila dijalog sa crnogorskim vlastima o prvoj verziji izvještaja. Određeni broj komentara vlasti je uzet u obzir i uključen u konačnu verziju izvještaja.

Konvencija propisuje da se „izvještaj i zaključci GRETA-e objavljuju od trenutka njihovog usvajanja, zajedno sa eventualnim komentarima strane na koju se odnose“. GRETA je dostavila konačni izvještaj crnogorskim vlastima 11. jula 2025. godine i pozvala ih da dostave eventualne završne komentare. Komentari vlasti, dostavljeni 30. septembra 2025. godine, reprodukovani su u nastavku.

KOMENTARI CRNOGORSKIH INSTITUCIJA NA KONAČNI IZVJEŠTAJ GRETA O SPROVOĐENJU KONVENCIJE SAVJETA EVROPE O BORBI PROTIV TRGOVINE LJUDIMA U OKVIRU- IV KRUGA EVALUACIJE

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA-DIREKTORAT ZA GRAĐANSKA STANJA I LIČNE ISPRAVE

U vezi dostavljenog Konačnog Izvještaja o sprovođenju Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima od strane Crne Gore, u okviru IV kruga evaluacije, koji je finalizovan na osnovu komentara, između ostalog I ovog Direktorata, ističemo da nije u izvještaj ugrađene primjedbi koje se tiču paragrafa 83, tako da:

Paragraf 83 –“Apatridija povećava rizik od postajanja žrtvom trgovine ljudima. Kao što je navedeno u trećem izvještaju GRETA-e, apatridija pogađa neke Rome i Egipćane rođene van Crne Gore koji su raseljeni nakon raspada Jugoslavije, kao i njihovu djecu. Iako su usvojene zakonske izmjene radi uspostavljanja postupka utvrđivanja apatridije i olakšavanja registracije djece rođene van zdravstvenih ustanova, problem apatridije i dalje postoji. Prema podacima UNHCR-a, u novembru 2024. godine u Crnoj Gori je bilo 424 osoba u riziku od apatridije, u poređenju sa 467 iz 2020. godine. Polovina njih su djeca. Iako zakon u Crnoj Gori omogućava sticanje državljanstva djeci rođenoj u Crnoj Gori od roditelja bez državljanstva, čini se da se ta odredba u praksi ne primjenjuje. Takođe, i dalje postoje prepreke za registraciju djece rođene van zdravstvenih ustanova, naročito kada majka nema identifikaciona dokumenta. Budući da sistem besplatne pravne pomoći ne pokriva administrativne postupke poput registracije rođenja, UNHCR ostaje jedini pružalac besplatne pravne pomoći za osobe bez državljanstva u Crnoj Gori. GRETA pozitivno ocjenjuje to što Strategija o migracijama i reintegraciji povratnika u Crnoj Gori za period 2021–2025. godine predviđa niz mjera za rješavanje problema apatridije, uključujući saradnju sa zemljama porijekla osoba u riziku i jačanje kapaciteta relevantnih državnih organa.”

Komentar:

Crna Gora je jedna od država koja je uspostavila proceduru za utvrđivanje statusa lica bez državljanstva, i to kroz usvajanje novog Zakona o strancima, koji je stupio na snagu marta 2018. godine i Pravilnika kojim su određeni bliži načini za uspostavljanje procedure, sadržaj zahtjeva za utvrđivanje statusa lica bez državljanstva, sadržaj zahtjeva za izdavanje putne isprave za lica bez državljanstva, kao i sam izgled i sadržina putne isprave. U skladu sa ovim zakonom, preduzete su aktivnosti na utvrđivanju i priznavanju statusa lica bez državljanstva, čime se osigurava uživanje osnovnih ljudskih prava i slobodna poštujući ratifikovane konvencije.

Takođe ističemo da je Vlada Crne Gore, na sjednici od 23.09.2021. godine, donijela Strategiju o migracijama i reintegraciji povratnika u Crnoj Gori, za period 2021–2025. godine, s Akcionim planom za 2021. i 2022. godinu (koja se takođe, pored ostalog, bavi

pitanjem trajnog rješavanja statusa raseljenih i interno raseljenih lica, kao i pitanjem rješavanjem pravnog statusa lica u riziku od apatridije, među kojima značajan udio čine pripadnici romske i egipćanske zajednice).

Posebno ističemo da je Crna Gora riješila građanski status svih raseljenih i interno raseljenih lica koja su došla u Crnu Goru nakon raspada Jugoslavije, a dodatno uz saradnju sa svim društvenim akterima i proaktivnim radom sa licima koja su pripadali osjetljivoj kategoriji Roma i Egipćanjanja od kojih mnogi nijesu bili upisani u registre rođenih i državljana u zemlji porijekla, prvenstveno Kosovu, omogućili njihovu registraciju i rešavanje građanskog statusa.

Jedna od prioriternih oblasti, koje su u nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova, a tiču se prava sve djece rođene u Crnoj Gori, je pravo univerzalne registracije prijave rođenja, za svu djecu bez izuzetka i djecu napuštenu od majki, kako djece rođene u zdravstvenoj ustanovi tako i djece rođene van zdravstvene ustanove. U skladu sa tim, a shodno odredbama Zakona o matičnim registrima rođenje djeteta u porodilištu ili drugoj zdravstvenoj ustanovi obavezna je da prijavi zdravstvena ustanova, bez izuzetka. Naknadni upis rođenja djeteta, rođenog i van zdravstvene ustanove, vrši se ukoliko protekne rok od 30 dana od dana kad je dijete rođeno, a nije upisano u registar rođenih, nakon sprovedenog upravnog postupka utvrđivanja činjenica u vezi rođenja. Ukoliko se u sprovedenom upravnom postupku utvrdi da nema osnova za upis donosi se rješenje o odbijanju prijave za upis. Nakon navedenog postupka omogućena je i sudska zaštita.

Crna Gora je donošenjem Zakona o izmjenama i dopunama zakona o vanparničnom postupku, koji je stupio je na snagu 02.05.2015. godine, obezbijedila punu pravnu sigurnost za utvrđivanje vremena i mjesta rođenja djeteta kroz pokretanje vanparničnog postupka pred nadležnim sudom. Vanparnični postupak pokreće se predlogom lica koje nije upisano u matični registar rođenih, ili predlogom svakog lica koje ima neposredni pravni interes, odnosno organa starateljstva. Nadležni sud dostavlja pravosnažno rješenje o vremenu i mjestu rođenja Ministarstvu unutrašnjih poslova - nadležnoj područnoj jedinici ili filijali za upravne poslove, državljanstvo i strance, u roku od 8 dana od dana pravosnažnosti, radi upisa činjenice rođenja u matični registar rođenih. Donošenjem ovog zakona riješen je određeni broj složenih slučajeva za koje nije bilo dovoljno dokaza da se pozitivno okončaju u upravnom postupku.

Napuštena djeca zaštićena su odredbama Porodičnog zakona, koji se primjenjuje i na roditelja koji zloupotrebljava roditeljska prava ili grubo zanemaruje roditeljske dužnosti. Organ nadležan za vođenje matičnog registra rođenih dužan je da nakon saznanja prijavi organu starateljstva rođenje djeteta čiji jedan ili oba roditelja nijesu poznati, radi preduzimanja mjera za njegovu zaštitu. Takođe, organ državne uprave nadležan za poslove socijalnog staranja, preduzima radnje iz svoje nadležnosti u cilju prevencije napuštanja, upisa napuštene djece u registre rođenih i registre državljana i institucionalizacije ove djece. Takođe, shodno Zakonu o matičnim registrima rođenje djeteta čiji su roditelji nepoznati upisuje se u matični registar rođenih i registar državljana u opštini u kojoj je dijete nađeno. Upis se vrši na osnovu izvršnog rješenja organa starateljstva koje sadrži: ime, prezime, pol i mjesto rođenja. Kao mjesto rođenja upisuje se mjesto u kojem je dijete nađeno. Izvršno rješenje organa starateljstva donosi se na

osnovu zapisnika o nalasku djeteta. Zapisnik se, uz rješenje, dostavlja službenom licu.

Shodno Zakonu o upravnom postupku, prilikom sprovođenja postupka upisa djeteta u matični registar rođenih, u slučajevima kada majka ne posjeduje identifikacioni dokument kao dokazna sredstva mogu se koristiti sva sredstva pogodna za utvrđivanje činjeničnog stanja, a koja odgovaraju pojedinom slučaju, kao što su isprave, iskazi svjedoka, izjave stranaka, nalazi i mišljenja vještaka, tumača i uviđaj. Opštepoznate činjenice, činjenice koje su poznate javnopravnom organu i zakonske pretpostavke ne treba dokazivati.

Zakonom o crnogorskom državljanstvu je članom 7 propisano Sticanje crnogorskog državljanstva rođenjem na teritoriji Crne Gore, tako da crnogorsko državljanstvo stiče dijete rođeno ili nađeno na teritoriji Crne Gore, ako su oba roditelja nepoznata ili nepoznatog državljanstva ili bez državljanstva ili ako dijete ostaje bez državljanstva. U cilju potpunog obezbjeđivanja dosljedne i efikasne primjene zakona te prevencije apatridije, Ministarstvo unutrašnjih poslova je donijelo Standardnu operativnu proceduru (SOP) za primjenu člana 7 Zakona o crnogorskom državljanstvu.

Svi navedeni postupci su oslobođeni plaćanja administrativne takse i bilo kakve novčane nadoknade, a u svim postupcima pravnu podršku daju službenici shodno njihovim nadležnostima.

U skladu sa navedenim, u potpunosti su stvoreni uslovi za ostvarivanje prava univerzalne registracije prijave rođenja, za svu djecu bez izuzetka, što je i cilj Ministarstva unutrašnjih poslova.

MINISTARSTVO RADA, ZAPOSŁJAVANJA I SOCIJALNOG DIJALOGA

Komentar na paragraf 46

- Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga pripremiło je Nacrt Zakona o stalnom sezoncu. Donošenje Zakona o stalnom sezoncu uslovljeno je potrebom pravnog regulisanja statusa zaposlenih na sezonskim poslovima u sektorima kao što su turizam, ugostiteljstvo, trgovina, građevinarstvo i poljoprivreda. Sezonski poslovi predstavljaju značajan segment tržišta rada u Crnoj Gori, a nedostatak adekvatnog pravnog okvira za regulisanje njihovog radnog statusa dovodi do potrebe za donošenjem predmetnog zakona.

Cilj zakona je obezbjeđivanje pravne sigurnosti za sezonske radnike kroz uvođenje instituta „stalnog sezonca“, omogućavanje kontinuiteta radnog odnosa u sezonskim djelatnostima i unaprijeđenje socijalne sigurnosti kroz obaveze poslodavaca da stalnog sezonca prijavi na penzijsko i invalidsko osiguranje u produženom trajanju za period kada on faktički ne radi. Ovaj zakon donosi i obavezu poslodavaca da ponudi stalnom sezoncu zaposlenje u narednoj sezoni, čime se podstiče sigurnost na tržištu rada kako za zaposlenog tako i za poslodavca.

- Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova, u 2023. godini izdato je ukupno 38.943 dozvola za privremeni boravak i rad stranaca (23.822 u kvoti i 15.121 van kvote), a u 2024. godini 38.019 dozvola za privremeni boravak i rad stranaca (24.748 u kvoti i 13.271 van kvote).

Komentar na paragraf 93

- Konstatacija da se subvencije vremenom postepeno smanjivala ne može se smatrati tačnom u svim situacijama.

Naime, Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom propisano je da:

Visina subvencije iznosi:

- 75 % od isplaćene bruto zarade za cijeli period zaposlenosti, za poslodavca koji zaposli lice sa najmanje 50% invaliditeta;

- za poslodavca koji zaposli lice sa invaliditetom manjim od 50%, subvencija iznosi: u prvoj godini 75%, u drugoj 60 %, u trećoj i svakoj narednoj godini 50% od isplaćene bruto zarade.

CENTAR ZA OBUKU U SUDSTVU I DRŽAVNOM TUŽILAŠTVU

COSDT smatra da bi bilo korisno da se u izvještaju nađe informacija da je u toku izrada posebnog programa obuke advokata o pružanju pravne pomoći žrtvama trgovine ljudima.

Navedeni program, sa čijom se izradom počelo u junu 2025. godine biće rezultat saradnje Advokatske komore Crne Gore i Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu, a uz podršku Savjeta Evrope (HF 7) i GIZ-a (Njemačko društvo za međunarodnu saradnju).

Komentar člana Tima za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima iz Ministarstva socijalnog staranja, brige o porodici i demografije

Paragraf 103. Naime u komentaru je naznačeno "GRETA je informisana o jednom sumnjivom slučaju trgovine ljudima koji se tiče stranog djeteta bez pratnje, koje je bilo optuženo za otmicu i smješteno u Centar „Ljubović“ za djecu u sukobu sa zakonom, gdje je čekalo suđenje. Slučaj je prijavljen multidisciplinarnom timu za identifikaciju žrtava, koji je zaključio da dijete nije žrtva trgovine ljudima." Ukoliko se radi o slučaju za koji je postojala nezvanična informacija u 2024.godini, još jednom napominjem da se JU Centar "Ljubović" nije zvanično obratio Timu za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima.

Komentar-Tim za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima nije obaviješten o boravku ovog lica u skloništu.

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA- ODJELJENJE ZA BORBU PROTIV TRGOVINE LJUDIMA

U odnosu na paragraf 98 daje se primjedba u odnosu na sljedeću informaciju- "Uz podršku IOM-a razvijena je i veb aplikacija za identifikaciju žrtava trgovine ljudima, namenjena relevantnim stručnjacima, kao i široj javnosti. Svrha aplikacije je da omogućiti korisnicima da lako otkriju indikatore trgovine ljudima i dobiju uputstva o tome kako da postupaju u situacijama u kojima se otkriju." Naime, kao nastavak saradnje sa Međunarodnom organizacijom za migracije (IOM) pristupilo se izradi aplikacije za

identifikaciju žrtava trgovine ljudima, namijenjenoj i stručnjacima i široj javnosti i izrada Projektnog zadatka nalazi se u završnoj fazi. Svrha aplikacije je da omogući korisnicima laku upotrebu indikatora (pokazatelja koji ukazuju na vjerovatnoću da je neko žrtva trgovine ljudima) i da dobiju uputstvo kako da postupaju u situacijama kada ovaj rizik postoji, i ista je još uvijek u fazi izrade.

Komitet strana Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima

Preporuka CP/Rec (2025)12 o sprovođenju Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima od strane Crne Gore

Usvojena na 37. sastanku Komiteta strana dana 18. decembra 2025. godine

Komitet strana Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (u daljem tekstu: „Konvencija”), postupajući u skladu sa članom 38 stav 7 Konvencije;

Imajući u vidu ciljeve Konvencije da spriječi i suzbije trgovinu ljudima, uz garantovanje rodne ravnopravnosti, zaštiti ljudska prava žrtava trgovine ljudima, uspostavi sveobuhvatan okvir za zaštitu i pomoć žrtvama i svjedocima, obezbijedi djelotvornu istragu i krivično gonjenje krivičnih djela u vezi sa trgovinom ljudima i unaprijedi međunarodnu saradnju;

Imajući u vidu odredbe člana 36 stav 1 Konvencije koje se odnose na nadzornu ulogu Grupe eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA);

Imajući u vidu instrument ratifikacije koji je Crna Gora položila 30. jula 2008. godine;

Imajući u vidu Poslovnik o radu Komiteta strana;

Razmotrivši četvrti izvještaj o sprovođenju Konvencije od strane Crne Gore, koji je GRETA usvojila na svojoj 54. sjednici (30. jun – 4. jul 2025. godine), kao i komentare Vlade Crne Gore dostavljene 30. septembra 2025. godine;

Imajući u vidu da je četvrti krug evaluacije Konvencije bio usmjeren na ranjivosti u vezi sa trgovinom ljudima i mjere preduzete radi njihovog sprečavanja, otkrivanja i pružanja podrške ranjivim žrtvama, kao i kažnjavanja učinilaca, uz dodatni fokus na upotrebu informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT);

Razmatrajući zaključke i predloge za djelovanje sadržane u Aneksu 2 četvrtog izvještaja GRETA-e o Crnoj Gori, koji se odnose na tematski fokus četvrtog kruga evaluacije i pitanja praćenja specifična za Crnu Goru;

Pozdravljajući mjere koje je Crna Gora preduzela i napredak ostvaren u sprovođenju Konvencije, a naročito:

- dalji razvoj zakonodavnog okvira relevantnog za borbu protiv trgovine ljudima, uključujući usvajanje odredbe o nekažnjavanju žrtava trgovine ljudima za krivična djela koja su bile prinuđene da izvrše, proširenje definicije trgovine ljudima u Krivičnom zakoniku, kao i izmjene i dopune Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći;
- zaključenje revidiranog sporazuma o saradnji između nadležnih institucija i nevladinih organizacija u oblasti borbe protiv trgovine ljudima.
- multidisciplinarni pristup identifikaciji žrtava i povećanje broja formalno identifikovanih žrtava trgovine ljudima;
- otvaranje namjenskog državnog skloništa za djecu žrtve trgovine ljudima;
- povećanje broja istraženih i krivično gonjenih slučajeva trgovine ljudima;
- napore uložene u unaprjeđenje bezbjednosti na internetu i jačanje kapaciteta za otkrivanje i istraživanje trgovine ljudima omogućene upotrebom tehnologije.

A. Preporučuje da Vlada Crne Gore preduzme mjere radi rješavanja sljedećih pitanja koja zahtijevaju hitno postupanje¹¹³, kako su identifikovana u izvještaju GRETA-e:

1. da obezbijedi da Inspektorat rada ima adekvatne ljudske i finansijske resurse za obavljanje inspekcija sa ciljem prevencije i detekcije slučajeva trgovine ljudima u u svrhu radne eksploatacije.(paragraf 55) ;
2. da poveća ljudske i finansijske resurse centara za socijalni rad kako bi se obezbijedila adekvatna zaštita za djecu bez pratnje i razdvojenju djecu putem zakonskih staratelja, kako bi se spriječilo da postanu žrtve trgovine ljudima. (paragraf 69) ;
3. da obezbijedi da, kad god postoje opravdani razlozi za vjerovanje da je strani državljaniin žrtva trgovine ljudima, toj osobi bude omogućen pristup periodu oporavka i razmišljanja. (paragraf105).
4. da preduzmu mjere za unaprjeđenje pružanja pomoći žrtvama trgovine ljudima, posebno tako što će obezbijediti:
 - da su svi pružaoci usluga, uključujući zdravstvene ustanove, upoznati sa svojom obavezom da pružaju podršku žrtvama trgovine ljudima u skladu sa važećim propisima i Sporazumom o međusobnoj saradnji u oblasti borbe protiv trgovine ljudima, kao i da postoji odgovarajuća koordinacija i praćenje pružanja podrške žrtvama;

¹¹³ Broj paragrafa kojim se definišu preporuke GRETA naveden je u zagradi.

-
- da je postupak izdavanja i oduzimanja licenci NVO-ima koje upravljaju skloništima transparentan i da uključuje odgovarajuće mehanizme nadzora;
 - da su djeca žrtve smještena u bezbjedne i djeci prilagođene prostorije, te da osoblje skloništa, uključujući psihologe, kao i drugi profesionalci koji rade sa djecom žrtvama trgovine ljudima, budu adekvatno obučeni i senzibilisani za ovu temu;
 - da postoji adekvatan smještaj za muške žrtve trgovine ljudima;
 - da u svakom skloništu postoji efikasan mehanizam za žalbe koji omogućava njegovim korisnicima da kontaktiraju nadležne spoljne organe na povjerljivoj osnovi, a sve žalbe na nedozvoljeno ponašanje osoblja da se efikasno istražuju. (paragraf 120);
5. da preduzmu dodatne mjere kako bi unaprijedile odgovor krivičnog pravosuđa na trgovinu ljudima, uključujući:
- intenziviranje napora na proaktivnom istraživanju i gonjenju slučajeva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, uz uključivanje inspektora rada, kao i slučajeva trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije, za koje se sumnja da se dešavaju u primorskim oblastima, uz izricanje efikasnih, proporcionalnih i odvraćajućih kazni;
 - obezbjedjivanje dovoljno kadrovskih i finansijskih resursa policiji i tužilaštvu, uključujući i na lokalnom nivou, kako bi se olakšalo istraživanje i gonjenje slučajeva trgovine ljudima;
 - obezbjedjivanje dostupnosti prevodilaca za jezike koje govore žrtve trgovine ljudima, radi olakšavanja istraga;
 - obezbjedjivanje adekvatne zaštite i podrške žrtvama trgovine ljudima tokom cijelog krivičnog postupka, kako bi se spriječila odmazda, zastrašivanje i dodatna viktimizacija. (paragraf 148);
6. da garantuje efikasan pristup naknadi štete za žrtve trgovine ljudima, posebno kroz:
- obezbjedjivanje da prikupljanje dokaza o šteti koju je žrtva pretrpjela, uključujući finansijsku korist od eksploatacije žrtve ili pretrpljeni gubitak, bude dio krivične istrage u cilju podrške zahtjevima za naknadu štete pred sudom;
 - puno korišćenje zakonskih mogućnosti u vezi sa oduzimanjem imovine stečene kriminalom kako bi se obezbijedila naknada štete za žrtve trgovine ljudima;
 - obuku advokata, tužilaca i sudija o pitanju naknade štete žrtvama trgovine ljudima i podsticanje da koriste sve mogućnosti koje zakon omogućava za ostvarenje zahtjeva za naknadu štete;
 - obezbjedjivanje da sve žrtve trgovine ljudima, bez obzira na državljanstvo i status boravka, imaju pravo na državnu naknadu štete, stavljanjem u punu primjenu Zakona o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja bez daljeg odlaganja. (paragraf 174).

B. Imajući u vidu zaključke GRETA-e da određene preporuke, koje su više puta date u prethodnim krugovima evaluacije, nijesu sprovedene ili su sprovedene samo djelimično, zahtijeva od nadležnih organa Crne Gore da, kao pitanje prioriteta, preduzmu korake radi sprovođenja preporuka iz tačaka 3, 5 i 6;

C. Preporučuje da nadležni organi Crne Gore preduzmu mjere radi sprovođenja ostalih predloga za djelovanje navedenih u Aneksu 2 četvrtog evaluacionog izvještaja GRETA-e;

D. Zahtijeva od Vlade Crne Gore da Komitet strana izvijesti o mjerama preduzetim radi usklađivanja sa ovom preporukom najkasnije do **18. decembra 2027. godine**;

E. Poziva Vladu Crne Gore da nastavi započeti dijalog sa GRETA-om i da GRETA-u redovno informiše o mjerama preduzetim u odgovoru na zaključke GRETA-e.